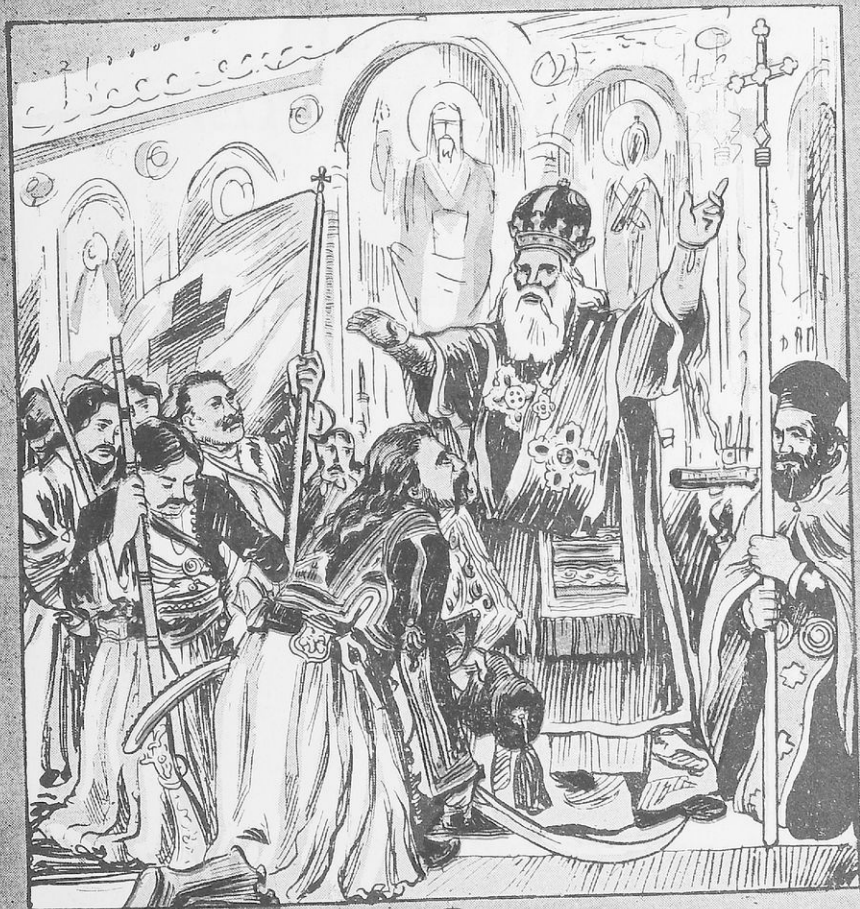

ΣΠΥΡΟΥ ΡΑΛΛΗ
ΑΝΑΡ. ΤΟΞΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΔΑΜ. ΤΟΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Α. ΡΑΛΛΗ

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6 - ΑΘΗΝΑΙ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1543

ΣΠΥΡ. Δ. ΡΑΛΛΗ - ΑΝΔΡ. ΤΟΞΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΔΑΜ. ΤΟΞΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Για την ΣΤ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου
και για το Β' έτος συνδιδασκαλίας

Άριθμ. Έγκριτικ. Αποφάσ. Υπουργ. Εθνικής Παιδείας 49529]50

ΕΚΔΟΣΗ Α'

ΔΩΡΕΑ
ΒΑΣΙΛΗ ΛΑΧΑΝΑ
ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΓΙΟΤΣΑΛΙΤΟΥ - ΛΑΧΑΝΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6 - ΑΘΗΝΑ

1950

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἄριθ. Πρωτ. 50709

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2-6-50

Πρὸς
τούς κ. κ. Σπυρ. Δ. Ράλλην, Ἄνδρ. Τοξοπούλου
Ἄδαμαν. Τοξοπούλου

Ἐνταῦθα

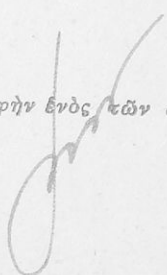
Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 49529]50 ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργείου μετὰ σύμφωνον γνωμοδότησιν τοῦ Κεντρικοῦ Γνωμοδοτικοῦ καὶ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἐνεκρίθη ὅπως χρησιμοποιηθῇ ὡς βοηθητικὸν βιβλίον τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Στ' τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος βιβλίον ὑμῶν ἐπὶ μίαν τριετίαν.

Παρακαλοῦμεν ὅθεν ὅπως μεριμνήσετε διὰ τὴν ἔγκαιρον ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου τούτου συμμορφούμενοι πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου καὶ τὸν Κανονισμόν Ἐκδόσεων βοηθητικῶν βιβλίων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου.

Ἐντολῇ Ὑπουργοῦ

Ὁ Διευθυντῆς
Χ. Μούστρης

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν ἐνὸς τῶν συγγραφέων.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη.

Στὴν Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶδαμε, ὅτι οἱ διάφοροι ἔχθροί, ποὺ εἶχαν προσβάλει, κατὰ καιρούς, τὶς ἑλληνικὲς χῶρες, δὲν εἶχαν περιοριστῆ μόνον σ' αὐτές. Οἱ Ἄραβες ἔφτασαν μέχρι καὶ τὴν Ἰσπανία, οἱ Ὀστρογότθοι, Βησιγότθοι καὶ Μογγόλοι, ἔφτασαν μέχρι τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ ἄλλοι ἄρχοντες τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀγωνίστηκαν ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν καὶ πέτυχαν νὰ τοὺς διώξουν ἀπὸ τὶς χῶρες τους.

Ἄλλ' ὅπως ξέρομε, τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης διοικούνταν μὲ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα καὶ πολλοὶ φεουδάρχες δὲν ὑποτάσσονταν στὶς διαταγὲς τῶν αὐτοκρατόρων τους.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ, ὅμως, ποὺ βρέθηκε ἡ μπαρούτη, καὶ ἄλλαξε μορφή ὁ πόλεμος, οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐσχημάτισαν γενοὺς στρατοὺς καὶ ἀνάγκασαν—ὁ καθένας τοὺς δικούς του φεουδάρχες—νὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτοὺς καὶ ν' ἀποτελέσουν, ἔτσι ἐνωμένοι, μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ κράτη.

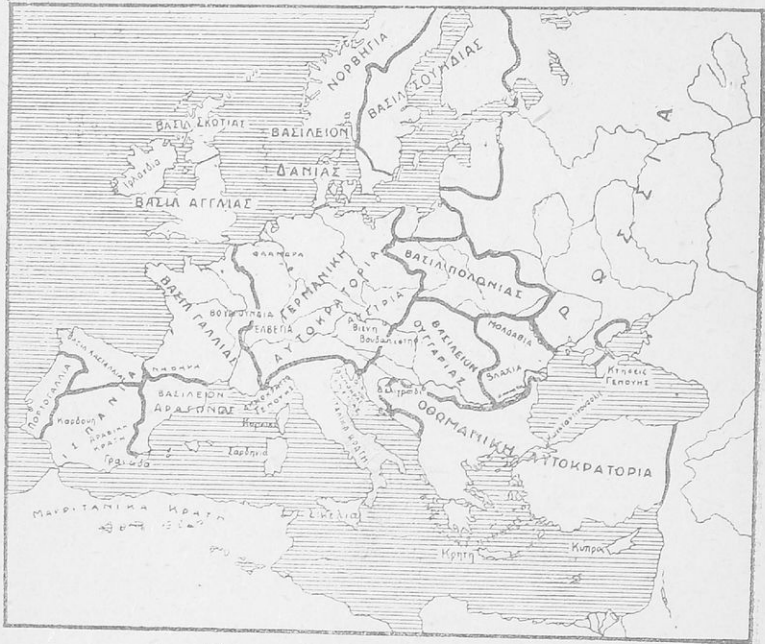
Τὴν ἐποχὴ, ποὺ ἡ Κωνσταντινούπολη ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Τούρκων, στὴν Εὐρώπη ὑπῆρχαν τὰ παρακάτω κράτη. Ἑνετία, Ρωσσία, Πολωνία, Γερμανικὴ ἢ Αὐστριακὴ αὐτοκρατορία, Ἰσπανία, Πορτογαλλία, Ἀγγλία καὶ Γαλλία.

Τὰ κράτη αὐτά, στὰ 1500 καὶ 1600 μ. Χ., ἀνάπτυξαν μεγάλο πολιτισμὸ, ἀνακάλυψαν καινούργιες ἡπείρους, ἐφεύραν τὴ ναυτικὴ πυξίδα, τὴ μπαρούτη, τὴν τυπογραφία, ἴδρυσαν σχολεῖα, ἀνάπτυξαν τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα, τὸ ναυτικὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης ὅπως τὴ

λένε, άρχίζει ή εξέλιξη τών κρατών αυτών και δημιουργείται ό τόσο θαυμαστός Εύρωπαϊκός πολιτισμός, ό όποιος από την Εύρωπη διαδόθηκε σ' όλη την ανθρωπότητα.

Τά κράτη αυτά τής Εύρώπης έκαμαν πολλούς πολέμους μετα-

1 - Χάρτης τής Εύρώπης στέν 15ον αιώνα.

ξύ τους. Όρισμένα όμως άπ' αυτά, όπως ή Ένετία, ή Αύστρια, και ή Ρωσία έπολέμησαν και με τούς Όθωμανούς Τούρκους. Έπειδή κάθε πόλεμος, που γινόταν έναντίον τών Τούρκων, ένδιέφερε και τούς σκλαβωμένους Έλληνες, γι' αυτό θα μιλήσουμε για τούς πολέμους αυτούς και για τή στάση τών Έλλήνων άέναντι αυτών τών Εύρωπαϊκών κρατών.

2. Πόλεμοι τής Όθωμανικής αύτοκρατορίας έναντίον Αύστριακών, Ένετών και Ρώσων.

Με τήν πτώση τής Κωνσταντινούπολης (1453 μ. Χ.) στά χέρια

των Ὀθωμανῶν Τούρκων, ἀνοιγόταν ὁ δρόμος γιὰ τὴν Εὐρώπη. Οἱ Τοῦρκοι ἀμέσως ἐφάνερωσαν τὴ διάθεσή τους γιὰ τὴν ὑποδουλώσῃ της, γιὰτὶ καὶ στρατὸ πολὺ εἶχαν καὶ χώρες πολλὲς καὶ πλούσιες εἶχαν στὴν κατοχὴ τους.

Ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, στὰ 1500 μὲ 1600, περιλάβαινε τὶς παρακάτω χώρες. Συρία, Αἴγυπτο, Μ. Ἀσία καὶ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Ὄταν στράφηκαν ἐναντίον τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, τότε οἱ βασιλεῖς τῶν κρατῶν αὐτῶν ἀντιλήφθηκαν τὸν κίνδυνο κι ἀμέσως βιάστηκαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν Πάπα γιὰ νέες σταυροφορίες.

Ἡ Αὐστρία κι ἡ Ἑνετία κινδύνεψαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ κράτη. Ὄταν ἦταν Σουλτάνος ὁ Σουλεῖμάν ὁ μεγαλοπρεπής, μῆκε στὴν Οὐγγαρία, κι ἐπειδὴ δὲν μπόρεσε νὰ τὴ σκλαβώσῃ, προχώρησε μὲ διακόσιες πενήντα χιλιάδες στρατὸ καὶ τριακόσια κανόνια καὶ πολιορκήσε, στὰ 1527, τὴ Βιέννη. Οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης ἦσαν μόλις δεκαῆξι χιλιάδες, ἀλλὰ ἡ θέληση τῶν ὑπερασπιστῶν καὶ τὸ ἰσχυρὸ φρούριο, ἔσωσαν τὴ Βιέννη ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ σκλαβιά.

Αὐτὴ ἡ πρώτη ἐπιτυχία τῶν Βιεννέζων, ἔδωσε θάρρος σ' ὅλους τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς.

Ἄλλη μιὰ σπουδαία ἐπιτυχία εἶχαν οἱ στόλοι τῶν ναυτικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, Ἰσπανίας, Ἑνετίας καὶ Μάλτας, στὰ 1571, κοντὰ στὴ Ναύπακτο, ὅπου σὲ τρομερὴ ναυμαχία κατάστρεψαν τὸν στόλον τῶν Τούρκων καὶ τῶν πειρατῶν τῆς βορείου Ἀφρικῆς.

Γιὰ κάμποσα χρόνια οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ξαναενοχλήσουν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη. Στὰ 1645, ὅμως, ἐκτύπησαν τὴν Κρήτη, ποὺ ἦταν στὴν κατοχὴ τῶν Ἑνετῶν. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, ἀδελφωμένοι μὲ τοὺς Ἑνετοὺς, ἐκτύπησαν σκληρὰ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ ὅμως, ἀφοῦ ἦσαν περισσότεροι, κατῶρθωσαν νὰ πάρουν τὰ Χανιά καὶ νὰ πολιορκήσουν καὶ τὸ Κάστρο (Ἡράκλειον).

Εἰκοσιένα χρόνια κράτησε ἡ πολιορκία τοῦ Κάστρου, ὥσπου, στὰ 1669, παραδόθηκε ἡ πόλις κι ὅλη ἡ Κρήτη ἔγινε Τουρκικὴ. Οἱ μόνον σύμμαχοι τῶν Ἑνετῶν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος τῆς πολιορκίας, ὑπῆρξαν οἱ ἡρωϊκοὶ Κρήτες, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ὑπέφεραν πολλὰ βασανιστήρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Οἱ Τοῦρκοι πῆραν πάλι θάρρος κι ἐπιτέθηκαν γιὰ δευτέρη φορὰ, σ' ἄ 1683, ἐναντίον τῆς Βιέννης, ἀλλὰ ὁ βασιλιάς τῆς Πολωνίας διάλυσε τὸν Τουρκικὸ στρατὸ καὶ ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ ὄλο τοῦ ἑχθρικοῦ στρατοῦ πεδο.

Ἀπὸ τότε Αὐστριακοὶ καὶ Ἑνετοὶ γίνονται σύμμαχοι καὶ ἐπιχειροῦν ἐπιθετικοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἑνετὸ Φραγκίσκο Μοροζίνη, βγήκαν στρατεύματα στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

Στὴν περίπτωση αὐτή, οἱ Ἕλληνες ἐβοήθησαν, ὅσο μπορούσαν, τὸν Μοροζίνη. Ἐπτανήσιοι, Μανιάτες, Πατρινοὶ, Γορτύνιοι, Ἡπειρώτες, Καρπενησιῶτες, Ἀκαρνᾶνες καὶ ἄλλοι Στερεολλαδίτες, ὄχι μόνον στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Ἑνετικῶν

2. Χάρτης τῆς Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

στρατευμάτων τοῦ Μοροζίνη, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησή τους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐξακολούθησαν, ἀκόμα δέκα χρόνια, τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Μερικὰ χρόνια ἀργότερα οἱ Αὐστριακοὶ κατέλαβαν τὴν Οὐγγαρία, ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ, ἔπειτ' ἀπὸ συνεννόηση μὲ τοὺς Μανιάτες, ἔβγαλαν στρατεύματα στὴν Πελοπόννησο, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μορο-

ζινη, κι ένωμένοι όλοι μαζί έδιωξαν τούς Τούρκους από την Πελοπόννησο.

Ό Μοροζίνης δέν έσταμάτησε ώς εκεί, αλλά προχώρησε και πολιορκήσε την Άθήνα. Στην πολιορκία αυτή, μιá Ένετική βόμβα έπεσε στόν Παρθενώνα, άπάνω στην Άκρόπολη και κατάστρεψε τη στέγη και τούς τοίχους, στα 1687.

Λίγα χρόνια ξμειναν ακόμα οι Ένετοι στην Πελοπόννησο. Όταν όμως αναγκάστηκαν νά φύγουν, έπειτ' από πίεση τών Τούρκων, άφησαν τούς Έλληνες άνυπεράσπιστους στην Τουρκική μανία.

Οι Τούρκοι έτιμώρησαν πολύ σκληρά όλες τίς Έλληνικές έπαρχίες, πού βοήθησαν τούς Ένετούς.

Μέ τούς Ρώσους, οι Τούρκοι, έκαμαν πολλούς πολέμους. Από την έποχή μάλιστα, πού έγινε άυτόκράτορας ο Μέγας Πέτρος, ή Ρωσία έγινε δύναμη, πού όλα ιά κράτη την ύπολόγιζαν. Οι Τσάροι (άυτόκράτορες) της Ρωσίας, υπεράσπιζαν τούς Χριστιανούς της Βαλκανικής, γι αυτό κι οι Έλληνες, σάν Χριστιανοί, στα πρόσωπα τών Ρώσων έβλεπαν τούς μεγάλους προστάτες, πού θά τούς έσωζαν από την Τουρκική σκλαβιά.

Σ' όσους πολέμους έκαναν οι Ρώσοι έναντίον τών Τούρκων, οι Έλληνες πάντα ξεσηκώνονταν και πολεμούσαν, όπως θά δούμε παρακάτω, στην Ιστορία του Λάμπρου Κατσώνη.

Άνακεφαλαιωτικές έρωτήσεις

- 1) Ποιά έποχή λέγεται έποχή της Άναγέννησης και γιατί;
- 2) Η Τουρκική Άυτόκρατορία ποιές χώρες είχε στην κατοχή της στα 1500-1600;
- 3) Ποιά ήταν ή πρώτη έπιτυχία στην Εύρώπη έναντίον τών Τούρκων πού έδωσε θάρρος σ' όλους τούς Εύρωπαϊκούς λαούς;

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Βασανιστήρια και ταπεινώσεις τών Έλλήνων.

Όπως ξέρουμε, λίγα χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως όλη σχεδόν ή Ελλάδα, έκτός από όρισμένες περιοχές, είχε σκλαβωθή στους Τούρκους.

Οί Τούρκοι ἔδειξαν μεγάλη περιφρόνηση στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τοῦ φέρθηκαν πολὺ σκληρά. Ἴδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια, σ' ὅποια πολιτεία ἔμπαιναν, ἔσφαζαν τὸν κόσμο, ἔβαζαν φωτιά καὶ ρήμαζαν τὶς περιουσίες τῶν κατοίκων.

Ἡ συμπεριφορά τους αὐτὴ, ἀνάγκασε πολλοὺς Ἕλληνας, ὅσοι εἶχαν τὰ μέσα, νὰ φύγουν σὲ ξένες χώρες, γιὰ νὰ σωθοῦν. Ὅσοι ἔμειναν ἐδῶ, δοκίμασαν τὶς μεγαλύτερες ταπεινώσεις καὶ τοὺς φοβρώτερους ἐξευτελισμοὺς ἀπὸ τοὺς βάρβαρους Τούρκους.

Ἄλλοι ἔχαναν τὰ καλύτερά τους κτήματα, γιὰ τὸν ἕνα ἔπαιναν οἱ Τούρκοι καὶ τᾶκαναν τσιφλίκια τους, ἢ τὰ δῶριζαν στὰ τζαμιά τους καὶ γίνονταν ἔτσι βακούφικα.

Ἄλλοι, νομίζοντας ὅτι θὰ μπορέσουν κάτι νὰ σώσουν ἀπὸ τὴν περιουσία τους, ἢ ἔχοντας τὴν ἐλπίδα ὅτι γρήγορα θ' ἀλλάξει ἡ κατάστασή τους καὶ θὰ λευτερωθοῦν, ἄλλαζαν θρησκεία καὶ γίνονταν Μωαμεθανοί.

Ὅλοι ἐπλήρωναν τὸν κεφαλικὸ φόρο, τὸ χαράτσι ὅπως τῷλεγαν, καὶ τότε μόνον εἶχαν τὸ δικαίωμα νᾶχουν τὸ κεφάλι τους. Βέβαια, κανένας δὲν τοὺς ἐξασφάλιζε τὴ ζωὴ, ἄς πλήρωναν τὸν κεφαλικὸ φόρο.

Στὰ δικαστήρια ποτὲ δὲν εὑρίσκαν οἱ Ἕλληνες δίκιο.

Ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν λίγων κτημάτων τους, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν στοὺς Τούρκους ἀνάλογο φόρο.

Τιμὴ, ζωὴ καὶ περιουσία τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὅλα στὴ διάθεση τῶν κατακτητῶν.

Ἄλλ' ὁ πιὸ σκληρὸς φόρος τῶν Ἑλλήνων ἦταν τὸ παιδομάζωμα. Τούρκοι ἀξιωματικοὶ ἐγύριζαν κάθε χρόνο, ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ σπίτια καὶ διάλεγαν τὰ πιὸ γερά Ἑλληνόπουλα, ἀπὸ ἡλικίας ἐπτὰ μέχρι δεκαπέντε χρόνων. Αὐτὰ τὰ παιδιά ἔμεναν στοὺς στρατώνες, ἐγυμνάζονταν, ἄλλαζαν θρησκεία, ἐμάθαιναν ὅτι πατέρας τους εἶναι ὁ Σουλτάνος, σπίτι τους ὁ στρατῶνας καὶ σκοπὸς τῆς ζωῆς τους ἡ διάδοση τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιά τροφοδοτοῦνταν τὰ φοβερά Τάγματα τῶν Γενιτσαρῶν («Γενί-τσαρι» θὰ πῆ «νέος στρατὸς»). Πολλὲς μανάδες εὑρίσκαν τὸ θάνατο ἀπὸ τὰ χέρια τῶν παιδιῶν τους.

Χειρότερη ἦταν ἡ τύχη τῶν κοριτσιῶν τῆς Ἑλλάδας, τὰ ὅποια ἢ τᾶπαιρναν οἱ πλούσιοι Τούρκοι στὰ χαρέμια τους, ἢ τὰ πουλοῦσαν γιὰ σκλάβες.

Οί ιστορικοί ύπολογίζουν ότι περισσότερα από πεντακόσιες χιλιάδες Έλληνόπουλα άρπάχτηκαν, μ' αυτό τόν τρόπο, από τούς Τούρκους.

Αυτή ήταν ή κατάντια τών Έλλήνων στά χρόνια τής μαύρης σκλαβιάς. Γι αυτό πολλοί προτιμούσαν νά παίρνουν τά βουνά και νά ζούν καλύτερα με τ' άγρια θειιά παρά με τούς Τούρκους.

“Όμως παρ' όλα τά βασανιστήρια, τούς έξευτελισμούς και τς ταπεινώσεις, δέν έχασαν τήν έλπίδα ότι με τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ θά λευτερωθοῦν και πάλι.

2. Θρησκευτικά και πολιτικά προνόμια. Κοινότητες.

Γιά νά συγκρατοῦν τούς Έλληνες ραγιάδες οί Τούρκοι, παραχώρησαν μερικά προνόμια θρησκευτικά και πολιτικά.

‘Ο Σουλτάνος Μωάμεθ ό Β' όταν έγκαταστάθηκε στή Πόλη, έδιάλεξε για Πατριάρχη τόν Γεώργιο Σχολάριο, ό όποιος ώνομάστηκε Γεννάδιος. ‘Ο Γεννάδιος χειροτονήθηκε Πατριάρχης στό ναό τών Άγίων Άποστόλων και κατόπι έγινε δεκτός με μεγάλες τιμές στό παλάτι τοῦ Σουλτάνου.

‘Ο Μωάμεθ έβγαλε διαταγή, με τήν όποία άναγνώριζε τόν Πατριάρχη σαν άνώτατο θρησκευτικόν άρχηγό τών Έλλήνων Χριστιανών. ‘Επίσης τοῦ άναγνώριζε τό δικαίωμα νά δικάζη ό ίδιος κι οί έπίσκοποι στις έπαρχίες, τς διαφορές μεταξύ τών Χριστιανών.

‘Ο Πατριάρχης έγκαταστάθηκε στή συνοικία τής Πόλης, Φανάρι. Με τό πέρασμα τοῦ χρόνου, τό Πατριαρχεῖον έγινε τό θρησκευτικό και έθνικο κέντρο όλων τών σκλαβωμένων Έλλήνων. ‘Ωφέλησε πολύ όλους τούς Έλληνες. ‘Ιδρυσε σχολές για τή μόρφωση τών Έλλήνων.

Οί έπίσκοποι στις έπαρχίες κι οί παπάδες στα χωριά ήσαν οί προστάτες τών σκλαβωμένων. ‘Αμέτρητες φορές έσωσαν τή ζωή τών συμπατριωτῶν τους.

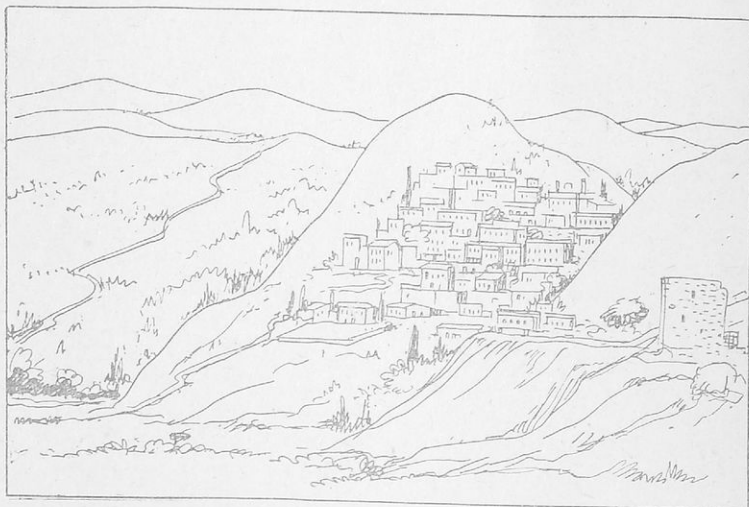
Και στα μοναστήρια οί καλόγεροι δέν έπαυαν νά διδάσκουν, κρυφά τά βράδυα, στα σκλαβόπουλα, τήν αγάπη στήν πατρίδα και στή θρησκεία και νά κρατάνε, μ' αυτό τόν τρόπο, άσβεστη τή διψα και τόν πόθο για τήν άπελευθέρωση.

‘Από τήν έποχή τής Βυζαντινής αυτοκρατορίας ακόμα, στις πόλεις και στα χωριά υπήρχαν έπιτροπές από τούς ίδιους τούς κα-

τοίκους, οί όποιοι έφρόντιζαν γιά κάθε ζήτημα, πού ένδιέφερε τόν τόπο και περισσότερο γιά τήν είσπραξη τών φόρων.

Αυτό τό σύστημα τής τοπικής διοίκησης τό άφησαν κι οί Τουρκοί. Μόνο πού οί προϊστάμενοι τών κοινοτήτων ήσαν ύποχρεωμένοι νά κανονίζουν τούς φόρους, σέ κάθε οικογενειάρχη, νά τούς εισπράττουν και νά τούς καταθέτουν στό Τουρκικό ταμείο.

Ήκόμη έλυναν τισ περιουσιακές διαφορές μεταξύ τών κατοί-

3.—Τά Ἄμπελάκια.

κων. "Ετσι έγιναν οί φυσικοί προστάτες τών άδικουμένων Έλλήνων. "Ερχονταν σέ συνεννόηση μέ τούς επισκόπους και τούς παπάδες και φρόντιζαν πάντα γιά τό καλό τών συμπατριωτών τους.

Πολλά χωριά, κτισμένα μακριά από τά κέντρα, όπου δέν μποροῦσε νά τά έπισκεφθῃ εύκολα Τουρκικός στρατός, έννοιωθαν λιγώτερο τή σκλαβιά από τ' άλλα μέρη και μερικά άπ' αυτά έξελίχθηκαν σέ ζηλευτές κοινότητες.

Οί κάτοικοι τών Ἄμπελακίων τής Λαρίσης ήσαν ύπόδειγμα όλων τών Έλλήνων. Ζούσαν μονιασμένοι κι άγαπημένοι, κανέννας Ἄμπελακιώτης δέν υπέφερε κι όλοι έπιδίδονταν στή βιοτεχνία.

Καλλιεργοῦσαν τὸ βαμβάκι καὶ τὸ ἐρυθρόδανο γιὰ τὴν κόκκινη βαφή, ἴδρυσαν κλωστήρια, βαφεῖα, ὕφαντουργεῖα καὶ τὰ προϊόντα τὰ πουλοῦσαν στὰ ξένα κράτη.

Διοικούνταν ἀπὸ δημογέροντες ἢ προεστούς, ποὺ ἔλυναν τὶς διαφορὲς τῶν κατοίκων.

Τούρκικο πόδι δὲν ἐπάτησε στ' Ἀμπελάκια. Δυὸ φορές ἐπιχείρησαν οἱ Τούρκοι τῆς Λαρίσης, νὰ φτάσουν μέχρις ἐκεῖ καὶ τὶς δυὸ φορές τσακίστηκαν κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὰ τιμημένα ὄπλα τῶν γενναίων Ἀμπελακιωτῶν.

Τὰ 24 χωριά τοῦ Πηλίου, ἂν καὶ ἀποτελοῦσαν καθένα τὴν κοινότητά του, εἶχαν ἐνωθῆ ὄλα μαζί καὶ διοικούνταν ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπή, ἡ ὁποία μὲ τὴ συμμετοχὴ καὶ τοῦ ἐπισκόπου, κανόνιζε τὶς διαφορὲς τῶν κατοίκων ὅλης τῆς περιοχῆς. Οἱ κάτοικοι ἀσχολούνταν στὴν καλλιέργεια ὀπωροφόρων δέντρων, καθὼς καὶ στὴν κατασκευὴ μαλλίνων καὶ μεταξωτῶν, ποὺ ἦσαν παντοῦ περιζήτητα. Μὲ τὴν ἐργασία τους καὶ τὴν ὁμόνοιά τους ἐδόξασαν τὰ χωριά τους.

Ἐπίσης πολλὰ χωριά τῆς Ἡπείρου, ὅπως τὸ Συράκο κι οἱ Καλορρύτες, εἶχαν ἐνωθῆ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως καὶ τὰ χωριά τοῦ Πηλίου.

Πολλὲς μεγάλες πόλεις, ὅπως ἡ Νάουσα, ἡ Ἐδεσσα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Καστοριά κι ἄλλες, εἶχαν ἰδρύσει μεγάλες ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες μὲ ἀντιπροσωπεῖες καὶ ὑποκαταστήματα στὶς μεγαλύτερες Εὐρωπαϊκὲς πόλεις, ὅπως στὸ Παρίσι, στὴν Τεργέστη, στὴ Βενετία, στὴν Ὁδησσὸ κι ἄλλοῦ. Σ' αὐτὲς τὶς πολιτεῖες μαζεύτηκαν, μὲ τὰ χρόνια, πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἔφτειαξαν παροικίες καὶ βοήθησαν μὲ κάθε τρόπο τὴ σκλαβωμένη πατρίδα, ἴδρυσαν σχολεῖα καὶ βιβλιοθῆκες καὶ καλλιέργησαν ἔτσι περισσότερο τὸν πόθο γιὰ τὴ γρήγορη ἀπελευθέρωση.

3. Μανιάτες, Σουλιῶτες, Σφακιανοί.

Οἱ Τούρκοι δὲν κατάρθωσαν νὰ ὑποτάξουν ὅλες τὶς ἐλληνικὲς ἐπαρχίες. Ὁρισμένες ἀπ' αὐτὲς, ὅπως ἡ Μάνη, τὸ Σοῦλι καὶ τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης, διατήρησαν τὴν ἐλευθερία τους κι ἀμέτρητες φορὲς ἐπολέμησαν μὲ τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα.

Οἱ ἥρωϊκοὶ Μανιάτες κατοικοῦσαν στὸ νότιο τμήμα τῆς Πελοποννήσου, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμα λέγεται Μάνη. Ἡ γωνιά αὐτῆ τῆς

πατρίδας μας ἔμεινε ἀνεξάρτητη. Τὴν διοικοῦσε ἓνα συμβούλιο ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν οἰκογενειῶν, ποὺ λέγονταν καπετάνιοι. Σὰν ἀρχηγὸς ὄλων ἔμπαινε ὁ πιὸ ἀντρειωμένος καὶ μυαλωμένος καπετάνιος.

Οἱ Μανιάτες, πολλὲς φορές, ἔλαβαν μέρος σὲ ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ Τούρκοι τοὺς ὑποχρέωναν νὰ πληρώνουν μόνο ἓνα φόρο, ἀλλὰ ποτὲ κι αὐτὸν δὲν τὸν ἐπλήρωσαν.

Οἱ γενναῖοι Σουλιῶτες κατοικοῦσαν ἀπάνω στὰ γαρία βουνὰ τοῦ Σουλίου. Ἡ παληκαριά τους, ἡ ἀγάπη τους στὴν πατρίδα καὶ στὴ λευτεριά, ἔμεινε παράδειγμα σ' ὄλους ἑμᾶς. "Ἄντρες καὶ γυναῖκες πολεμοῦσαν σκληρὰ τὸν ἐχθρό. Διοικοῦνταν κι αὐτοὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ποὺ διοικοῦνταν κι οἱ Μανιάτες. Οἱ ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ—ὅπως θὰ δοῦμε σὲ ἄλλα κεφάλαια—τοὺς ἐδόξασαν. Τὸ Σοῦλι ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων μὲ προδοσίᾳ.

Τὰ Σφακιά, εἶναι μιὰ περιοχή τῆς Κρήτης, ἀπάνω στὰ Λευκὰ ὄρη. Κατοικοῦνταν ὅλο ἀπὸ κτηνοτρόφους, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν ἐλεύθεροι. Ἐχθρικό πόδι δὲν ἐπάτησε τὴν περιοχή ἐκεῖνη. Οὔτε Ἀραβες, οὔτε Ἑνετοί, οὔτε Τούρκοι. "Ὅσες φορές ἐπιχείρησαν οἱ ἐχθροὶ νὰ φτάσουν ὡς ἐκεῖ, τσακίστηκαν ἀπὸ τοὺς ἀτρόμητους Σφακιανούς.

Στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματᾶ, ποὺ γίνονταν, πρῶτοι καὶ καλύτεροι οἱ Σφακιανοί. Ἐκεῖ εὗρισκαν καταφύγιο καὶ προστασία τὰ γυναικόπαιδα τοῦ νησιοῦ, ὅσες φορές οἱ Τούρκοι διάταζαν σφαγές.

Τὰ Σφακιά, τὸ Σοῦλι κι ἡ Μάνη, μὲ τοὺς ἀγῶνες τους ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἔδιναν θάρρος στοὺς ἄλλους σκλαβωμένους Ἕλληνες καὶ τοὺς δυνάμωναν τὴν ἐλπίδα, ὅτι μιὰ μέρα θὰ λευτερωθοῦν. Κι ὅταν ἦλθε ἡ μεγάλη στιγμή, ἡ στιγμή τῆς ἀπελευθέρωσης, οἱ ἥρωικοί κι ἀλύγιστοι Ἕλληνες αὐτῶν τῶν περιοχῶν, ἔπαιξαν τὸ σπουδαιότερο ρόλο. Συνηθισμένοι στὸν πόλεμο, ὅπως ἦσαν, ὑπῆρξαν οἱ ἰσχυρότεροι ἀντίπαλοι τῶν Τούρκων.

4 Ἄρματωλοί καὶ Κλέφτες.

Τὰ βασανιστήρια, οἱ ταπεινώσεις κι οἱ ἐξευτελισμοί, ποὺ ὑπέφεραν οἱ σκλαβωμένοι Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀνάγκασαν πολλοὺς νὰ πάρουν τὰ βουνά.

Ἐκεῖ ἐσχημάτισαν στρατιωτικὰ σώματα. Ὁ ἀρχηγός τους λεγόταν καπετάνιος, οἱ στρατιῶτες παληκάρια καὶ τὸ γενναιότερο παληκάρι πρωτοπαλήκαρο. Ὁ τόπος, πού εἶχαν τὸ καταφύγιό τους, λεγόταν λημέρι.

Οἱ ἄντρες αὐτοὶ δὲν κάθονταν ἐκεῖ μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια.

4.— Ἄρματωλοὶ καὶ Κλέφτες.

Κατέβαιναν στὶς πολιτείες καὶ στὰ χωριά κι ἄρπαζαν τὰ γιδοπρόβατα, τὰ γεννήματα καὶ τὶς περιουσίες τῶν Τούρκων, ἔκαιγαν τὰ σπίτια τους, ἔπιαναν αἰχμαλώτους κι ὅσες φορές πιάνονταν σὲ μάχη μὲ τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα, πάντα πετύχαιναν τὴν ἐξόντωση καὶ τὴ διάλυσή τους.

Οἱ Τούρκοι τοὺς ὠνόμαζαν *Κλέφτες*. Στὶς καρδιές ὅμως τῶν σκλαβωμένων ἡ λέξη «Κλέφτης» εἶχε τὴ σημασία τοῦ ἐκδικητῆ καὶ τοῦ τιμωροῦ.

Οἱ Τούρκοι, στὴν ἀρχή, δὲν εἶχαν δώσει καὶ μεγάλη σημασία. Ὅταν ὅμως εἶδαν ὅτι τὰ ξακουσμένα βουνὰ Ὀλυμπος, Κίτσαβος, Ἄγραφα, Πίνδος, Παρνασσός, Λιάκουρα, Βελοῦχι, εἶχαν γεμίσει ἀπὸ Ἑλληνόπουλα, πού ποθοῦσαν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο στὸν κόσμο νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι, τότε σκέφτηκαν νὰ τοὺς κτυπήσουν συστηματικά.

Χρόνια ὀλόκληρα προσπαθοῦσαν νὰ πετύχουν τὴν ἐξόντωσή τους. Ὅταν ὅμως κατάλαβαν ὅτι αὐτὸ δὲν ἦταν τόσο εὐκόλο πράγμα, σκέφτηκαν νὰ καλοπιάσουν τοὺς Κλέφτες.

Ἐπρότειναν στοὺς ἀρχηγούς τῶν κλεφτῶν νὰ τοὺς ἀναγνωρίσουν τὴν φύλαξη τῶν μερῶν στὰ ὁποῖα βρισκόνταν. Οἱ ἀρχηγοὶ δέχτηκαν κι ὠνομάστηκαν *ἀρματωλοὶ* κι οἱ περιοχὲς *ἀρματωλίκια*.

Πολλὲς φορές ὅμως τὰ χαλοῦσαν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ξαναγίνονταν κλέφτες. Ἔτσι μὲ τὰ χρόνια οἱ λέξεις «ἀρματωλός» καὶ «κλέφτης», εἶχαν τὴν ἴδια σημασία.

Ὅλη τὴν ἡμέρα οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέφτες γυμνάζονταν σὲ

λιθάρι, στο πήδημα, στο τρέξιμο και πρό παντός στο σημάδι. Βόλι δέν έπρεπε νά πηγαίνει χαμένο.

"Έτσι, όσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, σχηματιζόταν άπάνω στα κλέφτικα λιμέρια ένας στρατός, άξιος υπερασπιστής τής έλευθερίας, πού με τήν κήρυξη τής επανάστασης, βρέθηκε έτοιμος και πολέμησε με άφθαστο ήρωισμό.

"Η ζωή, οί άγώνες και τὰ κατορθώματα τών άρματωλών και κλεφτών άπόκτησαν τήν συμπάθεια όλων τών Έλλήνων και τραγουδήθηκαν με τὰ όμορφότερα τραγούδια, πού προκαλοῦσαν πατριωτική συγκίνηση στις καρδιές όλων τών σκλαβωμένων και τούς θέρμαιναν τήν έλπίδα για τὸ λυτρωμό, ένώ από τήν άλλη μεριά χιλιάδες Έλληνόπουλα, άκούοντας τὰ κλέφτικα τραγούδια, έπαιρναν κι αυτά τὸ δρόμο για τήν κλεφτουριά.

5. Ναυτικές δυνάμεις. Έλληνικά νησιά.

"Όπως δημιουργήθηκε άπάνω στις άπότομες κορφές τών βουνών, ό στρατός τής ξηράς, έτσι και στα νησιά δημιουργήθηκε, με τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, τὸ ναυτικό.

Τὰ Έλληνικά πλοία, πού υπήρχαν στην εποχή τής Βυζαντινής αὐτοκρατορίας, ή καταστράφηκαν από τὸν Τουρκικό στόλο, ή αϊχμαλωτίστηκαν. Οί Έλληνες ναυτικοί, ή έφυγαν στο έξωτερικό κι ανάλαβαν ύπηρεσία σέ ξένα καράβια, όπως στα Ένετικά, ή έξαναγκάστηκαν από τούς Τούρκους νά μπουν σέ καράβια δικά τους.

"Από τίς άρχές, όμως, τοῦ 1700, τρία μικρά νησιά, οί Σπέτσες, ή Ύδρα και τὰ Ψαρά, άρχίζουν νά δημιουργοῦν τὸ νέο ελληνικό στόλο. Στα τέλη τοῦ 1700, ύποστηριζόμενοι οί Έλληνες κι από τή Ρωσία, δημιουργοῦν άξιοζήλευτο έμπορικό στόλο, ό όποίος, για νά προστατεύεται από τούς Άλγερινούς πειρατές, έφωδιάστηκε με κανόνια.

Πολλές φορές προσάβησαν οί Τουρκοί νά έμποδίσουν τήν ανάπτυξη τοῦ Έλληνικοῦ στόλου, αλλά δέν τὰ κατάφεραν. Ούτε, βέβαια, και φανερά μπορούσαν νά τὸν κτυπήσουν, γιατί φοβούνταν τή Ρωσία.

"Έτσι όταν κηρύχτηκε ή επανάσταση, ό Έλληνικός στόλος άριθμοῦσε πάνω κάτω 600 πλοία, έφωδιασμένα με πέντε ως έξι χιλιάδες κανόνια και με δεκαπέντε ως είκοσι χιλιάδες ναυτες.

Στά καράβια τους έδιναν οί ναυτικοί όνόματα από τήν ιστορία τών αρχαίων. Έτσι τά έλληνικά νησιά και πρό παντός οί Σπέτσες, ή Ύδρα και τά Ψαρά, προσέφεραν μεγάλες κι άνεκτίμητες υπηρεσίες στήν πατρίδα.

6. 'Η μόρφωση τών Έλλήνων στά χρόνια τής σκλαβιάς.

Με τό πέσιμο τής Πόλης στά χέρια τών Τούρκων, έκλεισαν τά

5.— Τό κρυφό σχολειό.

Έλληνικά σχολεία. Οί μορφωμένοι ή σκοτώθηκαν από τούς Τούρκους, ή αναγκάστηκαν νά φύγουν σέ ξένες χώρες. Έτσι ή Έλλάδα, πού φώτισε με τό πνεύμα της και τόν πολιτισμό της όλη τήν ανθρωπότητα, βυθίστηκε σ' ένα βαθύ σκοτάδι άγραμματοσύνης.

Οί μόνοι Έλληνες, πού ήξεραν λιγα γράμματα, ήσαν οί έπίσκοποι, οί παπάδες κι οί καλόγεροι. Σ' αύτούς έφεραν κρυφά τά

βράδυα τὰ παιδιά τους, οἱ σκλαβωμένοι καὶ κάτω ἀπὸ τὸ θαμπὸ φῶς τοῦ καντηλιοῦ, πού κρεμόταν μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας, τοὺς μάθαιναν νὰ δισβάζουν ἀπὸ τὸν ὀκτώηχο καὶ τὸ ψαλτήρι.

Κι ὅταν τέλειωνε τὸ διάβασμα, οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι κληρικοί, μιλοῦσαν στὰ σκλαβόπουλα, γιὰ τὴν Πατρίδα. Γιὰ τὴν Πατρίδα, πού μιὰ φορὰ κι ἔγαν καιρὸ ἦταν ἐλεύθερη καὶ τώρα πῶς κατάντησε, κάτ' ἀπὸ τὴ σκλαβιά!

Ἔτσι κάθε μέρα στάλαζαν μέσα στὶς καρδιὲς τῶν μικρῶν τὸν πόθο γιὰ τὴ λευτεριά. Ἄλλοίμονο ἂν οἱ Τοῦρκοι μάθαιναν ὅτι τὰ σκλαβόπουλα πῆγαιναν στὰ κρυφὰ σχολεῖα, ὅπως τᾶλεγαν. Δασκάλοι, πατέρες καὶ παιδιά περνοῦσαν ἀπὸ τὸ δολοφονικὸ τους μαχαίρι.

Ὁ ποιητὴς μας Ἰωάννης Πολέμης φαντάστηκε, πῶς ἐδούλευαν τὰ κρυφὰ σχολεῖα κι ἔγραψε τὸ γνωστὸ ὁμορφο ποίημα «Τὸ κρυφὸ σχολεῖό».

Διακόσια χρόνια εἶχαν περάσει κι οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ φέρωνται μὲ πιὸ μαλακὸ τρόπο τοὺς Ἕλληνες. Τώρα τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ ταξιδεύουν μὲ δικά τους καράβια.

Ἀπὸ τότε ἄρχισαν νὰ πλουταίνουν. Περισσότερη ἐξέλιξη καὶ πρόοδο ἔδειξαν οἱ Ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐκεῖ πρωτάνοιξαν σχολεῖα καὶ μορφώθηκαν οἱ Ἕλληνες. Πολλοὶ ἐσπούδασαν σὲ ξένα Πανεπιστήμια κι ἔγιναν ἐπιστήμονες σπουδαῖοι. Ἀργότερα ἰδρύθηκαν μὲ ἔξοδα τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, σχολεῖα καὶ μέσα στὴν Ἑλλάδα, στὰ Γιάννενα, στὴν Ἀθήνα, στὴ Λειβαδιά, στὴν Πάτμο, καὶ σ' ἄλλες πόλεις.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1700 ἄνοιξαν κι ἀνώτερα σχολεῖα, στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, στὴ Δημητσάνα, στὸ Ἅγιον Ὄρος, στὴ Θεσσαλονίκη, στὰ Γιάννενα κι ἄλλοῦ. Ἡ πιὸ ὀνομαστὴ ὅμως σχολὴ ἦταν ἡ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Πατριαρχείου.

Οἱ πιὸ ξακουσμένοι δασκάλοι ἐδίδασαν σ' αὐτὴ τὴ Σχολή. Ὅσοι δασκάλοι ἐδίδασαν στὰ σχολεῖα τοῦ ἔθνους (τοῦ Γένους), ὠνομάστηκαν διδάσκαλοι τοῦ Γένους.

Οἱ πιὸ ὀνομαστοί, ἀπ' ὅλους τοὺς δασκάλους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦσαν τρεῖς, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης κι ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Τὴ ζωὴ τῶν δασκάλων αὐτῶν θὰ διηγηθοῦμε ἀμέσως παρακάτω.

7. ΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ Γένους, Βούλγαρης, Θεοτόκης καὶ Κοραΐς.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης γεννήθηκε, στὰ 1716, στὴν Κέρκυρα. Στὴν ἀρχὴ ἐσπούδασε στὴ Σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἔπειτα Θεολογία καὶ Φιλοσοφία στὴν Ἰταλία. Μιλοῦσε πολὺ ὠραῖα τ' ἀρχαῖα Ἑλληνικά καὶ τέσσερις ξένες γλώσσες. Ἔγινε καλὸς γερὸς καὶ ἐδίδασκε στὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ στὴ Θεσσαλονίκη.

Χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος στὴ Χερσῶνα τῆς Ρωσσίας καὶ ἔγραψε στὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα πολλὰ καὶ σπουδαῖα βιβλία. Μὲ τὰ ἔργα του αὐτὰ ἐτόνωσε τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνας. Πέθανε στὰ 1806.

Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης γεννήθηκε καὶ αὐτὸς στὴν Κέρκυρα, στὰ 1736. Σπούδασε στὰ Ἰταλικά Πανεπιστήμια καὶ ἐδίδασκε καὶ αὐτὸς στὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ. Ἔγινε διευθυντὴς στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τοῦ Ἰασίου τῆς Ρουμανίας καὶ ἀργότερα, ὅταν παραιτήθηκε ὁ Βούλγαρης ἀπὸ ἐπίσκοπος τῆς Χερσῶνας, ἔγινε ὁ Θεοτόκης.

Ἐγραψε πολλὰ βιβλία, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ξεχωρίζει τὸ Κυριακοδρόμιο, ὅπου ἐξηγεῖ τὰ Εὐαγγέλια, ποὺ διαβάζονται κάθε Κυριακὴ στὴν ἐκκλησία. Πέθανε στὰ 1800.

Ὁ Ἀδσαμάντιος Κοραΐς γεννήθηκε στὰ 1748 στὴ Σμύρνη. Ὁ πατέρας του ἦταν Χιώτης. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης. Ὁ πατέρας του τὸν ἔστειλε στὴν Ὀλλανδία γιὰ ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὸ ἐμπόριο, ἀλλ' ὁ Κοραΐς εἶχε τὴν ἐπιθυμία νὰ σπουδάσῃ.

Κατάφερε, λοιπόν, τὸν πατέρα του νὰ τὸν στείλῃ στὴ Γαλλία. Ἐκεῖ σπούδασε γιατρός, ἀλλὰ δὲν ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα. Μελέτησε τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ κατόπι τὰ τύπωσε καὶ τὰ ἐξήγησε, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὰ μελετοῦν εὐκολώτερα τὰ Ἑλληνόπουλα.

Ὅλοι οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι ἀναγνώρισαν τὴ μεγάλη ἀξία τῆς ἐργασίας τοῦ Κοραΐ. Κι' ὅλ' αὐτὰ τὰ ἔκανε γιὰ νὰ μορφωθοῦν καὶ νὰ ξυπνήσουν οἱ Ἕλληνας.

Εὐτύχησε νὰ δῇ τὴν Ἑλλάδα ἐλεύθερη. Πέθανε στὰ 1833. Ἡ πατρίδα, γιὰ νὰ τὸν τιμήσῃ, ἔστησε ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας τὸν ἀδριάντα του.

8. Φαναριῶτες, Μεγάλοι διερμηνεῖς καὶ ἡγεμόνες.

Οἱ Ἕλληνας ἄρχισαν, ὅπως εἶδαμε, καὶ πάλι νὰ μορφώνονται

ένω οι Τούρκοι έξακολουθούσαν νά είναι άμόρφωτοι. Είχαν όμως ανάγκη από μορφωμένους ανθρώπους, γιατί ήθελαν νά στέλνουν πρεσβευτές στα ξένα κράτη, ή νά συμβουλευούν, γιά τίς δουλειές του κράτους τό Σουλτάνο καί τούς 'Υπουργούς του.

Γιά τίς υπηρεσίες αυτές έπαιρναν μορφωμένους 'Ελληνες, τούς όποιους έλεγαν μεγάλους διερμηνείς.

Οί 'Ελληνες αύτοί άποκτούσαν μεγάλη έπιρροή στους Τούρκους καί τή δύναμή τους αύτή τή χρησιμοποιούσαν πάντοτε γιά τό καλό τών άλλων 'Ελλήνων.

'Όσοι άπ' αύτούς άποκτούσαν τήν έμπιστοσύνη τών Τούρκων, έγίνονταν ήγεμόνες, διοικητές δηλαδή, στή Βλαχία καί Μολδαυία. Έκεί συγκέντρωναν όλους τούς συγγενείς τους καί πολλούς άλλους 'Ελληνες γιά ύπηρεσία κι όταν τέλειωνε ή ύπηρεσία τους, ξαναγύριζαν καί κατοικούσαν όλοι μαζί στό Φανάρι.

Οί άνθρωποι αύτοί ώνομάστηκαν Φαναριώτες καί μέ κάθε τρόπο βοήθησαν τούς 'Ελληνες. Οί πιό όνομαστές οίκογένειες τών Φαναριωτών, ήσαν του Μαυροκορδάτου, 'Υψηλάντη, Μαυρογένη, Μουρούζη καί άλλων.

'Ο έκλεκτότερος άπ' όλους τούς μεγάλους διερμηνείς, πού διακρίθηκε γιά τήν αγάπη του στους 'Ελληνες καί γιά τήν μόρφωσή του, ήταν ό 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Άνακεφαλαιωτικές έρωτήσεις

1) Γιατί στα πρώτα χρόνια τής Τουρκοκρατίας οι πλουσιώτεροι 'Ελληνες έφυγαν στο έξωτερικό καί οι περισσότεροι άπ' αύτούς πού έμειναν πήραν τά βουιά;

2) Γιατί οι Τούρκοι παραχώρησαν μερικά θρησκευτικά καί πολιτικά προνόμια στους 'Ελληνες καί ποιά ήσαν αύτά;

3) Ποιά ήταν τό σύστημα τής τοπικής διοίκησης, ποιές Κοινότητες φημίζονταν γιά τή διοίκησή τους καί ποιά έμπορικά κέντρα είχαν αναδειχθή;

4) Πώς είχαν οργανωθή οι 'Ελληνες πάνω στα βουιά;

5) Ποιά νησιά δημιούργησαν τό νέον 'Ελληνικό στόλο καί πόση ήταν ή δύναμή του;

6) 'Υπήρχαν σχολεία στα χρόνια τής σκλαβιάς καί πού; Πότε άρχισαν νά φανερώνονται σχολεία στις πόλεις καί σε ποιές;

7) Ποιοί ήσαν οι πιό έξاکουστοί δασκάλοι του Γένους καί ποιά ήταν ή δράση του καθενός;

8) Ποιά τά άποτελέσματα τής μόρφωσης τών 'Ελλήνων;

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ

1. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1770.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα, ποὺ σκλαβώθηκαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οὔτε στιγμή δὲν ἔχασαν τὴν πίστη τους, ὅτι θάρθη ἡ στιγμή τοῦ λυτρωμοῦ. Φυσικὸ ἦταν νὰ ζητοῦν τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν λαῶν, γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἀπελευθέρωσή τους, γιατί μὲ μόνες τίς Ἑλληνικὲς δυνάμεις, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα, τὴ στιγμή, ποὺ καὶ ξένοι ἰσχυροὶ στρατοὶ ἐφοβοῦνταν τοὺς Ὀθωμανούς.

Γι' αὐτὸ, ὄσες φορές, οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἔρχονταν σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Τούρκους, οἱ Ἕλληνες ἄρπαζαν τὰ ὄπλα κι ἐκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ τὸ εἶδαμε ὅταν μιλήσαμε, στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, γιὰ τοὺς πολέμους τῶν Ἐνετῶν καὶ Αὐστριακῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, ὅμως, ποὺ ἡ Ρωσσία ἄρχισε νὰ γίνεται μιὰ ἰσχυρὴ δύναμη καὶ νὰ παρουσιάζεται σὰν προστάτης τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδιαιτέρα τῶν Ἑλλήνων, γεννήθηκε ἡ ἐντύπωση στοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες ὅτι ἡ ὥρα τοῦ λυτρωμοῦ ἔφτασε.

Ἀπὸ τότε, μάλιστα, ποὺ ἔγινε αὐτοκράτειρα ἡ Αἰκατερίνη Ε', οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων δυνάμωσαν περισσότερο.

Ἡ Αἰκατερίνη ἔγινε αὐτοκράτειρα στὰ 1762. Λίγα χρόνια ἀργότερα, βρῆκε ἀφορμὴ καὶ κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἐσκόρπισε τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα κι ἔφτασε μέχρι τὸ Δούναβη ποταμὸ. Τότε σκέφτηκε νὰ παρακινήσῃ σὲ ἐπανάσταση τοὺς Ἕλληνες, γιὰ ν' ἀπασχοληθοῦν ἄλλοῦ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα κι ἔτσι τὰ ρωσικὰ νὰ φθάσουν, χωρὶς ἐμπόδια μεγάλα, μέχρι τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἀπὸ τοὺς τόσους Ἕλληνες, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴ Ρωσσία, ἐδιάλεξε τὸν Ἕλληνα λοχαγὸ τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ, Γεώργιο Παπάζογλου καὶ τὸν ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα, νὰ παρακινήσῃ τὸ λαὸ σὲ ἐπανάσταση.

Ὁ Παπάζογλου ἐπισκέφθηκε πρῶτα τίς Ἑλληνικὲς Κοινότητες τῆς Τεργέστης καὶ τῆς Ἐνετίας, ὅπου οἱ Ἕλληνες τὸν ὑποδέχτηκαν μὲ μεγάλες τιμὲς καὶ τοῦδωσαν ὑποσχέσεις γιὰ βοήθεια. Ἐπειτα ἔστειλε ἀνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ πρὸ παντός καλογέρους

σ' όλες τις πόλεις και τα χωριά κι έφεραν την είδηση ότι έφτασε η ώρα του λυτρωμοῦ, γιατί τώρα τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων τὸν ἀνέλαβε ἡ μεγάλη και πανίσχυρη δύναμη, Ρωσσία.

Ἐπειτα κατέβηκε κι ὁ ἴδιος ὁ Παπάζογλου στὴν Ἑλλάδα, πῆγε στὴν Ἡπειρο, Στερεὰ Ἑλλάδα και Πελοπόννησο. Παντοῦ ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό.

Ὅταν ἔφτασε στὴ Μάνη, οἱ Μανιάτες τοῦ ὑποσχέθηκαν ὅτι, μόλις φθάση στὴν Πελοπόννησο ρωσικὴ βοήθεια ἀμέσως θὰ ἐπαναστατήσουν.

Ἔτσι, τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1770, ὅταν ἔφτασε στὴν Πελοπόννησο μιὰ μικρὴ μοῖρα ρωσικοῦ στόλου μὲ ἀρχηγὸ τὸν Θεόδωρο Ὁρλώφ, ἀμέσως οἱ Μανιάτες ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάσταση και μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἰωάννη Μαυρομιχάλη, μῆηκαν στὴ Μεσσηνία. Ἡ εἴδηση τῆς ἐπανάστασης μαθεύτηκε κι ἔτσι σὲ λίγο ὀλόκληρη ἡ Πελοπόννησο κι ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας εἶχαν ἐπαναστατήσει. Ἐπειτα ἔφτασε κι ἄλλη μοῖρα τοῦ ρωσικοῦ στόλου στὴ Μάνη, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀλέξιο Ὁρλώφ.

Μόλις ἔμαθε ὁ Σουλτᾶνος τὴν ἐπανάσταση τῆς Στερεᾶς και Πελοποννήτου, ἔστειλε δεκαπέντε χιλιάδες Ἀλβανούς οἱ ὅποιοι διέλυσαν τοὺς ἐπαναστάτες, ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους και ρῆμαξαν τις πόλεις και τὰ χωριά. Τὰ ρωσικὰ πλοῖα ἔφυγαν ἀμέσως. Οἱ δυστυχισμένοι Ἕλληνες δέχτηκαν ὅλη τὴ μανία τῶν Τούρκων. Ἰδιαίτερα ἡ Πελοπόννησος ἐρημώθηκε τελείως. Ὅμως κι ἄλλα μέρη, ποὺ δὲν ἐπαναστάτησαν, ἔπαθαν συμφορές.

Ἔτσι ἔσβυσε ἓνα ὄνειρο τῶν σκλαβωμένων, γιατί σὲ λίγο ἡ Αἰκατερίνη ὑπόγραψε συνθήκη μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἕλληνες ὁμως ἐδιδάχθησαν ὅτι, γιὰ κάθε ἀπόπειρα, πρέπει νὰ στηρίζονται στίς δικές τους δυνάμεις.

2. Λάμπρος Κατσώνης και Γεώργιος Ἀνδρούτσος.

Στὰ 1788 ἡ Αἰκατερίνη ἐκήρυξε και πάλι τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας και γιὰ δευτέρα φορά ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνες νὰ ἐπαναστατήσουν. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη διακρίθηκε ὁ Ἕλληνας, λοχαγὸς κι αὐτὸς τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ, Λάμπρος Κατσώνης, ὁ ὁποῖος πῆγε μὲ τὴν ἄδεια τῆς Αἰκατερίνης στὴν Τεργέστη, ἀγόρασε μὲ χρήματα τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων τρία πλοῖα, τὰ ἐξώπλισε και ἦλθε στοῦ Αἴγατο.

Μέσα σὲ λίγο καιρὸ ἔπιασε δώδεκα τουρκικὰ πλοῖα κι ἔγινε

ὁ φόβος κι ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. Κανένα τουρκικό ἐμπορικό καράβι δὲν τολμοῦσε νὰ διασχίση τὴ Μεσόγειο.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ μάλιστα, ποῦ πῆρε στὰ πλοῖα του καὶ τὸν ἀρματωλὸ τῆς Λοκρίδας Γεώργιο Ἀνδροῦτσο, μὲ πεντακόσια παληκάρια, ἔκανε κι ἀποβάσεις καὶ χτυποῦσε ἀκόμα καὶ φρούρια.

Τόσο πολὺ τὸν εἶχε φοβηθῆ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις, ὥστε τοῦ ἔστειλε γράμμα καὶ τοῦ πρότεινε νὰ τοῦ δώσῃ ἓνα νησί τοῦ Αἰγαίου καὶ πολλὰ χρήματα καὶ νὰ σταματήσῃ τὸν πόλεμο. Ὁ Κατσῶνης ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθηκε τίς τουρκικὲς προτάσεις, ἀλλ' ἀντίθετα ἐξακολούθησε τοὺς ἀγῶνες του μὲ μεγαλύτερο πείσμα.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1790 ὁ Κατσῶνης βρισκόταν μὲ ἑννιά πλοῖα στὸ λιμάνι τῆς Κέας, ὅταν ἔμαθε ὅτι τουρκικὸς καὶ ἀλγερινὸς στόλος ἔρχονταν ἐναντίον του. Δὲν ἐδείλιασε. Βγήκε στ' ἀνοιχτὰ, ἐκτύπησε τὸν τουρκικὸ στόλο, ποῦ εἶχε φτάσει πρῶτος, καὶ τὸν κινήγησε ὡς ἀργὰ τὴ νύχτα. Ἀλλὰ τὴν ἄλλη μέρα ἔφτασε κι' ὁ ἀλγερινὸς στόλος, ὁ ὁποῖος ἐνώθηκε μὲ τὸν τουρκικὸ καὶ χτύπησαν τὸν Κατσῶνη. Ἡ ἀνδρεία ποῦ ἔδειξε ὁ Κατσῶνης στὴ ναυμαχία αὐτή, οὔτε λέγεται. Οἱ ναῦτες του καθῶς κι ὁ Ἀνδροῦτσος μὲ τὰ παληκάρια του, πολεμοῦν σὰν λιοντάρια. Τρεῖς πλοίαρχοι ἀνατινάζουσιν τὰ πλοῖα τους στὸν ἀέρα, γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν, Δύο ἄλλα, ἀφοῦ σκοτώθηκαν ὅλοι οἱ ναῦτες τους κι οἱ ἀξιωματικοὶ τους, αἰχμαλωτίστηκαν, ἀλλὰ κατεστραμμένα ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁ Κατσῶνης κατάρθωσε νὰ φθάσῃ στὴ Μῆλο, πληγωμένος στὸ κεφάλι. Ἐξακόσιοι πενήντα ἦσαν οἱ νεκροὶ Ἕλληνες, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς σκοτώθηκαν πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες.

Ὁ Κατσῶνης ξανάφτειξε πάλι τὸ στόλο του καὶ συνέχισε τοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ στὰ 1792, ἡ Αἰκατερίνη ὑπόγραψε εἰρήνη μὲ τοὺς Τούρκους καὶ παράγγειλε στὸν Κατσῶνη νὰ σταματήσῃ τοὺς ἀγῶνες του. Ὁ Λάμπρος, ὅμως, ἐφώνασε γεμάτος ἀγανάκτηση. «Ἄν ἡ Αἰκατερίνη ὑπόγραψε τὴν εἰρήνη της, ὁ Λάμπρος δὲν ὑπόγραψε ἀκόμα τὴ δική του».

Τὸν Μάιο τῆς ἴδιας χρονίᾳς κατέλαβε, μαζί μὲ τὸν Ἀνδροῦ-

6. — Λάμ. Κατσῶνης.

τσο, τὸ Τάιναρο, ἀλλὰ κτυπήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἴδιος κατῶρθωσε με πλοῖο νὰ φτάσῃ στὴν Ἰθάκη, κι ἀπὸ κεῖ στὴ Ρωσσία, ὅπου πέθανε στὰ 1804.

7.-Γ. Ἄνδρουτσος

Ὁ Ἄνδρουτσος μὲ τὰ παληκάρια του διέσχισε, πολεμώντας, τὴν Πελοπόννησο, ἔφτασε στὸ Ρίο κι ἀπὸ κεῖ πέρασε μὲ πλοῖα στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Τὸν κυνήγησαν ὅμως οἱ Τούρκοι κι ἀναγκάστηκε νὰ πάῃ στὴν Κέρκυρα, ποὺ ἦταν στὴν κατοχὴ τῶν Ἑνετῶν. Οἱ Ἑνετοὶ ὅμως τὸν παράδωσαν στοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔστειλαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου καὶ τὸν ἐσκότωσαν, ἀφοῦ τὸν ἐβασάνισαν μὲ τὸ χειρότερο τρόπο.

Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος τῶν δύο ἡρώων. Οἱ Ἕλληνες, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, κατάλαβαν ὅτι μόνον ὅταν ὀργανώσουν τὶς δικές τους δυνάμεις, θάποκτήσουν τὴν πολυθρύλλητηλευτεριά τους.

Ἄνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

1) Εἶχαν ἐπιτυχία τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων;

2) Τί γνωρίζετε γιὰ τὸ Λάμπρο Κατσώνη καὶ τὸ Γεώργιο Ἄνδρουτσο; καὶ ποῖο ἦταν τὸ τέλος τῶν δύο αὐτῶν ἡρώων;

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση.

Στὰ χρόνια, ποὺ ἡ Ἑλλάδα στέναζε κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ σκλαβιά, ἡ ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ κράτη παρουσίαζαν πρόοδο καὶ πολιτισμό. Οἱ λαοὶ τους εἶχαν ἐπιδοθῆ στὸ ἐμπόριο, στὴ βιοτεχνία, στὴ γεωργία. Σ' ὄρισμένα ὅμως κράτη, ὅπως στὴ Γαλλία, οἱ λαοὶ ὑπέφεραν.

Ο βασιλιάς της Γαλλίας ζούσε με μεγάλη πολυτέλεια και συνεχώς, για να βγῆ στα έξοδα που δημιουργούσε ἡ πλοῦσια ζωὴ του, ἔβαζε και νέους φόρους στο λαό.

Οἱ χωρικοὶ δὲν εἶχαν περιουσία, ἀλλὰ ἐργάζονταν σάν δούλοι στα κτήματα τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι, ζώντας κι αὐτοὶ μιὰ πλοῦσια ζωὴ, ἐπέεζαν τοὺς φτωχοὺς γεωργοὺς, για να παίρνουν, ὅσα μπορούσαν, περισσότερα.

Ὅλους τοὺς φόρους τοὺς πλήρωνε ὁ φτωχὸς κόσμος. Στις ἀνώτερες κρατικὲς θέσεις και στ' ἀνώτερα ἀξιώματα μόνον οἱ ἄρχοντες διορίζονταν, ἐνῶ ὁ φτωχὸς λαὸς μόνον στίς κατώτερες θέσεις μπορούσε να διοριστῆ. Οἱ εὐγενεῖς κι οἱ πλοῦσιοι κατοικοῦσαν σὲ ὠραῖα μέγαρα, ἐνῶ οἱ χωρικοὶ ζούσαν σὲ ἀχυροκαλύβες, μαζί με τὰ ζῶα τους Ἐτρωγαν μόνο ψωμί, κι αὐτὸ ἀπὸ κριθάρι και σίκαλη, κι ὅταν τύχαιναν κακὲς χρονιὲς και καταστρεφόνταν ἡ ἔσοδεία, κατὰ χιλιάδες πέθαιναν ἀπὸ τὴν πείνα οἱ Γάλλοι χωρικοὶ.

Οὔτε ἐλευθερία εἶχαν, οὔτε δικαιοσύνη. Στα δικαστήρια, ὅπου δίκαιζαν μόνον οἱ εὐγενεῖς, ποτὲ δὲν εὔρισκε δίκιο ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ. Κι ἂν ἔκανε τὴν ἀνοησία να δισμαρτυρηθῆ, τὸν ἔρριχναν στὴ φυλακὴ κι ἐκεῖ, πολλὲς φορές, πέθαινε ληθμονημένος, χωρὶς να δικαστῆ.

Ἡ ζωὴ, λοιπόν, τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, ἔμοιαζε πολὺ με τὴ βασιμισμένη ζωὴ τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων. Δὲν μπορούσε, ὅμως, ὁ Γαλλικὸς λαὸς να τὴν ὑποφέρη, κι ὅταν στα 1789 ὁ βασιλιάς Λουδοβίκος 16ος ἐζήτησε να βάλῃ νέους φόρους ὁ λαὸς ἐπαναστάτησε, περιώρισε τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλιά, κατάργησε ὅλα τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν και διακήρυξε με τὸ νέο του *Σύνταγμα* ὅτι :

α) Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι κι ὅλοι ἔχουν τὶς ἴδιες ὑποχρεώσεις και τὰ ἴδια δικαιώματα στὴ ζωὴ.

β) Ὅλοι εἶναι ἴσοι ἀπέναντι τοῦ νόμου.

γ) Κύριος τοῦ κράτους εἶναι ὁ λαός.

δ) Ἡ Κυβέρνηση τοῦ κράτους πρέπει να φροντίζει για τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ.

Ἄλλοι, ὅμως, βασιλεῖς, που οἱ λαοὶ τους ζούσαν κι αὐτοὶ στὴν ἴδια κατάσταση με τὸ Γαλλικὸ λαό, φοβήθηκαν μήπως οἱ ἰδέες αὐτὲς μεταδοθοῦν και στοὺς δικούς τους λαούς, γι' αὐτὸ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Ρωσία, Πρωσία, Αὐστρία και Ἄγγλια ἔκαμαν συμμαχία κι ἐπολέμησαν με λύσσα τὸ Γαλλικὸ λαό, ὁ ὁποῖος σώθηκε χάρη στὴ

φιλοπατρία του και στην αγάπη του για τη λευτεριά και χάρη στους στρατηγούς του. Ο γενναιότερος απ' όλους τους στρατηγούς, υπήρξε ο Ναπολέων Βοναπάρτης, ο οποίος, σε πολλές μάχες, ένικησε τους βασιλείς της Εύρώπης, αλλά, στα 1815, νικήθηκε, πιάστηκε από τους Άγγλους αιχμάλωτος και πέθανε εξόριστος σ' ένα ξερονήσι του Άτλαντικού.

Η Γαλλική επανάσταση έκαμε βέβαια και άπρεπα πράγματα, οι ιδέες της, όμως, έκαμαν μεγάλη έντύπωση σ' όλους τους λαούς. Πολύ περισσότερο έκλόνησε τις καρδιές των σκλαβωμένων Έλλήνων, οι οποίοι υπέφεραν από έλλειψη έλευθερίας και δικαιοσύνης.

Περισσότερο απ' όλους τους Έλληνες αγάπησαν τις ιδέες της Γαλλικής επανάστασης, ο Άδαμάντιος Κοραΐς, ο οποίος έγραψε πολλά φλογερά γράμματα σε φίλους του, που έμεναν στην Ελλάδα και ο Ρήγας Φεραϊός.

2. Ρήγας Φεραϊός.

Ο Ρήγας γεννήθηκε στα 1757 στο μικρό χωριό της Θεσσαλίας, Βελεστίνο, εκεί που, στα παλιά χρόνια, ήταν η πόλη Φερές. Από την αρχαία πόλη πήρε το όνομα Φεραϊός. Ο ίδιος όμως υπόγραφε τα ποιήματά του με το όνομα Βελεστινλής. Το πραγματικό του επώνυμο ήταν Κυριαζής. Έσπούδασε στη σχολή της Ζαγοράς του Πηλίου και για λίγα χρόνια έγινε δάσκαλος κι έδιδαξε στον Κισσό της Ίδιας περιοχής.

Τα βασανιστήρια, οι ταπεινώσεις κι οι έξευτελισμοί, που υπέφεραν οι πατριώτες του από τους Τούρκους, έρέθιζαν την γενναία του ψυχή. Κάποτε σκότωσε ένα Τούρκο κι άμέσως έφυγε για τον Όλυμπο, από κει στην Κωνσταντινούπολη κι από κει στο Βουκουρέστι, όπου έγινε γραμματέας του ήγεμόνα της Βλαχίας Μαυρογένη.

Στην Ξακουστή εκεί ελληνική σχολή συμπλήρωσε τις σπουδές του, έμαθε ξένες γλώσσες και γρήγορα τον εκτίμησε όλος ο κόσμος για τη γερή του μόρφωση.

Στα 1789, όπως είπαμε, ξέσπασε η Γαλλική επανάσταση. Οι άγωνες του Γαλλικού λαού έκαμαν έντύπωση και στην ψυχή του Ρήγα, ο οποίος άμέσως έβαλε σαν πρόγραμμα στη ζωή του να εργαστή, μ' όλες του τις δυνάμεις, για την άπελευθέρωση της Ελλάδας από την τουρκική τυραννία.

Σκέφτηκε λοιπόν νά ξεσηκώση σ' επανάσταση ὅλους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, ἀκόμα καὶ τοὺς δυσαιρεσημένους Τούρκους (ὅπως τὸν πασά τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλου), ὅπως φαίνεται σ' ἓν' ἀπὸ τὰ ποιήματά του.

«Βούλγαροι κι Ἄρβανῖται καὶ Σέρβοι καὶ Ρωμιοὶ
νησιῶται κι ἠπειρώται μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμὴ
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώσωμε σπαθί...».

Περὶσσότερο, ὅμως, ἐνδιαφέρθηκε νὰ ξυπηήση στοὺς Ἕλληνας τὸν πόθο γιὰ τὴν λευτεριά. Ἰδρυσε λοιπόν μυστικὴ ἑταιρεία κι ἄρχισε τίς συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτες, μὲ ἐπισκόπους, μὲ ἐμπόρους, μὲ ἄλλους μορφωμένους κλπ. Ἕλληνας καί γενοικὰ μὲ ὅσους μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν στὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του.

Ἀκόμα καὶ μὲ τὸ Ναπολέοντα Βοναπάρτη, τὸ στρατηγὸ τῆς Γαλλίας, εἶχε ἀλληλογραφία, γιὰ νὰ πετύχη τὴν ὑποστήριξή του. Γιὰ νὰ τονώη κι ἐνθουσιάζη τοὺς Ἕλληνας, ἔγραφε πατριωτικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἔφταναν μέχρι καὶ τὴν ταπεινότερη ἑλληνικὴ καλύβα καὶ πλημμύριζαν τίς ἑλληνικὲς καρδιὲς ἀπὸ ἐνθουσιασμό. Τὸ πιὸ γνωστὸ ἀπὸ τὰ ποιήματά του εἶναι τὸ παρακάτω.

Ὡς πότε παληκάρια νὰ ζοῦμε στὰ στενά,
μονάχοι σὰ λιοντάρια στὶς ράχες, στὰ βουνά ;
Σπηλιὲς νὰ κατοικοῦμε, νὰ βλέπουμε θεοῖα
νὰ φεύγουμε ἀπ' τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά ;
Ν' ἀφήνομε πατρίδα, ἀδελφία καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιά μας κι ὅλους τοὺς συγγενεῖς ;
Καλύτερα μιὰς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή.

7.— Ρήγας Φεραῖος.

Στά 1796 ἐγκαταστάθηκε στή Βιέννη, ὅπου ἐτύπωσε πολλά βιβλία, τὰ ποιήματά του καί τή μεγάλη *Χάρτα*, ἕνα χάρτη δηλαδή, πού περιλάβαινε τή Βαλκανική χερσόνησο καί τή Μ. Ἀσία.

“Ὅσα βιβλία, ἢ ποιήματα, ἢ χάρτες ἐτύπωνε, τὰ ἔστειλε στούς σκλαβωμένους Ἕλληνες. Κι ὅταν πιά ἐνόμισε ὅτι ἦρθε ἡ στιγμή γιά τήν ἀπελευθέρωση, ἔβγαλε ἐπαναστατική προκήρυξη καί κατόπι πῆγε στήν Τεργέστη, γιά νά ταξιδέψῃ κατόπι στήν Ἰταλία, ὅπου θά συναντοῦσε τὸ Ναπολέοντα. Ἐπειτα εἶχε σκοπὸ νά κατεβῆ στήν Πελοπόννησο καί νά κηρύξῃ τήν ἐπανάσταση.

Στήν Τεργέστη ὅμως ἡ Αὐστριακὴ ἀστυνομία ἔκαμε ἔρευνα στίς ἀποσκευές του καί βρῆκε τίς ἐπαναστατικὲς προκηρύξεις, καί σάν σύμμαχοι τῆς Τουρκίας πού ἦσαν, ἔπιασαν τὸν Ρήγα, μαζί με ἐπὶ συντρόφους του καί τοὺς παρέδωσαν στοὺς Τούρκους στὸ Βελιγράδι. Οἱ Τούρκοι τοὺς ἐσκότωσαν ὅλους μιά νύχτα.

Ἡ παράδοση λέει, ὅτι ὁ Ρήγας προτοῦ πεθάνῃ, εἶπε στοὺς Τούρκους : « Ἐγὼ ἄρκετὸ σπύρο ἔσπειρα καί γρήγορα οἱ πατριῶτες μου θά μαζέψουν τοὺς γλυκοὺς καρπούς. »

Κι ἀλήθεια, τὰ κηρύγματα τοῦ Ρήγα δὲν ἄργησαν νά δώσουν τοὺς καρπούς τους.

Ὁ Ρήγας θεωρεῖται πρωτομάρτυρας τῆς Ἐλευθερίας. Ἡ πατρίδα, γιά νά τὸν τιμήσῃ, ἔστησε τὸν ἀδριάντα του ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας.

3. Σουλιῶτες καί Ἀλῆ Πασῶς.

α'. Πρῶτη καί δεύτερη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλῆ.

Εἶπαμε σὲ προηγούμενα κεφάλαια, ὅτι ἐπάνω στὰ βουνά τοῦ Σουλίου κατοικοῦσαν οἱ ἡρώϊκοὶ Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ὑποτάχθηκαν στοὺς Τούρκους. Ζοῦσαν ἐλεύθεροι, μὰ τῇ λευτεριά τους αὐτὴ τὴν ἀκριβοπλήρωναν με θυσίες. Βρίσκονταν, ἄντρες, γυναῖκες καί παιδιά, πάντα με τ' ὄπλο στὸ χέρι, γιά νά χτυποῦν τὸν ἐχθρό, πού πολλὰς φορές, εἶχε προσπαθήσει νά φτάσῃ μέχρι τ' ἀπάτητα λημέρια τους. Ὡσπου οἱ Τούρκοι βαρέθηκαν νά τοὺς ἐνοχλοῦν.

Ὅτι, δὲμος δὲν μπόρεσαν νά πετύχουν στὰ πρῶτα τριακόσια χρόνια τῆς σκλαβιάς οἱ ἐχθροί, ἔβαλε στὸ μυαλό του νά πετύχῃ ὁ διοικητὴς τῆς Ἠπείρου, ὁ πανοῦργος Ἀλῆ-Πασῶς.

Ἀπὸ τὰ 1750 καὶ πέρα ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶχε χάσει τὴ δύναμή της, ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων μὲ τ' ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ κράτη, καὶ τὴ μεγαλύτερη δύνομη τὴν εἶχαν οἱ διοικητὲς τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι θεωροῦσαν τὴν περιφέρειαν σὰν δικό τους κράτος.

Στὰ Γιάννενα ἔγινε Πασᾶς (διοικητής), στὰ 1788, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς καὶ μεγάλας πανουργίας, ὁ Ἄλῃς. Καταγόταν ἀπὸ τὸ Τεπελένι τῆς Ἀλβανίας καὶ εἶχε πολὺ κακὰ ἔνστικτα. Ὅταν ἔγινε Πασᾶς προσέφησε τρομερὲς καταστροφὰς σὲ πολλὰ χωριά τῆς Ἡπείρου.

Τότε σκέφτηκε νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ τοὺς Σουλιώτες, οἱ ὅποιοι μὲ κανένα τρόπο δὲν τὸν ἀναγνώριζαν. Στὰ 1791, λοιπόν, ἐτοίμασε στρατὸ καὶ ξεκίνησε ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν. Ἀλλὰ οἱ Σουλιῶτες μόλις ἔμαθαν τὰ σχέδια τοῦ Ἄλῃ, ἔπιασαν τὰ στενά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ περνοῦσε ὁ στρατὸς τοῦ Ἄλῃ καὶ ἀφοῦ σκότωσαν δύο χιλιάδες Τουρκολβανούς, ἀνάγκασαν τοὺς ὑπόλοιπους, νὰ γυρίσουν ντροπιασμένοι στὰ Γιάννενα.

Ὁ Ἄλῃς θύμωσε ἀπὸ τὸ πάθημά του καὶ ὠρκίστηκε νὰ πάρῃ τὸ Σοῦλι μὲ κάθε τρόπο. Ἐπειδὴ ὅμως κατάλαβε, ὅτι δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐκόλο νὰ πᾶσῃ τὸ Σοῦλι μὲ πόλεμον κατὰ μέτωπον, μεταχειρίστηκε, — ὅπως συνήθιζε νὰ κάνῃ σ' ὄλα του τὰ ἔργα — τὴν κατεργαρίαν καὶ τὴν ἀπάτη. Διάδωσε τάχα πὼς ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ ἐζήτησε τὴ βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ τοὺς δώσῃ γερὸ μισθό. Οἱ Σουλιῶτες τὸ πίστεψαν καὶ ἔστειλαν τὸ Λάμπρο Τζαβέλλα, μαζὶ μὲ τὸ μικρὸ του γυιὸ Φῶτο καὶ ἑβδομήντα παληκάρια.

Μόλις ἔφτασαν στὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄλῃ, πιάστηκαν ὅλοι καὶ ὠδηγήθηκαν δεμένοι στὶς φυλακὰς, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα Σουλιώτη, πού τοὺς ξέφυγε καὶ ἔφτασε στὸ Σοῦλι.

Ὁ Ἄλῃς ἀμέσως διάταξε νὰ γίνῃ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ Σουλίου. Οἱ γενναῖοι ὅμως Σουλιῶτες εἶχαν πιάσει νωρίτερα τὰ στενά καὶ ἔτσι τὴν ἔπαθε γιὰ δευτέρην φορά ὁ πονηρὸς Ἄλῃς. Τότε ἔστειλε στὰ Γιάννενα καὶ τοῦ ἔφεραν ἀπὸ τὶς φυλακὰς τὸ Λάμπρο Τζαβέλλα καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε χρήματα καὶ ἀξιώματα, ἂν τοῦ παράδινε τὸ Σοῦλι. Ὁ Τζαβέλλας ἔκαμε τάχα ὅτι δέχτηκε, ὅσο νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια του, ἀλλὰ μόλις ἔφτασε στὸ Σοῦλι, κάλεσε ὅλους τοὺς ἀρχηγούς καὶ τοὺς ἔδωσε τὴ συμβουλή, ν' ἀντισταθοῦν μ' ὄλες τὶς δυνάμεις τους.

Στὸν Ἄλῃ ἔγραψε ἕνα γράμμα, μέσα στὸ ὁποῖο ξεχώριζαν τὰ παρακάτω λόγια. «Χαίρομαι πού γέλασα ἕνα πανοῦργον ἄνθρωπον.

Τώρα, πού βρίσκομαι δώ πέρα θά πολεμήσω γιά τήν Πατρίδα μου. Ξέρω ὅτι εἶσαι ἱκανός νά φτάσης στό σημεῖο νά σκοτώσης τὸ παιδί μου, τὸ Φῶτο, πού τὸν κρατᾶς αἰχμάλωτο. Ἐγὼ ὅμως θά ἐκδικηθῶ τὸ αἷμα του. Κι ἂν τὸ παιδί μου δὲν εἶναι εὐχарιστημένο, πού θά πεθάνῃ γιά τήν πατρίδα, δὲν εἶναι ἄξιο νά λέγεται παιδί τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα...»

Μόλις διάβασε τὸ γράμμα ὁ Ἄλῃς, ἔγινε σάν τρελλός. Ἐκάλεσε ἀμέσως τοὺς στρατιῶτες του καὶ τοὺς ὑποσχέθηκε πεντακόσια γρόσια σὲ κάθε στρατιώτη, πού θά μῆ πρῶτος στό Σοῦλι μὲ τὸ σπαθὶ στό χέρι.

Οἱ Τουρκαλβανοὶ φιλοτιμήθηκαν καὶ ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν. Ἀνάμεσά τους πολεμáει κι ὁ Ἄλῃς, ὁ ὁποῖος τοὺς δίνει θάρρος. Ὅκτῶ χιλιάδες εἶναι οἱ ἔχθροί, ἐνῶ οἱ Σουλιῶτες εἶναι χίλιοι τριακόσιοι.

Ἄλλὰ κανένας Τουρκαλβανός δὲν μπορεῖ νά περάσῃ. Οἱ Σουλιῶτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, βαστᾶνε γερὰ τὰ στενά, ἀνάμεσα Σοῦλι καὶ Κιάφα, καὶ προτιμοῦν νά σκοτωθοῦν παρά νά ὑποχωρήσουν.

Οἱ ἔχθροὶ γκρεμίζονται ἀπὸ τοὺς βράχους καὶ τὰ κορμιά γεμίζουν τις χαράδρες. Πολλὲς φορὲς κάνουν ἐπίθεση καὶ πάντα ἢ ἴδια συμφορά, ὥσπου τέλος δειλιάζουν καὶ τρέπονται σὲ φυγή. Ὁ Ἄλῃς χάνει τὸ μυαλό του κι ἀπὸ τὴ μανία του ξεριζώνει τὰ γένεια του καὶ τὰ μαλλιά του. Τὸν ἔπιασε κι αὐτὸν ὅμως ὁ πανικός κι ὥσπου νά φτάσῃ στὰ Γιάννενα ἔσκασε δύο ἄλογα.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἄλῃ οὔτε περιγράφεται. Μόλις τέσσερις χιλιάδες Τουρκαλβανοὶ κατάρθωσαν νά σωθοῦν φεύγοντας. Οἱ ἄλλοι τέσσερες χιλιάδες, ἢ βρίσκονταν νεκροὶ στὶς χαράδρες τοῦ Σουλίου, ἢ αἰχμάλωτοι στὰ χέρια τῶν Σουλιωτῶν.

Ὁ Ἄλῃς ἀναγκάστηκε τότε, νά ὑπογράψῃ εἰρήνη μὲ τοὺς Σουλιῶτες καὶ νά λευτερώσῃ τὰ ἔβδομήντα παληκάρια καὶ τὸ Φῶτο, πού κρατοῦσε φυλακισμένους, ἐνῶ γιά νά λευτερωθοῦν οἱ Τουρκαλβανοὶ αἰχμάλωτοι, ἐπλήρωσε στοὺς Σουλιῶτες ἑκατὸ χιλιάδες γρόσια.

β'. Τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἄλῃ. Τὸ Σοῦλι πέφτει μὲ προδοσιά.

Ὅκτῶ χρόνια εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε, πού ὁ Ἄλῃς ἔπαθε τὴ

μεγάλη συμφορά, αλλά δέν ἔφυγε οὔτε στιγμή ἀπό τό μυαλό του ἡ ἰδέα, νά ὑποδουλώσῃ τό Σοῦλι.

Ἐτοίμασε λοιπόν, δέκα χιλιάδες φανατισμένους Τουρκαλβανούς καί, στά 1800, ἐπετέθηκε ξαφνικά ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν. Οἱ Σουλιῶτες μέ ἀρχηγό τόν Φῶτο Τζαβέλλα, πρόφθασαν κι ἔπιασαν ὅλα τὰ στενά κι ἔτσι οἱ ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν δέν ἐπέτυχαν τό σκοπό τους. Τότε ὁ Ἄλῆς σκέφθηκε, νά τοὺς ἀποκλείσῃ τελείως, νά τοὺς κόψῃ τό νερό, καθῶς καί τήν ἐπικοινωνία μέ τὰ χωριά τοῦ κάμπου. Τρία χρόνια κράτησε ὁ ἀποκλεισμός. Οἱ δυστυχισμένοι Σουλιῶτες εἶχαν καταντήσει σάν φαντάσματα. Κι ὁμως κανένας δέν ἔλεγε νά παραδοθοῦν.

Ἐὖ Ἄλῆς προσπάθησε νά πάρῃ μέ τό μέρος του τόν ἀρχηγό τῶν Σουλιωτῶν Τζήμα Ζέρβα. τάζοντάς του τετρακόσιες χιλιάδες γρόσια καί μεγάλες τιμές, ἄν τόν βοηθοῦσε νά πάρῃ τό Σοῦλι κι ὁ Τζήμας τοῦ ἀπάντησε. «Τιμή, δόξα καί χρῆμα εἶναι τ' ἄρματά μου, πού μ' αὐτά ὑπερασπιζῶ τήν πατρίδα μου καί τιμῶ τ' ὄνομα τοῦ Σουλιώτη καί τό δικό μου!»

Αὐτό, ὁμως, πού τόσα χρόνια, δέν κατάρθωσε ὁ πόλεμος, τό πέτυχε ἡ προδοσία τοῦ Πήλιου Γούση.

Ὁ Γούσης ἦταν Σουλιώτης, ἀλλά σέ κάποια μάχη δειλίασε κι ἀπό τότε ὅλοι τόν περιφρονοῦσαν. Αὐτός, λοιπόν, παρουσιάστηκε στό γιοῦ τοῦ Ἄλῆ—Πασᾶ, τό Βελῆ καί τοῦ εἶπε, ὅτι μπορεῖ νά τοὺς ὀδηγήσῃ στό Σοῦλι, ἄν τοῦ δώσουν πενήντα χιλιάδες γρόσια.

Ὁ Ἄλῆς γεμάτος χαρά δέχτηκε τήν πρόταση καί τή νύχτα, στίς 26 Σεπτεμβρίου 1803, ὠδήγησε ὁ Γούσης, ἀπό ἀφρούρητο μέρος, χίλιους διακόσιους Τουρκαλβανούς μέσα στό Σοῦλι.

Οἱ Σουλιῶτες ἀποτραβήχτηκαν σ' ἓνα ἀπότομο βράχο, τό Κοῦγκι, κι ἐξακολούθησαν τρεῖς μήνες ἀκόμα τόν πόλεμο. Τότε ὁ Ἄλῆς τοὺς πρότεινε νά φύγουν μέ τὰ ὄπλα τους καί νά πάνε, ὅ,που θέλουν. Οἱ δυστυχισμένοι Σουλιῶτες ἐδέχθησαν κι ἔγιναν τρία τμήματα καί ξεκίνησαν, παίρνοντας τρεῖς διαφορετικούς δρόμους. Ἐπάνω στό Κοῦγκι ἔμεινε ὁ καλόγερος Σαμουήλ μέ πέντε συντρόφους, γιά νά ποραδώσουν τὰ πολεμοφόδια στοὺς ἄντρες τοῦ Ἄλῆ. Ὅταν ὁμως ἔφτασαν ἐκεῖ καί τοῦ εἶπαν ὅτι τώρα θά τόν βασανίσουν μέ τό χειρότερο τρόπο, ἔριξε μιὰ πιστολιά στήν μαρουταποθήκη κι ἀνατινάχθηκαν ὅλοι στόν ἀέρα.

Ὁ Ἄλῆς, βέβαια, ζητοῦσε πάντα ἀφορμή γιά νά μὴ κρατήσῃ τή συμφωνία του μέ τοὺς Σουλιῶτες κι ὅταν ἔμαθε τήν πράξη τοῦ

Σαμουήλ, βρήκε τήν πρόφασιν κι ἔδωσε διαταγή νά κυνηγηθοῦν οἱ Σουλιῶτες, πού εἶχαν φύγει καί νά ἐξοντωθοῦν, ἢ νά πιαστοῦν ἀχμάλωτοι.

Τρία τμήματα εἶχαν γίνει οἱ ἡρώϊκοὶ Σουλιῶτες. Τό πρῶτο τμήμα μέ ἀρχηγούς τὸ Φῶτο Τζαβέλλα, τὸν Δράκο καί τὸν Τζήμα Ζέρβα, ἔφτασε στήν Πάργα, πού βρισκόταν τότε ὑπὸ τὴν προστασία ξένης δύναμης καί σώθηκαν σχεδόν ὅλοι.

Τὸ δεύτερο σῶμα μέ ἀρχηγὸ τὸν Κουτσονίκα, βρισκόταν στὸ Ζάλογγο, ὅταν τοὺς ἔφτασαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄλῃ, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπολιορκήσαν. Τὸ Ζάλογγο εἶναι ἀπότομο βουνό. Ἐκεῖ πολιορκούμενοι οἱ Σουλιῶτες, ἀντιστάθηκαν στις ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν τοῦ Ἄλῃ, ὥσπου τοὺς ἔλειψαν οἱ τροφές καί τὰ πολεμοφόδια.

Στὸ τέλος οἱ γυναῖκες πῆραν μιὰ ἡρώϊκὴ ἀπόφασιν. Μαζεμένες ὅλες μαζί ἀπάνω στήν ὑψηλότερη κορυφὴ τοῦ ξακουμένου βράχου, πιάστηκαν στὸ χορὸ, χορεύοντας γιὰ τελευταία φορὰ τὸ ἀγαπημένο τραγούδι, «Ἐχε γειὰ καὺμένε κόσμε».

Ὅταν κάθε μιὰ ἔφτανε στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ, ἀφοῦ γκρέμιζε πρῶτα τὸ παιδί της—ἀν εἶχε παιδί—γκρεμιζόταν κι αὐτὴ κι ὁ κύκλος ἐξακολουθοῦσε τὸ χορὸ του, ὥσπου ρίχτηκαν ὅλες, ἢ μιὰ κατόπι ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ νά μὴ πέσουν στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν.

Καμμιά δὲ σώθηκε, οὔτε κι ἡ ἱστορία, δυστυχῶς, δὲν γνωρίζει τὰ ὀνόματά τους, ἀλλὰ παρόμοιο παράδειγμα ἡρωϊσμοῦ καί αὐτοθυσίας, καμμιά ἱστορία τοῦ κόσμου δὲν ἔχει νά παρουσιάσῃ.

Οἱ ἄντρες πού βρίσκονταν στὸ Ζάλογγο ἐπιχείρησαν, μιὰ νύχτα, ἔξοδο, μέ τὰ σπαθιά στὸ χεῖρ, καί χτυπώντας συνεχῶς τὸν ἐχθρό, κατάρθωσαν, ἀπὸ τοὺς ὀκτακόσιους, νά φτάσουν οἱ ἑκατὸν πενήντα στήν Πάργα.

Τὸ τρίτο τμήμα, πού τὸ ἀποτελοῦσαν χίλιοι Σουλιῶτες τὸ πρόφτασαν οἱ Τουρκαλβανοὶ στὸ μοναστήρι τοῦ Σέλτσου. Ἐκεῖ, πολιορκήθησαν καί πολεμώντας ἡρώϊκά, ἔπασαν οἱ περισσότεροὶ καί μόνον σαράντα πέντε, κατάρθωσαν νά φτάσουν, μέ ἀρχηγὸ τὸν Μπότσαρη, στήν Πάργα.

Τὸ Σοῦλι ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἀλλὰ τ'ὄνομά του ἔμεινε ἀθάνατο στήν ἱστορία γιὰ τοὺς ἡρωϊσμούς, τοὺς ἀγῶνες, τις θυσίες, γιὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, καί πρὸ παντὸς γιὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἡρώϊκῶν Σουλιωτῶν.

Ἀπὸ τὴν Πάργα, ὅσοι Σουλιῶτες σώθηκαν, ἔφυγαν γιὰ τὴν

Κέρκυρα, απ' όπου, μετά δεκαεπτά χρόνια, ξαναγύρισαν στην πατρίδα τους, για να λάβουν μέρος στην επανάσταση που άρχισε στα 1821.

4. Φιλική Έταιρεία

“Όταν έμιλήσαμε για το Ρήγα Φεραίο, είπαμε, ότι η παράδοση αναφέρει τα τελευταία λόγια του, προτού τον σκοτώσουν οι Τούρκοι. «Έγώ άρκετον σπόρον έσπειρα και γρήγορα οι πατριώτες μου θα μαζέψουν τους γλυκούς καρπούς».

‘Ο σκοπός του ήταν να ένωση όλον τον Έλληνισμό κάτω από μιά άρχηγία, ώστε να πετύχη η επανάσταση. ‘Όλη αυτή η εργασία του Ρήγου, το πρόγραμμά του, τα σχέδιά του κι όλες οι ενέργειες, που είχε κάμει, μελετήθηκαν από μερικούς πατριώτες, οι όποιοι στα 1814 ίδρυσαν, στην ‘Οδησσό της Ρωσίας, μιά μυστική έταιρεία, που την ώνόμασαν *Φιλική Έταιρεία*.

Οι πρώτοι ιδρυτές της ήταν τρεις Έλληνες έμποροι, έγκατεστημένοι εκεί από πολλά χρόνια. ‘Ο Έμμανουήλ Ξάνθος από την Πάτμο (Δωδεκάνησα), ο Νικόλαος Σκουφάς από την Άρτα κι ο Άθανάσιος Τσακάλωφ από τα Γιάννενα.

Σκοπός της Έταιρείας ήταν η ένωση όλων τών Έλλήνων, κάτω από μιά διεύθυνση, για την άπελευθέρωση της σκλαβωμένης πατρίδας. Μέσα σε λίγα χρόνια η έταιρεία είχε κάμει μέλη της όλους τους Έλληνες. ‘Η εργασία της γινόταν τόσο κρυφά και μυστικά, που οι Τούρκοι δεν είχαν άντιληφθῆ τίποτε.

“Αφηναν τον κόσμο να πιστεύη, ότι η Φιλική Έταιρεία βρισκόταν κάτω από την προστασία του αυτοκράτορα της Ρωσίας. Κι όταν ήρθε ο καιρός, που οι Έλληνες ζητούσαν με κάθε τρόπο να μάθουν τ’όνομα του άρχηγού της Έταιρείας, οι ιδρυτές κατέφυγαν σε δυο Έλληνες, που κατείχαν μεγάλα αξιώματα στη Ρωσία. Πρώτα στον ‘Ιωάννη Καποδίστρια, που ήταν ‘Υπουργός τών Έξωτερικών της Ρωσίας κι έπειτα στον ‘Αλέξανδρο ‘Υψηλάντη, που ήταν στρατηγός του ρωσικού στρατού.

‘Ο Καποδίστριας έκρινε, ότι δεν ήταν καιρός για επανάσταση και δεν δέχτηκε την άρχηγία. ‘Ο ‘Υψηλάντης όμως δέχτηκε μ’ ένθουσιασμό, έζήτησε άπερίοριστη άδεια από τον Τσάρο και στα 1820 κατέβηκε στην ‘Οδησσό.

‘Εκεί κατάρωσε τα σχέδιά του κι αποφάσισε να κηρύξη την

8. — 'Ο ὄρκος τῶν Φιλικῶν

επανάσταση από τη Βλαχία και Μολδαυία, γιατί εκεί ήταν εγκατεστημένοι πολλοί Έλληνες, αλλά περισσότερο γιατί γειτόνευε με τη Ρωσία, από την οποία πίστευε ο Ύψηλάντης ότι θα παίρνε όπωσδήποτε βοήθεια.

“Ετσι όλα ήταν έτοιμα και δέν έμενε, παρά να δοθη το σύνθημα του μεγάλου ξεσηκωμού, που τόσο ποθούσε κάθε Έλληνική ψυχή.

“Επειτα, ήταν κατάλληλος καιρός, γιατί την εποχή εκείνη είχε πιασθή σε πόλεμο ο Άλη—Πασάς με το Σουλτάνο.

Άνακεφαλαιωτικές ερωτήσεις

- 1) Τι συνέβαινε στη Γαλλία την εποχή που οι Έλληνες ζούσαν στη σκλαβιά;
- 2) Τι έντύπωση προξένησαν στους Έλληνες οι νέες ιδέες που διακήρυξε η Γαλλική Έπανάσταση και ποιός Έλληνας ποιητής συγκινήθηκε απ’ αυτές;
- 3) Πώς έτόνωσε κι’ ένθουσίασε ο ποιητής αυτός τους πατριώτες του και ποιά ήταν τ’ τέλος του;
- 4) Περιγράψτε με λίγα λόγια τη ζωή του φοβερού έχθρου των Σουλιωτών και ποιά μέσα μεταχειριζόταν για να πάρη το Σοϋλι;
- 5) Πώς πολεμούσαν οι Σουλιώτες, πώς έπεσε το Σοϋλι και τί ξαίρετε για το χορό του Ζαλόγγου;
- 6) Θυμάστε ποιά ήταν τ’ τελευταία λόγια του Ρήγα Φεραίου; Ποιά αποτέλεσμα έφερε ή δλη του έργασια;
- 7) Ποιοί ήταν οι ιδρυτές και ο σκοπός της Φιλικής Έταιρείας;

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Ο Άλεξ. Ύψηλάντης κηρύσσει την επανάσταση στη Μολδοβλαχία.

Άφοϋ, λοιπόν, πάρθηκε όριστικά ή απόφαση για την κήρυξη της επανάστασης, στις 22 Φεβρουαρίου 1821 πέρασε ο Άλέξανδρος Ύψηλάντης, με διακόσιους ώπλισμένους άντρες, από το ρωσικό έδαφος, στη Βλαχία και Μολδαυία.

Ήγεμόνας της περιοχής εκείνης ήταν, τότε, ο Μιχαήλ Σοϋτσος, ο οποίος δέχτηκε μ’ ένθουσιασμό τον Ύψηλάντη.

Τὴν ἴδια μέρα μοιράστηκε ἡ πατριωτικὴ προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη, ὁ ὁποῖος ἐκήρυτε, στὸ ὄνομα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὴν ἐπανάσταση κατὰ τῶν Τούρκων καὶ καλοῦσε ὄλους τοὺς Ἕλληνες, νὰ ταχθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν του σημαία.

9.—Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ἀνάμεσα σ' αὐτούς, ποὺ ἔτρεξαν πρῶτοι νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας, ἦσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς περιοχῆς, Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης, Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ Φαρμάκης, μὲ τὰ παληκάρια τους, καθὼς καὶ πεντακόσιοι νεαροὶ φοιτητῆς τῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν σχολῶν, οἱ ὁποῖοι ἐσχημάτισαν τὸν

Ἰερό Δόχο.

Οἱ πρῶτες ἐπιτυχίες τοῦ Ὑψηλάντη ἐνθουσίασαν τοὺς Ἕλληνες. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Ἰάσιο ἔφτασε στὸ Βουκουρέστι, αἰχμαλωτίζοντας, ἢ διασκορπίζοντας τὶς τοπικὲς τουρκικὲς φρουρὲς καὶ μοιράζοντας ἐπαναστατικὲς προκηρύξεις.

Εἶχαν περάσει, ὅμως, δύο μῆνες καὶ καμμία ἐνίσχυση ἀπὸ ξένο κράτος δὲ φαινόταν. Κι ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ ξαφνικὰ μαθεύτηκε ἡ εἶδηση, ὅτι ὁ Τσάρος τῆς Ρωσσίας ἀποκήρυξε τὴν ἐπανάσταση καὶ τὸν Ὑψηλάντη.

Τὸν ἴδιο καιρὸ διέταξε ὁ Σουλτᾶνος τρεῖς πασάδες, νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τοῦ Ὑψηλάντη καὶ νὰ πνίξουν τὴν ἐπανάσταση στὸ αἷμα.

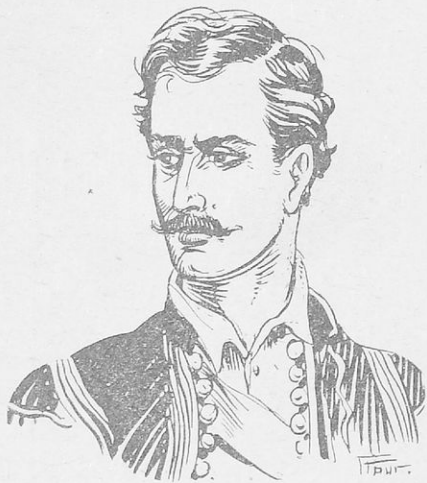
Ὁ δυστυχισμένος Ὑψηλάντης κατάλαβε τὸν κίνδυνον κι ὑποχώρησε πρὸς τ' Αὐστριακὰ σύνορα. Τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐπλησίαζαν κι οἱ δυὸ στρατοὶ συναντήθηκαν στὸ Δραγατσάνι, στὶς 17 Ἰουνίου.

Στὴ φοβερὴ μάχη, ποὺ ἐγίνε, ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντη ἔπαθε

10 - 'Ο 'Αλέξ, 'Υψηλάντης διαβαίνει τὸν Προῦθο ποταμό.

μεγάλη καταστροφή. Οί Ίερολοχιτες, αν και ήσαν νέοι και αγύμναστοι, έπολέμησαν με άφθαστο ήρωισμό. Η θυσία τους θα ήταν όλοκληρωτική, αν δέν έφτανε στην ώρα της μάχης ό Γεωργάκης Όλύμπιος. Διακόσια, όμως, παληκάρια έβαψαν με τó αίμα τους τó δέντρο της λευτεριάς. Οί άλλοι στροτιώτες σκορπίστηκαν. Άλλοι πέρασαν τά σύνορα της Αυστρίας, όπως κι ό ίδιος ό Ύψηλάντης, ό όποιος

11.—Ο Γεωργάκης Όλύμπιος.

πιάστηκε από τήν Αυστριακή κυβέρνηση και κλειστηκε στις φυλακές, όπου έμεινε μέχρι τά 1827, κι ένα χρόνο άργότερα πέθανε στη Βιέννη.

Άλλό οί τρεις ντόπιοι όπλαρχηγοί έξακολούθησαν ν' αγωνίζονται κατά τών Τούρκων. Ο Κορπενησιώτης έσταμάτησε, όλόκληρη μέρα, ίππικό από τρεις χιλιάδες Τούρκους κι έπειτα από λίγον καιρο σκοτώθηκε, πολεμώντας σάν γενναίο παληκάρι, μαζί με άλλους τριακόσιους Έλληνες. Ο Φαρμάκης κι ό Όλύμπιος, αφού συνώδευσαν τόν Ύψηλάντη μέχρι τ' Αυστριακά σύνορα, ξαναγύρι-

σαν για νά περάσουν προς τή Ρωσία, αλλά προδόθηκαν κι οί Τούρκοι τούς ανάγκασαν νά κλειστούν στο μοναστήρι του Σέκκου, με τριακόσια πενήντα παληκάρια.

Έντεκα μέρες έπολέμησαν, ως ότου τέλειωσαν τά πυρομαχικά τους. Ο Φαρμάκης συνθηκολόγησε με τούς Τούρκους, οί όποιοι τόν έστειλαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου υπέφερε τρομερά βασανιστήρια, ενώ ό Όλύμπιος, κρατώντας τó καμπαλιό του μοναστηριού, άνοιξε τίς πόρτες κι όταν μπήκαν μέσα οί έχθροί, έβαλε φωτιά σ' ένα βαρέλι μπισορτι κι άνατινάχτηκαν όλοι στόν άέρα.

Τ' όμορφο όνειρο του Ύψηλάντη διαλύθηκε, γιατί κι αύτός στηρίχτηκε στις ξένες δυνάμεις.

Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος ἀνατινάσσει τὸ κίμπαναριὸ
στὸ Μοναστήρι τοῦ Σέκκου.

2. Ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο.

Ἐνῶ ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἵψηλάντη στὴ Μολδοβλαχία τραβοῦσε γιὰ τὴν τελικὴ καταστροφή, ἀναψε ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο κι ἀπὸ κεῖ ξαπλώθηκε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Ὅλοι οἱ ὀπλαρχηγοί, οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες καὶ γενικὰ ὄσοι μποροῦσαν νὰ πολεμήσουν, εἶχαν γίνει μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ περίμεναν τὸ μεγάλο σύνθημα.

Οἱ Τούρκοι κάτι εἶχαν ἀντιληφθῆ, γι' αὐτὸ ἔστειλαν στὴν Πελοπόννησο ἓνα δραστικὸν κι ἐνεργητικὸν πασά, τὸν Χουρσίτ, ἀλλά,

σέ λίγον καιρό, τόν διάταξαν νά φύγη γιά τὰ Γιάννενα, γιά νά πολεμήσῃ ἐναντίον τοῦ Ἄλῃ-πασᾶ, ποῦ εἶχε ἐπαναστατήσῃ κοτὰ τοῦ Σουλτάνου.

Ἔτσι ἡ Τρίπολη, ἡ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου, ἔμεινε μέ λίγον τουρκικό στρατό.

Τόν ἴδιον καιρό (1820), ποῦ ὁ Χουρσίτ ἔφευγε γιά τὰ Γιάννενα ἔφθανε στήν Πελοπόννησο ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, ἢ Παπαφλέσσας, ὁ ὁποῖος μέ τὰ λόγια του ἐρέθιζε τή φαντασία τοῦ κόσμου καί τοὺς ἔκανε ν' ἀνυπομονοῦν πότε θάρθη ἡ εὐλογημένη ὥρα. Τοὺς ἔλεγε μάλιστα, ὅτι πρέπει νάσαι ὄλοι ἔτοιμοι, γιατί ἡ ἐπανάσταση θά κηρυχθῇ τὸ ἀργότερο στίς 25 Μαρτίου 1821.

Ὅταν μάλιστα ὁ κόσμος ἔμαθε ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης, ποῦ ὑπερετοῦσε ὡς Ταγματάρχης στὸν Ἄγγλικό στρατό, βγῆκε στήν Πελοπόννησο (Γενάρης 1821), πῆρε θάρρος καί πίστεψε ὅτι πλησιάζει πιά ἡ στιγμή.

Οἱ ἀρματωλοὶ καί κλέφτες ἔγιναν πιὸ τολμηροὶ καί μέ τὰ συχνὰ καί πετυχημένα χτυπήματά τους ἐναντίον τῶν Τούρκων, πῆραν μέ τὸ μέρος τους, ὅσους ἀκόμα ἐδίσταζαν, κι ἔτσι ἡ ἐπανάσταση ξέσπασε κι ἡ φλόγα τῆς ξεχύθηκε νά σαρώσῃ τὸν ἀπάσιον τύραννο.

Στίς 16 Μαρτίου ὁ Νικόλαος Σουλιώτης σκοτώνει κοντὰ στὰ Καλάβρυτα ὀκτῶ Τούρκους εἰσπράκτορες. Στίς 17 Μαρτίου οἱ Χονδρογιάννης καί Πετσιώτης ἐπιτίθενται ἐναντίον τοῦρκου εἰσπράκτορα, ποῦ ἔφερνε χρήματα στήν Τρίπολη. Στίς 21 Μαρτίου οἱ Πετιμεζᾶς καί Χαραλάμπης αἰχμαλωτίζουν τοὺς Τούρκους τῶν Καλαβρύτων, ποῦ εἶχαν κλειστῇ στὰ φρούρια. Στίς 22 Μαρτίου ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μέ δυὸ χιλιάδες Μανιάτες, μαζί μέ τὸν Κολοκοτρώνη, Ἀναγνωσταρᾶ, Παπαφλέσσα κι ἄλλους μπαίνουν στή Μεσσηνία, πολιορκοῦν τὴν Καλαμάτα καί τὴν ἄλλη μέρα μπαίνουν μέσα καί μοιράζονται τὰ ὄπλα τῶν Τούρκων, πού πῆραν ὡς λάφυρα.

Στίς 24 Μαρτίου γίνεται δοξολογία κι ὀρίζεται ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπή, ἡ λεγομένη Μεσσηνιακὴ Γερουσία, ἡ ὁποία στίς 25 Μαρτίου, ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὀρκίζεται μπροστὰ στοὺς παπάδες καί στὸν κόσμο καί βγάζει ἐπαναστατικὴ προκήρυξη, μέ τὴν ὁποία ἐγνώριζε στίς Εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποφάσισαν νά λευτερωθοῦν, ἢ νά πεθάνουν.

Τὸν ἴδιο καιρό οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Καλαβρύτων, μέ τὰ παληκάρια τους, ἔχοντας γιά ἀρχηγὸ τὸν ἐπίσκοπο Παλαιῶν Πατρῶν,

Γερμανό, κατέβηκαν στην Πάτρα κι έστησαν στις 24 Μαρτίου, στην πλατεία της πόλης, τη σημαία της έпанόστασης. Οί Τούρκοι κλειστηκαν στα φρούρια, ένω οί Έλληνες, μέ δάκρυα χαράς, φιλοῦσαν τή σημαία κι ώρκιζόνταν νά πεθάνουν γιά τή λευτεριά τής γλυκειάς πατρίδας.

Στις 25 Μαρτίου, ημέρα τοῦ Εὐαγγελισμού τής Θεοτόκου, ὁ

13. — 'Ο 'Επίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός ὑψώνει τὸ λάβαρον.

'Επίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, βρισκόταν στό μοναστήρι τής Ἁγίας Λαύρας μαζί μέ τούς ὄπλαρχηγούς τής περιοχῆς καί τούς προῦχοντες τής Ἀχαΐας.

“Όταν τέλειωσε ή Θεία λειτουργία, ό Έπίσκοπος έπήρε τή χρυσοκέντητη εικόνα τής Παναγίας πού ήταν στή μεσαία Πύλη, τήν ύψωσε σ' ένα κοντάρι και έτσι τήν έκαμε λάβαρο και κάτω άπό τόν πλάτανο, πού σώζεται μέχρι σήμερα στόν περίβολο τοῦ μοναστηριοῦ, ώρκεισε τούς όπλαρχηγούς, με τó σύνθημα : «Έλευθερία ή Θάνατος».

Τό έκκλησιαστικό εκείνο λάβαρο, χρησιμοποιήθηκε σάν έπαναστατική σημαία, και σε πολλές μάχες με τούς Τούρκους στήθηκε μπροστά. Σήμερα, χιλιοτρυπημένο άπό τίς τουρκικές σφαίρες, φυλάγεται, σάν ίερό κειμήλιο, στό μοναστήρι τής Άγίας Λαύρας.

Αυτά τά γεγονότα έγιναν άφορμή νά φουντώσει ή έπανάσταση σ' όλη τήν Πελοπόννησο. Οι Έλληνες παίρνουν θάρρος κι' όσοι μπορούν νά κρατοῦν ντουφέκι, κτυποῦν τούς Τούρκους, ένώ οι Τούρκοι άφήνουν τά ύπάρχοντά τους και φεύγουν νά κλειστοῦν στά φρούρια τής Πάτρας, τών Καλαβρύτων και πρό παντός τής Τρίπολης, όπου υπήρχε και τουρκικός στρατός.

3. Η έπανάσταση στή Μακεδονία, Θεσσαλία Στερεά Ελλάδα.

Τόν ίδιο, πάνω-κάτω, καιρό με τήν Πελοπόννησο, έπανάστατησε κι ή υπόλοιπη Ελλάδα.

Τόν Μάιο τοῦ 1821 έπανάστατησε ή Χαλκιδική με άρχηγό και προστάτη τόν μεγαλέμπορο και τραπεζίτη Σερρών Έμμανουήλ Παππά. Στήν έπανάσταση αυτή σπουδαίο ρόλο έπαιξαν οι καλόγεροι τών μοναστηριών τοῦ Άγίου Όρους, οι όποιοι έλαβαν άπό τούς πρώτους ένεργό μέρος στήν έπανάσταση.

“Αν τόν ίδιο καιρό με τήν Χαλκιδική, έπανάστατοῦσαν και τά χωριά τοῦ Όλύμπου, τά άποτελέσματα τής έπανάστασης στό τμήμα αυτό τής πατρίδας μας, θά ήσαν διαφορετικά.

Δυστυχώς όμως, οι κλέφτες και άρματωλοι τοῦ Όλύμπου έμειναν άπρακτοι ένα χρόνο όλόκληρο κι έτσι άπερίσπαστοι οι Τούρκοι τής Θεσσαλονίκης χύθηκαν νά καταπνίξουν τήν έπανάσταση τής Χαλκιδικής.

Οι έπανάστατες, παρ' όλη τήν άνδρεία, πού έδειξαν, αναγκάστηκαν, μπροστά στόν όγκο τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νά ύποχωρήσουν προς τή χερσόνησο Κασσάνδρας.

Έκει άντιστάθηκαν γενναία μέχρι τά τέλη Όκτωβρίου 1821.

Ἄλλὰ τότε ὁ νέος τούρκος διοικητὴς Θεσσαλονίκης Ἀβουλαβούτ-πασᾶς κατῴρθωσε νὰ συντρίψῃ τοὺς ἑπαναστάτες καὶ νὰ τιμωρήσῃ σκληρὰ τοὺς καλογέρους τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, παίρνοντας ὁμήρους, δυόμισι ἑκατομμύρια γρόσια ἀποζημίωση καὶ ἐγκαθιστώντας φρουρὰ ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες τούρκους στρατιῶτες, οἱ

12. — Χάρτης τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος.

ὁποῖοι ἔμειναν στὴν περιοχή ἐκεῖνη, μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἑπαναστατικοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ ἐπὶ ἔννια ἄλοκληρα χρόνια.

Τὸν Μάιο τοῦ 1822 ἑπαναστάτησαν τὰ χωριά τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἡ Νάουσα. Ἰδιαίτερα οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης, μὲ τὸν πατριωτισμό, ποὺ τοὺς διέκρινε καὶ μὲ τὸν πλοῦτο τους, ἐνίσχυσαν πολὺ τὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ ὁ Ἀβουλαβούτ-πασᾶς, ἔπειτ' ἀπὸ σκληροῦς ἀγῶνες, κατῴρθωσε νὰ καταπνίξῃ καὶ στὰ μέρη αὐτὰ τὴν ἐπανάσταση.

Ἐπίσης ἑπαναστάτησαν, στὶς ἀρχὲς Μαΐου τοῦ 1821, μὲ τὴν παρακίνηση τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ μὲ ὄπλαρχηγὸ τὸν Κυριάκο Βασδέκη, τὰ χωριά τοῦ Πηλίου.

Τὰ χωριά αὐτά, μάλιστα, συγκρότησαν καὶ βουλή, ἡ ὁποία ὠνομάστηκε «Βουλή Θεσσαλομαγνησίας», ἀλλὰ παρ' ὄλο τὸν ἠρωϊσμό καὶ τὸν πατριωτισμὸ τῶν ἐπαναστατῶν, τὸ κίνημα τῆς περιοχῆς αὐτῆς διαλύθηκε ἀπὸ τὰ ἰσχυρά στρατεύματα τοῦ Πασᾶ τῆς Λαρίσης.

Ἡ ἐπανάστασις ἐστὶν Στερεᾷ Ἑλλάδι εἶχε μεγαλύτερες ἐπιτυχίες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ Θεσσαλία. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ ἐτέθη —ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς— καὶ ὁ κλῆρος. Ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καὶ καλόγεροι μὲ τὴ δύναμιν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς πίστεως πρὸς τὸ Θεὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ μὲ τ' ὄπλο στὸ χέρι ἀπὸ τὴν ἄλλη, βρέθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπαναστατημένου ποιμνίου τους, δίνοντας θάρρος μὲ τὴν πορουσία τους καὶ φρονιματίζοντας τὸ λαὸ μὲ τὸ παράδειγμά τους.

Τέτοιοι ἄξιοι θρησκευτικαὶ ἡγέτες ὑπῆρξαν οἱ ἐπίσκοποι Ἰαταλάντης Νεόφυτος καὶ Ἀμφίσσης Ἰσαΐας καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαΐα Παπαγιάννης, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ λεοντόκορδος Ἀθανάσιος Διάκος, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε στὸ σχετικὸ κεφάλαιο.

Ἡ συμπάραστασις τοῦ κλήρου τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Νεοφύτου, Ἰσαΐα, Παπαγιάννη, Διάκου, ἐτόνωσε στὸ λαὸ τὴν ἐπιθυμίαν γιὰ ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ σφυρηλάτησε ἀκόμα περισσότερο τοὺς δεσμοὺς μεταξὺ θρησκείας καὶ Πατρίδας.

Ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς, κηρύσσουν τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Σκαλτσᾶς στὸ Λιδωρίκι, ὁ Πανουργιᾶς ἐπὶ τὴν Ἀμφίσσαν, ὁ Διάκος ἐπὶ τὴν Λειβαδιά, ὁ Δυοβουνιώτης ἐπὶ τὴν Βουδουνίτσαν. Ἀργότερα ὁ Κοντογιάννης ἐπὶ τὴν Ὑπάτην.

Ἐπίσης οἱ Μενιδιάτες καὶ οἱ Χασιώτες, ἀδελφωμένοι μὲ τοὺς Ἀθηναίους, μπαίνουν ἐπὶ τὴν Ἀθήναν καὶ κλείνουν τοὺς Τούρκους ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν (28 Ἀπριλίου).

Ἡ δυτικὴ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἄργησε νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν γιὰτὶ γειτόνευε μὲ τὴν Ἠπειρο, ἐπὶ τὴν ὁποία ὑπῆρχαν ἀναρίθμητα τουρκικὰ στρατεύματα, ἀπασχολούμενα ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Στὰ μέσα, ὅμως, Μαΐου ὁ ἀρματωλὸς τοῦ Ζυγοῦ Δημήτριος Μακρῆς ἐπρωτοστάτησε ἐπὶ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπανάστασης. Ἀρχὴ ἔκαμε τὸ Μεσολόγγιν καὶ ἀκολούθησε τὸ Αἰτωλικὸ, ἡ Ναύπακτος, ἡ Βόνιτσα καὶ ὅλη ἡ Εὐρυτανία.

Ἐπίσης ἐπὶ τὴν Εὐβοίαν ἔγιναν ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ οἱ χωρικοὶ ἐπολιόρκησαν τὰ φρούρια Καρύστου καὶ Χαλκίδος καὶ κατέλαβαν τὰ ὄχυρά Βρυσηία.

Στά παραπάνω μέρη οί Τούρκοι έκαμαν όμαδικές σφαγές άθώων γυναικοπαίδων και κατέστρεψαν όλόκληρα χωριά.

4. 'Η έπανάσταση στό νησιά.

'Από τά έλληνικά νησιά, τά πιό ξακουμένα, για τó ναυτικό τους και τόν πλούτο τους, ήσαν τρία : Σπέτσες, 'Υδρα και Ψαρά.

Οί κάτοικοι τών Σπετσών μόλις έμαθαν τήν έπανάσταση τής Πελοποννήσου, άρπαξαν τά όπλα. Στις 26 Μαρτίου έστόλισαν τά πλοία τους μ' έπαναστατικές σημαίες, πού έφεραν τήν έπιγραφή «'Ελευθερία ή Θάνατος», έφτιαξαν στόλο κι έστειλαν τή χαρμόσυνη είδηση και στ' άλλα νησιά.

'Η χήρα Σπετσιώτισσα Μπουμπουλίνα, ώπλισε, με δικά της έξοδα, ιδιαίτερο στόλο κι απέκλεισε τó λιμάνι τοϋ Ναυπλίου.

Τά Ψαρά, μόλις, στις 12 'Απριλίου, έμαθαν τήν ευχάριστη είδηση, εκήρυξαν άμέσως τήν έπανάσταση. Οί Ψαριανοί ξεσηκώθηκαν όλοι μαζί, έσχισαν τήν Τουρκική σημαία και βγήκαν με τó στόλο τους άνοικτά στό Αίγαίο, για νά συναντήσουν και χτυπήσουν Τουρκικά πλοία.

Οί 'Υδραίοι έδισταζαν ν' ακολουθήσουν τó παράδειγμα τών άλλων νησιών, αλλά ό τολμηρός πλοίαρχος 'Αντώνιος Οικονόμου έδωσε συμβουλή στοϋς ναϋτες, νά καταλάβουν τά πλοία τών πλοισίων τοϋ νησιού και νά τά έξοπλίσουν. "Ετσι οί 'Υδραίοι προϋχοντες έδέχτηκαν τήν έπανάσταση και στις 16 'Απριλίου έγραψαν τήν έπαναστατική τους διακήρυξη, ότι «οί άπόγονοι εκείνων, πού φώτισαν τήν άνθρωπότητα με τόν πολιτισμό τους, σήμερα πολεμοϋν εναντίον τών τυράννων τους για τή λευτεριά τους».

Τά πλοία και τών τριών νησιών δέν περνοϋσαν τó έκατόν έβδομήντα. Μπροστά στόν τουρκικό στόλο, πού ήταν ασύγκριτα άνώτερος και σέ αριθμό πλοίων και σέ όπλισμό, τά έλληνικά «μπρίκια» ήταν περιφρονητική δύναμη.

"Ομως αϋτά τά περιφρονημένα και ταπεινά έλληνικά «μπρίκια» έγιναν ό φόβος και ό τρόμος τών τυράννων.

Σέ λίγον καιρό τά νησιά, Σαλαμίνα, Αίγινα, Πόρος, Σάμος, Κρήτη, Κάλυμνος, Κάρπαθος, Πάτμος, Κάσος και άλλα, έπαναστάτησαν κι' αϋτά, ύπακούοντας στήν προσταγή τής πατρίδας. "Ετσι στό τέλος Μαΐου 1821, ένω ή προσπάθεια τοϋ 'Υψηλάντη έσβυνε, ή

ἐπανάσταση, στήν κυρίως Ἑλλάδα, εἶχε φουντώσει ἀπό τή μιάν ἄκρη στήν ἄλλη.

5. Σκληρά μέτρα τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἄπαρχονισμός τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄.

Ἡ εἴδηση τῆς ἐπανάστασης στή Βλαχία καί Μολδαβία, στήν Πελοπόννησο καί στήν υπόλοιπη Ἑλλάδα, ἔκαμε τοὺς Τούρκους ν' ἀφρίζουν ἀπό τὸ μῖσος τους. Στις ἀρχές, ἐπειδὴ νόμιζαν ὅτι στήν ἐπανάσταση ἦταν ἀνακατεμένη κι ἡ Ρωσία, δὲν ἔκαμαν καί πολλὰ ἀντίποινα. Ὅταν ὅμως, βεβαιώθηκαν ἀπὸ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας, ὅτι ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀνακατεμένος, ἀλλ' ὅτι καταδικάζει τὴν ἐπανάσταση, τότε ξέσπασε ὅλη τους ἡ ἀγριότητα, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ποὺ κατοικοῦσαν στις πόλεις.

Στρατὸς καί λαὸς ξεχύθησαν στις ἑλληνικὲς συνοικίες τῆς Κωνσταντινούπολης, κι ἔσφαζαν, χωρὶς καμμιά διάκριση, ὅσους Ἑλληνες εὔρισκαν μπροστά τους. Ἐλεηλάτησαν κι ἔκαψαν ὅλα τὰ ἑλληνικά σπίτια, ἐγκρέμισαν ἀπὸ τὰ θεμέλια τοὺς Χριστιανικοὺς ναοὺς.

Πάνω ἀπὸ δέκα χιλιάδες Ἑλληνες βρῆκαν φοβερὸ θάνατο. Παρόμοιες σφαγὲς ἔγιναν στις Κυθωνίες, στή Σμύρνη, στήν Ἀδριανούπολη κι ἄλλοι. Οἱ σφαγὲς αὐτὲς ἐξαγρίωσαν ἀκόμα περισσότερο τοὺς σκλαβωμένους κι ὅσοι δὲν εἶχαν πάρει ἀκόμα τὸ ντουφέκι στὸ χέρι, ἀποφάσισαν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἐπαναστάτες καί νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὸν ἱερό τους ἀγῶνα, ἂν δὲ διώξουν ἀπὸ τὴ χώρα τὸν αἰμοβόρο τύραννο.

Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ ξεσκέπασε στὰ μάτια ὄλου τοῦ κόσμου τὴν ἀγριότητα τῶν Τούρκων καί φούντωσε ἀκόμα περισσότερο τὸ μῖσος ὅλων τῶν σκλάβων, ἦταν ὁ ἀπαρχονισμὸς τοῦ γέρου Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινούπολης, Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Ὁ Γρηγόριος καταγόταν ἀπὸ τὴ Δημητσάνα τῆς Ἀρκαδίας. Ἡ μόρφωσή του καί τὰ χαρίσματά του γρήγορα τὸν ἀνέδειξαν. Σὲ ἡλικία τριάντα χρόνων ἔγινε μητροπολίτης Σμύρνης καί στὰ 1798 πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη. Τὸ ἐνδιαφέρον του, γιὰ τὸ σκλαβωμένο ἔθνος, ὑπῆρξε μεγάλο. Πολλὲς φορές τὸν εἶχαν ὑποψιαστῆ οἱ Τούρκοι, γιὰ τὴ στάση του καί δυὸ φορές τὸν ἔστειλαν ἐξορία. Κι ὅταν κηρύχτηκε ἡ ἐπανάσταση, οἱ Τούρκοι ζήτησαν ἀπὸ τὸν Πατριάρχη ν' ἀφορίσει τὸν Ὑψηλάντη καί τοὺς ὄπαδούς του. Ὁ Γρηγόριος, γιὰ νὰ σώσει

τόν ἄμαχο πληθυσμό ἀπό τὴν τουρκικὴ μανία, ἀναγκάστηκε νὰ κάμῃ τὸν ἀφορισμό.

Ἄλλὰ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πάρει τὴν ἀπόφαση, νὰ σκοτώσουν τὸν Πατριάρχη. Μερικοὶ πλούσιοι Φαναριώτες τὸν εἰδοποίησαν καὶ τοῦ προσέφεραν μάλιστα καὶ πλοῖο νὰ φύγῃ κρυφά. Κι ὁ Γρηγόριος, σάν ἄξιος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ἑνὸς πολυβασανισμένου Ἔθνους,

14. - Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχῃ Γρηγορίου τοῦ Ε'.

ἀρνήθηκε νὰ φύγῃ. «Εἶμαι πατριάρχης γιὰ νὰ σώσω τὸ Ἔθνος μου», εἶπε. «Ὁ θάνατός μου θὰ ὠφελήσῃ περισσότερο, παρά ἡ ζωὴ μου. Οἱ Ἕλληνες θὰ πολεμήσουν μὲ μεγαλύτερη μανία κι αὐτὸ θὰ χάριση τῇ νίκῃ».

Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, πού ἔπεσε τότε στὶς 10 Ἀπριλίου 1821, ἀφοῦ λειτούργησε καὶ μνημόνευσε μὲ τὰ ὀνόματά τους, δλοὺς ὄσους σκοτώθηκαν ἀπὸ τουρκικὸ χέρι, ἀνέβηκε στὰ Πατριαρχεῖα γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔφτασαν Τοῦρκοι στρατιῶτες, τὸν ἐπήραν καὶ τὸν ἐκρέμασαν στὴ μεσαία Πύλη τῶν Πατριαρχείων. Τρεῖς ἡμέρες ἔμεινε τὸ σῶμα του κρεμασμένο κι ἔπειτα τὸ πήραν

οι Έβραιοι και σέρνοντάς το, τὸ ἔφεραν μέχρι τὴ θάλασσα. Ἐκεῖ ὁ δῆμιος τὸ ἐγύμνωσε, ἔδεσε μεγάλες πέτρες στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια καὶ τὸ ἔρριξε στ' ἀνοικτὰ τῆς θάλασσας. Σὲ τρεῖς ἡμέρες ἔσπασαν τὰ σχοινιά καὶ τὸ πῶμα ἀνέβηκε στὴν ἐπιφάνεια. Μιὰ νύχτα βρέθηκε στὰ πλευρὰ τοῦ πλοίου ἑνὸς πλοιάρχου ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία, τοῦ Ἰωάννη Σκλάβου, ὁ ὁποῖος τὸ ἀνέσυρε κι ὅταν τὸ γνώρισε, ὅτι ἦταν τοῦ Γρηγορίου, ἀμέσως ἔφυγε γιὰ τὴν Ὁδησσὸ τῆς Ρωσσίας. Ἐκεῖ, κατὰ διαταγὴ τοῦ Τσάρου, τὸ ἔθαψαν μὲ μεγάλες τιμές.

Ὅταν λευτερώθηκε ἡ πατρίδα, ἔφεραν τὰ κόκκαλά του καὶ τὰ τοποθέτησαν σὲ μιὰ μαρμάρινη λάρνακα μέσα στὴ Μητρόπολη τῆς Ἀθήνας. Ἀκόμα ἔστησαν ἔξω ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας τὸν ἀδριάντα του. Τὴν ἡμέρα ποῦ ἔγιναν τ' ἀποκαλυπτῆρια ὁ ποιητῆς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπάγγειλε τὸ ὑπέροχο ποίημα :

«Πῶς μᾶς θωρρεῖς ἀκίνητος ; Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου ;
τὰ φτερωτὰ σου ὄνειρα γιὰτὶ στὸ μέτωπό σου ;
νὰ μὴ φυτρῶνουν, γέροντα, τόσες χρυσοὲς ἀχτίδες,
ὅσες μᾶς δίνει ἡ ὄψη σου παρηγοριές κι ἐλπίδες ;...»

Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου ἐξερέθισε ὅλους τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἀποφάσισαν, ἢ νὰ λευτερωθοῦν, ἢ νὰ πεθάνουν.

Τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων, γιὰ περισσότερη εὐκολία, θὰ τοὺς ἐξετάσωμε κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

- 1) Ποιὸς πρῶτος ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κήρυξε τὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, σὲ ποιά χώρα καὶ ποιοὶ σχημάτισαν τὸν ἱερὸ λόχο ;
- 2) Ποῦ συναντήθηκαν ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντη μὲ τὸν Τουρκικὸ στρατὸ καὶ ποιά εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάχης ;
- 3) Ποιοὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ βοήθησαν τὸν Ὑψηλάντη καὶ ποῖο ἦταν τὸ τέλος ὧλων ;
- 4) Ἀντελήφθησαν οἱ Τούρκοι τίς ἐνέργειες τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὴν Πελοπόννησο καὶ ποιά μέτρα ἔλαβαν ;
- 5) Πότε καὶ ποῦ ἔγινε ἡ ἐπίσημη κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης ; Ποιοὶ ἦσαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς ;
- 6) Πῶς φούντωσε ἡ Ἐπανάσταση στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ;
- 7) Πῶς καὶ ποῦ ξέσπασε ἡ ἀγριότητα τῶν Τούρκων ;

ΟΙ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΑ 1821

1. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης.

Κάθε πόλεμος, κάθε επανάσταση, για να πετύχει έχει ανάγκη από άρχηγούς, με θέληση, μ' έξυπνάδα, με γενναιοότητα και μ' απεριόριστη αγάπη για την πατρίδα. Ετύχημα ήταν για την 'Ελληνική επανάσταση ότι βρέθηκαν άρχηγοί, που συγκέντρωναν όλα τα παρ'άνω χαρίσματα.

Στην Πελοπόννησο βρέθηκαν ο Θ. Κολοκοτρώνης κι ο Π. Μαυρομιχάλης, οι όποιοι φάνηκαν άξιοι άρχηγοί κι ώδήγησαν τόν Πελοποννησιακό λαό σ' επιτυχίες.

Οί Κολοκοτρωναίοι ήσαν παλιά οίκογένεια Κλεφτών ή όποία είχε δώσει για τή λευτεριά τής πατρίδας τό αίμα έβδομήντα μελών της. 'Ο τελευταίος Κολοκοτρώνης ήταν ο Θεόδωρος. 'Ο πατέρας του σκοτώθηκε, πολεμώντας τούς Τούρκους, όταν ο Θεόδωρος ήταν ακόμα δέκα χρόνων.

'Από τότε άκολούθησε τή ζωή τών Κλεφτών, άλλ' αναγκάστηκε να φύγει για τή Ζάκυνθο, όπου κατατάχθηκε σ'έν 'Αγγλικό στρατό κι έγινε ταγματάρχης. 'Εκεί έγινε μέλος τής Φιλικής 'Εταιρείας.

Τόν 'Ιανουάριο του 1821 βγήκε στη Μάνη κι' όλος ο λαός πήρε θάρρος. Τά λόγια του έκαναν και τούς πιο διστακτικούς, να τόν άκολουθοϋν. Στις μάχες, όταν άντηχοϋσε ή βροντερή φωνή του, οι καρδιές τών άγωνιστών έγέμιζαν από ένθουσιασμό.

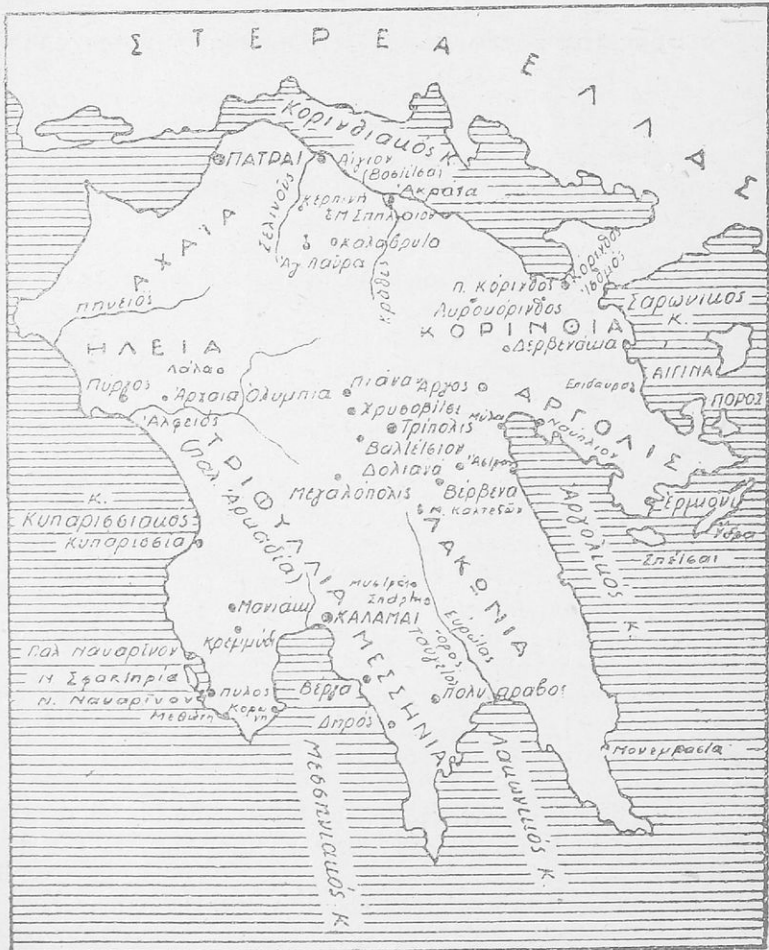
Οί Μαυρομιχαλαίοι ήσαν κι αυτοί παλιά οίκογένεια τής Μάνης. 'Ο Πέτρος Μαυρομιχάλης είχε διοριστή, από τούς Τούρκους, μπέης στη Μάνη και πολιτεύθηκε με τρόπο έξαιρετικό, ώστε ώφέλησε τούς πατριώτες του.

Μόλις κηρύχτηκε ή επανάσταση, διωρίστηκε, από τό λαό, πρόεδρος τής Μεσσηνιακής Γερουσίας κι άρχιστράτηγος τής Πελοποννήσου. Πολλοί συγγενείς του, όπως τ' αδέλφια του, Κωνσταντίνος, 'Ιωάννης και Κυριακούλης, τά παιδιά του 'Ιωάννης, 'Ηλίας και Γεώργιος, καθώς και άλλοί, ξαδέλφια κι ανήψια του, διακρίθηκαν σε πολλές μάχες κι άρκετοί σκοτώθηκαν.

Οί δύο αυτές οίκογένειες ξεχωρίζουν ανάμεσα στους τόσοσους ήρωες τής Πελοποννήσου.

2. Βαλτέτσι, Βέρβαινα, Δολιανά.

Μόλις έπεσε ή Καλαμάτα στα χέρια τών έπαναστατών, σκέ-

Χάρτης τής Πελοποννήσου στήν εποχή τής Έπανάστασης.

φτηκε ό Θ. Κολοκοτρώνης, ότι έπρεπε με κάθε τρόπο, νά χτυπήσουν

τὴν Τρίπολη, ὅπου ὑπῆρχε τουρκικὸς στρατός. Πῆρε, λοιπόν, μερικοὺς Μανιάτες καὶ μῆκε στὴν Ἀρκαθία. Ἐπειτα ἀπὸ μιὰ πετυχημένη ἐπίθεση ἐναντίον Τούρκικοῦ ἀποσπάσματος, πολλοὶ νέοι ἔτρεξαν νὰ καταταχθοῦν στὸ στρατό του κι ἄρχισε νὰ τοὺς συνηθίζῃ στὸν πόλεμο. Κατόπι ξεκίνησε γιὰ τὰ μέρη τῆς Τρίπολης. Ἐκεῖ ἐνώθηκε καὶ μὲ τὸ Μαυρομιχάλη, τὸν Παπαφλέσσα καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς τῶν Καλαμῶν κι ἀποφάσισαν ν' ἀποκλείσουν τὴν Τρίπολη.

Ἐπίασαν λοιπόν, ὄλες τίς γύρω τοποθεσίες, Βέρβαινα, Λεβίδι, Βαλιτέσι, Ἀλωνίσταινα, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν ἄλλες ἐνισχύσεις νὰρθοῦν. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν. Δὲν μένει οὔτε λεπτό ἤσυχος. Γυρίζει ὅλα τὰ στρατόπεδα, γυμνάζει, ἐνθουσιάζει, συμβουλεύει καὶ ξυπνάει στὶς καρδιές τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα. Ἔτσι κατῶρθωσε νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ὑπολόγισμη στρατιωτικὴ δύναμη.

Ὁ Χουροῖτ-Πασᾶς, ποὺ βρισκόταν στὰ Γιάννενα, ὅταν ἔμαθε τὴν ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο, στενοχωρήθηκε πολὺ, γιὰτὶ στὴν Τρίπολη εἶχε ἀφήσει τὴν οἰκογένειάν του κι ὄλους τοὺς θησαυρούς του. Ἔδωσε λοιπὸν ἀμέσως διαταγὴ στὸν Κιοσὲ Μεχμέτ πασᾶ καὶ στὸν Ὁμὲρ Βρυώνη νὰ μαζέψουν πολὺ στρατό στὴ Λαμία κι ἀφοῦ πνίξουν τὴν ἐπανάσταση στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, νὰ περάσουν στὴν Πελοπόννησο. Ἐπίσης ξεχώρισε τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιους Τουρκαλβανούς καὶ μὲ ἀρχηγό τὸ Μουσταφᾶ-μπέη, τοὺς ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο. Ὁ Μουσταφᾶ-μπέης κατῶρθωσε νὰ φτάσῃ στὶς 6 Μαΐου στὴν Τρίπολη καὶ στὶς 12 τοῦ μηνὸς ἐπιτέθηκε, μὲ δώδεκα χιλιάδες στρατό, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ποὺ εἶχαν στρατοπεδεύσει στὸ Βαλιτέσι.

Ὁκτακόσιοι πενήντα Μανιάτες μὲ ἀρχηγούς τοὺς ἀδελφοὺς Ἥλια καὶ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, χτυποῦν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς προξενοῦν μεγάλη καταστροφή. Τὸ ἴδιο ἀπόγεμα ἔφτασε κι ὁ Κολοκοτρώνης μὲ ἑξακόσιους ἄντρες κι ἄρχισε νὰ χτυπᾷ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ πλάγια. Μέχρι τὴ νύχτα πολεμοῦσαν. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε καὶ τὴν ἐπομένη μὲ μεγαλύτερο πείσμα. Οἱ Ἕλληνες συνεχῶς λαβαίνουν νέες βοήθειες, ὥσπου στὸ τέλος ἀναγκάζουν τοὺς Τούρκους νὰ γυρίσουν τίς πλάτες.

Τότε ἀκούστηκε ἡ βροντερὴ φωνὴ τοῦ Κολοκοτρώνη. «Τί κάθεσιε; Ἀπάνω τους, βρὲ Ἕλληνες!». Τὴν ἴδια στιγμὴ ὄλοι πετάγονται ἀπὸ τὰ χαρακώματα καὶ κυνηγοῦν τοὺς πανικόβλητους ἐχθρούς, οἱ ὅποιοι γιὰ νὰ σωθοῦν πετοῦν τὰ ὄπλα τους καὶ τίς ἀποσκευές

τους. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκαν εξακόσιοι Τούρκοι κι έκατὸν πενήντα Έλληνες κι έπεσαν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων πολλὰ λάφυρα. Ἄλλ' ὁ Μουσταφᾶ -μπέης, γιὰ νὰ ξεπλύνῃ αὐτὴ τὴ ντροπὴ, στέλλει, στὶς 18 τοῦ μηνός, ἕξι χιλιάδες Τούρκους, νὰ χτυπήσουν τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο στὰ Βέρβαινα.

Στὰ Δολιανὰ εἶχε ὀχυρωθῆ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, Νικήτας Σταματελόπουλος, ἡ Νικηταρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε μιὰ μέρα ὀλόκληρη τὸ στρατὸ τοῦ Μουσταφᾶ, ὥσπου ἔφτασε βοήθεια.

18. — Νικήτας Σταματελόπουλος
ἡ Νικηταρᾶς ὁ Τουρκοφάγος.

Τότε ὤρμησαν ὄλοι μὲ τὰ ξίφη στὰ χέρια κι ἔκαμαν τοὺς Τούρκους νὰ τραποῦν σὲ φυγὴ. Ὁ ἴδιος ὁ Νικηταρᾶς προξένησε τὴ μεγάλη καταστροφὴ στοὺς Τούρκους, πού πήρε τὸ ὄνομα Τουρκοφάγος.

3. Ἡ Τρίπολη πέφτει στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Ἐπειτ' ἀπ' τὰ παθήματά τους, δὲν ξανατόλμησαν οἱ Τούρκοι νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν Τρίπολη. Περιμέναν νὰ φτάσῃ πρῶτα καινούργια βοήθεια ἀπὸ τὸ Χουρσίτ. Ἡ βοή-

θεια ὁμως αὐτὴ δὲν ἐρχόταν κι ὁ κόσμος ὑπέφερε ἀπὸ πείνα, δίψα κι ἀρρώστειες.

Πολλοὶ ξεσηκώθηκαν καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τους, νὰ ἔλθουν σὲ συννενόηση μὲ τοὺς Ἑλληνες καὶ νὰ ὑπογράψουν ἀνσχωκὴ. Οἱ ὄροι ὁμως τῶν Ἑλλήνων ἦσαν βαρεῖς καὶ δὲν τοὺς δέχτηκαν οἱ Τούρκοι. Μόνον οἱ Ἀλβανοὶ ἔκαμαν ἰδιαίτερη συμφωνία μὲ τοὺς Ἑλληνες, νὰ φύγουν μὲ τὰ δῖπλα τους καὶ χωρὶς φόβο νὰ πάθουν τίποτε.

Ἡ πολιορκία στένευε ἀκόμα περισσότερο κι ὁ κόσμος ὑπέφερε πολύ. Γι' αὐτό, στίς 23 Σεπτεμβρίου, μαζεύτηκαν ὄλοι κάτω ἀπὸ τὸ Διοικητήριο καὶ ζητοῦσαν μὲ φωνές ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τους νὰ παραδώσουν τὴν πόλη. Τότε μερικοὶ ψυχραῖμοι Ἕλληνες βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νάνεβοῦν στὰ τείχη καὶ νὰ πέσουν μέσα στὴν πόλη. Ἐπειτα ἀνοιξαν τὴν «Πόλη τοῦ Ναυπλίου» καὶ μπῆκαν ὄλοι μέσα.

Ἡ καταστροφή πού ἔγινε εἶν' ἀπερίγραπτη. Τρεῖς ἡμέρες συνεχεῖα ἔσφαζαν οἱ Ἕλληνες, στρατιῶτες καὶ πολῖτες, νέους καὶ γέροντες, ἄντρες καὶ γυναῖκες. Μόνον οἱ Ἀλβανοί, πού εἶχαν ὑπογράψει τὴ συμφωνία, σώθηκαν κι ἔφυγαν γιὰ τὴ πατρίδα τους.

Τὸ πένσιμο τῆς Τρίπολης στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων, στερῶσε τὴν ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο. Οἱ Ἕλληνες ὠπλίστηκαν μὲ τὰ ἐχθρικά λάφυρα κι ἀπόκτησαν ἐμπιστοσύνη στὴ δύναμή τους.

Τὸν ἴδιον καιρὸ τὰ φρούρια τῆς Μεθώνης, Κορώνης, Ναυαρίνου καὶ Μονεμβασίας, ἔπεφταν στὰ χέρια τῶν ἐπαναστατῶν.

4. Ἡ μάχη στὴν Ἀλαμάνα. Ἡρωϊσμός καὶ θάνατος τοῦ Ἀθανασίου Διάκου.

Εἶπαμε, ὅτι ὁ Χουρσίτ πασᾶς διάταξε τὸν Κιοσέ - Μεχμέτ καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη, νὰ μαζέψουν, ὅσο μποροῦν περισσότερο στρατὸ στὴ Λαμία κι ἀφοῦ πνίξουν τὴν ἐπανάσταση, στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, νὰ περάσουν γρήγορα στὴν Πελοπόννησο.

Τρεῖς ἦσαν οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας· ὁ Πανουργιάς, ὁ Δυοβουνιώτης κι ὁ Ἀθανάσιος Διάκος. Κι οἱ τρεῖς ἦσαν γενναῖοι, ἀλλὰ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος διακρινόταν γιὰ τὴν ἀντρειωσύνη του, τὴ λεβεντιά του καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη, πού τοῦ εἶχε ὁ κόσμος.

Γεννήθηκε, τὸ 1788, στὴ Μουσουνίτσα τῆς Δωρίδας κι ἀπὸ μικρὸς εἶχε μείνει ὀρφανός. Ἡ μητέρα του τὸν ἐκλείσει σ' ἓνα μοναστήρι, ὅπου χειροτονήθηκε διάκος καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα ἔμεινε γνωστός στὴν ἱστορία, ἐνῶ λεγόταν Ἀθαν. Γραμματικός.

Κάποτε σκότωσε ἓνα Τοῦρκο στρατιώτη κι ἀναγκάστηκε νὰ πάρῃ τὰ βουνὰ καὶ νὰ γίνῃ κλέφτης. Ἡ παληκαριά του ἦταν ξακουστή κι ὄλοι οἱ Τοῦρκοι μπέηδες καὶ ἀγάδες τῆς περιφέρειᾶς τὸν ἔτρεμαν. Στὰ 1814 τὸν ἐκάλεσε ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς στὰ Γιάννενα στὸ στρατόπεδό του κι ὅταν, στὰ 1818, διωρίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ ἀρματωλὸς στὴ Λειβαδιά ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσος, πῆρε γιὰ πρωτοπαλ-

λήκαρό του τὸ Διάκο. Ἐκεῖ ἔγινε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὄταν ὁ Ἀλῆς πιάστηκε σὲ πόλεμο μὲ τὸ Σουλτάνο, ἔφυγε κι ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῖτος γιὰ τὰ Γιάννενα κι ἔτσι ἔγινε ἀρματωλὸς

19.—Ὁ Διάκος ξεκινᾷ γιὰ τὴν Ἀλαμάνα.

ὁ Διάκος. Ἡ κήρυξη τῆς ἐπανάστασης τὸν βρῆκε πρῶτο καὶ καλύτερο ὑποστηρικτῆ.

Τις ἡμέρες, πού οἱ δυὸ πασάδες τῆς Λαμίας ξεκίνησαν γιὰ τὴν κατάπιψη τῆς ἐπανάστασης, οἱ δυὸ ὄπλαρχηγοὶ ἔπιασαν τὰ στενὰ τοῦ βουνοῦ Οἴτη, τὰ παλιὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν κι ὁ Διάκος τῆ γέφυρα τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, τὴν Ἀλαμάνα, μὲ τετρακόσια παλληκάρια.

Οί Τούρκοι ρίχτηκαν πρώτα έναντιον τοῦ Πανουργιά καί Δυοβουνιώτη καί σκόρπισαν τὸ στρατό τους Ἐπειτα ρίχτηκαν έναντίον τοῦ Διάκου. Οἱ στρατιῶτες του φοβήθηκαν καί σκορπίστηκαν. Μόνο σαράντα γενναῖοι πολεμοῦν σκληρὰ μαζί του. Ὁ Διάκος πολεμάει σὰ λιοντάρι. Οἱ Τούρκοι θερίζονται, ἀλλὰ κι οἱ γενναῖοι τοῦ Διακού πέφτουν ὅλοι. Ὁ Διάκος χτυπάει τώρα μόνο μὲ τὸ σπαθί. Τραυματίζεται καί πιάνεται αἰχμάλωτος.

Ὁ Πασᾶς ἐθαύμασε τὴ λεβεντιά του καί τοῦ πρότεινε ν' ἀλλάξη τὴν πίστη του καί νὰ τοῦ χάριση τὴ ζωὴ καί μεγάλα ἀξιώματα. Ὁ Διάκος τοῦ ἀπάντησε «Ἐγὼ Ἕλληνας γεννήθηκα κι Ἕλληνας θὰ πεθάνω». Ὁ Πασᾶς ὠργίσθηκε κι ἔδωσε διαταγὴ νὰ τὸν πᾶνε στὴ Λαμία, νὰ τὸν σουβλίσουν καί νὰ τὸν ψήσουν ζωντανό. Ὁ Διάκος, προτοῦ σουβλιστῆ γύρισε γύρω του, καμάρωσε τὴν ἀντισμένη γῆ κι εἶπε :

*«Γιὰ δὲς καιρὸ πὸν διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρη
τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ βγάζει ἡ γῆ χορτάρι».*

Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ἐννοοῦσε τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας, πὸν ἄρχισε νὰ φουντώνη καί ν' ἀνθίξη, ὅπως τὰ λουλούδια καί τὰ κλαριά. Οὔτ' ἓνα δάκρυ δὲν ἐκύλησε ἀπὸ τὰ μάτια του, οὔτ' ἓνας ἀναστεναγμὸς πόνου δὲν ἐβγήκε ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Δέχτηκε τὰ μαρτύρια καί πέθανε σὸν ἥρωας, ὅπως ἥρωας ὑπῆρξε καί σ' ὄλη του τὴ ζωὴ.

Σουβλίστηκε στὶς 23 Ἀπριλίου 1821.

Ἡ πατρίδα, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸ διαλεκτὸ παιδί της, ἔστησε τὸν ἀδριάντα του στὴν πλατεῖα τῆς Λαμίας.

5. Τὸ χάνι τῆς Γραβιάς κι ὁ Ἀνδροῦτσος.

Οἱ ὄπλαρχηγοί, ὅταν ἔμαθαν τὸ θάνατο τοῦ Διακού, ὠρκίστηκαν ἐκδίκηση. Περισσότερο ἀπ' ὅλους ὠρκίστηκε, νὰ ἐκδικηθῆ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του, ὁ Ἀνδροῦτσος.

Ὁ Ὀδυσ. Ἀνδροῦτσος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀνδρούτσου πὸν εἶχε πολεμήσει μαζί μὲ τὸ Λάμπρο Κατσώνη τοὺς Τούρκους στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1770. Ἐμεινε στὴν Πρέβεζα μὲ τὴ μητέρα του κι ὅταν ἔγινε δεκαοχτῶ χρόνων, τὸν ἐπῆρε ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς στὸ στρατόπεδό του.

Στὰ 1814 τὸν διῆρισε ὁ Ἀλῆς ἀρματωλὸ στὴ Λειβαδιά. Ὅταν

κηρύχτηκε ὁ πόλεμος τοῦ Ἄλλῃ ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου, πῆγε στὰ Γιάννενα, ἀπὸ κεῖ στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου κι ὅταν κηρύχτηκε ἡ ἐπανάσταση ἦλθε στὴν Πάτρα. Μόλις ἔμαθε τὸ φρικτὸ θάνατο τοῦ φίλου τοῦ Διάκου, πέρασε στὴ Φωκίδα, ὅπου πολλοὶ νέοι τὸν ἀκολούθησαν ἀμέσως.

Στὶς 8 Μαΐου ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ξεκίνησε γιὰ τὴν Ἀμφισσα. Ὁ Ὀδυσσεὺς φωνάζει στὰ παλληκάρια του : «Ὅποιος θέλει νὰ μ' ἀκολουθήσῃ, ἄς πιαστῇ στὸ χορὸ».

Ἐκατὸν δέκα ὀκτώ διαλεκτοὶ νέοι τὸν ἀκολούθησαν. Ὁ στρατὸς τοῦ Βρυώνῃ θά περνοῦσε ἀπὸ ἓνα μικρὸ χάνι, ποῦ ἦταν κλειμένο καταμεσῆς τοῦ δρόμου, πρὸς τὴν Ἀμφισσα. Ἐκεῖνο τὸ μικρὸ

20. — Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος.

χάνι σκέφτηκε ὁ Ἀνδροῦτσος νὰ χρησιμοποίησῃ γιὰ νὰ χτυπήσῃ τοὺς Τούρκους. Ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ μὲ τὰ παλληκάρια του κλείστηκε μέσα κι ἔκτισε τίς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα.

Ἐφτασε ὁ στρατὸς τοῦ Ὁμέρ Βρυώνῃ. Μπροστὰ πῆγαινε καβάλλα στ' ἄλογό του ἓνας Τοῦρκος παπᾶς, ἓνας δερβίσης.

Ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν ρωτᾷει μέσ' ἀπὸ τὸ χάνι. «Γιὰ ποῦ, ὦρα καλῆ, Δερβίση;» — «Πᾶω νὰ σκοτώσω ἐχθροὺς τοῦ Ἄλλάχι!» ἦταν ἡ ἀπάντησή του. Τὴν ἴδια σι-

γμὴ μιὰ σφαῖρα τὸν ξάπλωσε κάτω νεκρὸ. Ἀμέσως ἀναψε ἡ μάχη. Οἱ Τούρκοι μὲ λύσσα ὀρμοῦν νὰ γκρεμίσουν τοὺς τοίχους, ἀλλὰ τὰ παλληκάρια ἀπὸ μέσα τοὺς θερίζουν. Ὅλη τὴν ἡμέρα κράτησε ἡ μάχη κι ὅταν ὁ Ὁμέρ Βρυώνης εἶδε τὴν καταστροφή τοῦ στρατοῦ του, ἔδωσε διαταγὴ νὰ σταματήσουν καὶ νὰ φέρουσιν ἀπὸ τὴ Λαμία δυὸ κανόνια. Τὴν ἴδια νύχτα ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ τὰ παλληκάρια του ἔκαμαν ἐξοδὸ μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια καὶ πέρσαν στὸ βουνό. Ἡ κα-

ταστροφή, πού προξένησαν στον έχθρό, ήταν μεγάλη. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες μόνο δυὸ παλληκάρια σκοτώθηκαν.

Ὁ Βρυώνης ἄλλαξε πορεία. Τρόβηξε γιὰ τὴν Ἀττικὴ καὶ τὸ μόνο του κατόρθωμα ἦταν, ὅτι βοήθησε τοὺς Τούρκους, πού ἦσαν κλεισμένοι στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας.

6. Ἡ μάχη στὰ Βασιλικά.

Γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς πασάδες, τὸν Ὁμερ Βρυώνη καὶ τὸ Μεχμέτ, ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Δράμτ, μὲ ὀκτὼ χιλιάδες στρατιῶτες, ὁ Μπαϊράμ πασᾶς κι ἔφτασε στὴ Λαμία στὰ τέλη Αὐγούστου 1821.

Ὁ στρατὸς ὅμως αὐτὸς δὲν ἔπρεπε νὰ περάσῃ πρὸς τὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Πελοπόννησο. Γι' αὐτὸ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Γκούρας, Δυοβουνιώτης καὶ Πάνουργιᾶς, ἔπιασαν τὸ χωριὸ Βασιλικά, πού βρισκόταν ἀνάμεσα Ἀταλάντης καὶ Λαμίας.

Στις 26 Αὐγούστου ἔφτασαν ἐκεῖ οἱ Τούρκοι κι ἀφοῦ τοὺς κράτησαν ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα, τὸ βράδυ ρίχτηκαν ἐπάνω τους, μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια καὶ τοὺς ἐσκόρπισαν. Ἐκατὸ αἰχμάλωτοι, πολλοὶ τραυματίες καὶ χίλιοι πεντακόσιοι νεκροὶ Τούρκοι μετρήθηκαν στὸν τόπο τῆς μάχης. Τὰ λάφυρα σὲ ὄπλα, ἄλογα καὶ κανόνια ἦσαν ἄφθονα. Οἱ τρεῖς αὐτὲς μάχες στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιάς καὶ τῶν Βασιλικῶν, μὲ τίς καταστροφές, πού προξένησαν στὸν Τουρκικὸ στρατὸ καὶ μὲ τὴν καθυστέρηση, ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς ἐπαναστάτες τῆς Πελοποννήσου νὰ στερεώσουν ἐκεῖ τὴν ἐπανάσταση καὶ προπαντὸς νὰ κυριέψουν τὴν Τρίπολη.

Οἱ πασάδες Μεχμέτ καὶ Βρυώνης περιμένοντας ἄδικα βοήθεια γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία τους πρὸς τὴν Πελοπόννησο, ἀναγκάστηκαν νὰ γυρίσουν στὰ Γιάννενα.

Οἱ ἐπιτυχίες τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας ἔδωσαν θάρρος καὶ στοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς, οἱ ὅποιοι στὶς 10 Ἰουνίου ἀνάγκασαν τοὺς Τούρκους, πού εἶχαν ὀχυρωθῆ στὸ Ἀγρίνιο, νὰ παραδοθοῦν.

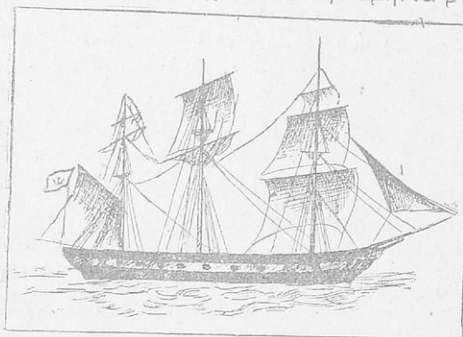
Ὁ Χουροῖτ ἔστειλε ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἐναντίον τους τὸν Ἰσμαήλ πασᾶ μὲ χίλιους ἐπτακόσιους Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι ἔπαθαν συμφορὲς στὸ Μακρυνόρος ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς Ἴσκο καὶ Γῶγο Μπακόλα κι ἀναγκάστηκαν νὰ γυρίσουν στὸ Κομπότι.

Ἐκεῖ ὁ Ἰσμαήλ ὠργάνωσε πάλι τὸ στρατὸ του μὲ νέες βοήθειες καὶ μπήκε στὴν Ἀκαρνανία, ἀλλὰ χτυπήθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς

όπλαρχηγούς μαζί κι αναγκάστηκε νά ξαναγυρίση στο Κομπότι. Καί τρίτη φορά νικήθηκε κοντά στο Πέτα κι έφυγε γιά τήν Άρτα. Άπό τούς όπλαρχηγούς τής Δυτικής Στερεάς Έλλάδας διακρίθηκε στις μάχες αύτες γιά τήν άντρειωσύνη του καί τό στρατηγικό μυαλό του, ό Γεώργιος Καραΐσκάκης.

7. Ο άγώνας τών Έλλήνων ναυτικών έναντίον του Τουρκικού στόλου.

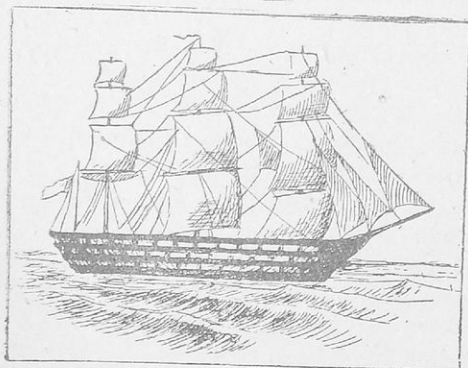
Όταν μιλήσαμε γιά τήν έπανάσταση στά νησιά, είπαμε, ότι ό ελληνικός στόλος είχε εκατόν έβδομήντα μπρίκια καί γολέττες. Δέν έβγαί-

21. — Τό μπρίκι.

ναν όμως όλα μαζί από τά λιμάνια τους, γιά συνάντηση μέ τά τουρκικά, γιατί ούτε τόσο πολλοί ναύτες ύπήρχαν, ούτε ήσαν κι όλα έφοδιασμένα μέ ό,τι χρειάζόταν.

Τά έξοδα τών πλοίων τά πλήρωναν οί πλούσιοι τών νησιών. Ο Ύδραϊός Λάζαρος Κουντουριώτης έδωσε όλη τήν περιουσία του, πού άξιζε τότε δυό εκατομμύρια χρυσές δραχμές.

22. — Η γολέττα.

Οί εξακουσμένοι ναύαρχοι τής έποχής εκείνης, ήσαν ό Ύδραϊός Ίάκωβος Τομπάζης, ό Ψαριανός Νικόλαος Άποστόλης, κι ό Σπετσιώτης Γεώργιος Άνδροθτος. Όλοι τους ήσαν άξιοι ναύαρχοι.

Άπό τόν καιρό, όμως, πού έγινε ναύαρχος τών Ύδραϊών ό Άνδρέας Μι-

αούλης, τὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ δοξάσθηκε κι ὁ Μιαούλης ἀναγνωρίσθηκε ἀρχηγὸς ὄλων τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν.

23. — Ὁ Παπανικολῆς καίει τὴν Τουρκικὴ φρεγάτα.

Οἱ στόλοι τῶν τριῶν νησιῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης ἔδειξαν δράση ἐξαιρετικὴ. Αἰχμσλώτισαν τουρκικὰ ἐμπορικά, ἐμπό-

δισαν τὴ μεταφορὰ στρατοῦ ἀπὸ τῆ Μ. Ἀσία καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη στὰ ἐπαναστατημένα μέρη καὶ μὲ τὶς πυρπολήσεις τουρκικῶν πλοίων ἔσπειραν τὸν τρόμο στὸν ἔχθρῳ.

Οἱ πυρπολήσεις γίνονταν μὲ τὰ πυρπολικά, κάτι μικρὰ παλιὰ πλοῖα, ποὺ τὰ γέμιζαν μὲ ρετσίνοι, μπαροῦτι, θειάφι κι ἄλλα ὑλικά, ποὺ καίονταν εὐκόλα καὶ τὰ ὁποῖα ἐγάντζωναν στὰ πλευρὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων.

Μιά τέτοια μεγάλη ἐπιτυχία εἶχε, στίς 27 Μαΐου 1821, ὁ ἀτρόμητος Ψαριανὸς πυρπολητῆς, Παπανικολῆς.

Ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐτοιμαζόταν νὰ βγῆ ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο. Μόλις τῷμαθαν οἱ Ἕλληνες ναυτικοί, ξεκίνησαν μὲ τὰ πλοῖα τους γιὰ συνάντησι. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἔπλεε ἓνα μεγάλο πολεμικὸ πλοῖο, μιὰ φρεγάτα, ὅπως τὴν ἔλεγαν τότε, μὲ ὀγδόντα πέντε κανόνια ἐπάνω τῆς.

Μόλις ἡ φρεγάτα ἀντίκρουσε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, μπῆκε στὸ λιμάνι τῆς Ἐρεσσοῦ, στὴν Μυτιλήνη.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν μποροῦσε νὰ πλησιάσῃ. Τότε δύο πυρπολητῆς, ὁ Καλαφάτης κι ὁ Παπανικολῆς, ξεκίνησαν μὲ τὰ πυρπολικά τους.

Τὸ πρῶτο βράδυ ὁ Καλαφάτης δὲν πέτυχε τίποτε. Τὸ ἄλλο, ὅμως, βράδυ ὁ Παπανικολῆς κατῶρθωσε νὰ πλησιάσῃ τὴ φρεγάτα, νὰ γαντζώσῃ στὰ πλευρὰ τῆς τὸ πυρπολικὸ καὶ νὰ τοῦ βάλῃ φωτιά.

Μέσα σὲ λίγη ὥρα τὸ τεράστιο ἐχθρικὸ πλοῖο ἀνατινάχθηκε στὸν ἀέρα. Ἀπὸ τοὺς χίλιους ἑκατὸ ναῦτες του μόνον ὀκτῶ σώθηκαν.

Ὁ τουρκικὸς στόλος κλείστηκε στὸν Ἑλλήσποντο καὶ δὲν τόλμωσε νὰ βγῆ στὸ Αἰγαῖο.

8. Οἱ Ἕλληνες ὀργανώνουν τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ μέρος.

Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις στὴν Ἐπίδαυρο.

Γιὰ νὰ πετύχῃ καλύτερα ὁ ἔνοπλος ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ κάποια πολιτικὴ ἀρχή, ποὺ νὰ διευθύνῃ τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὶς ἀνάγκες του.

Οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριά, ποὺ ἐλευθερώνονταν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ σκλαβιά, χρειάζονταν κι αὐτὰ τοὺς ἀνθρώπους τους, νὰ τὰ διοικοῦν καὶ νὰ φροντίζουν νὰ κλείνουν ὅσες πληγὲς ἄφηνε ὁ πόλεμος.

Οἱ πολεμιστὲς εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ὄπλα, πολεμοφόδια καὶ τροφές.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ κάποια ὑπεύθυνα κυβέρνησις, πού νὰ τὰ φροντίζῃ καὶ νὰ τὰ προφαίνῃ.

Ὅπως εἶπαμε, στὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἐπανάστασης, ὁ λαὸς ἐδιάλεξε μιὰ ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρο τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ ὠνομάσθηκε Μεσηννιακὴ Γερουσία, ἢ ὁποία φρόντιζε γιὰ τὶς ἀνάγκες, πού δημιουργοῦσε ὁ πόλεμος.

Στὶς 26 Μαΐου μαζεύθησαν ὅλοι οἱ ὀπλορρηγιοὶ καὶ οἱ προὔχοντες τῆς Πελοποννήσου στὸ μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν καὶ διάλεξαν μιὰ παρόμοια ἐπιτροπὴ.

Τὸν ἴδιον καιρὸ βγήκε στὴν Πελοπόννησο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, Δημήτριος, ὁ ὁποῖος ἀνάλαβε τὴ γενικὴ ἀρχηγία τοῦ ἀγῶνα.

Ἐπίσης δύο Φαναριῶτες, πού ἦρθαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Θεόδωρος Νέγρης, σύστησαν τέτοιες ἐπιτροπὲς στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος, στὸ Μεσολόγγι, τὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ ὁ Νέγρης, στὴν Ἀμφισσα, τὸ Πολιτικὸ Συμβούλιο, ἢ Ἀρειο Πάγο τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας.

Στὴν Πελοπόννησο ἀργότερα ἰδρύθηκε καὶ ἄλλο συμβούλιο, ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία.

Ἀλλὰ καθὲν ἀπ' αὐτὰ τὰ συμβούλια φρόντιζε μόνον γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς περιοχῆς του. Ὁ ἐπαναστατικὸς, ὅμως, ἀγῶνας εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ διοίκηση.

Γι' αὐτὸ ὁ Ὑψηλάντης ἔβγαλε προκήρυξι καὶ ἐκάλεσε τὸ λαὸ νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ γίνῃ Ἐθνικὴ Συνέλευσις καὶ νὰ ἐκλεγῇ κεντρικὴ κυβέρνησις. Οἱ ἀντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν σ' ἓνα χωριό, κοντὰ στὴν ἀρχαία πόλη Ἐπίδαυρο. Ἐφτείασαν τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδας, ὥρισαν γιὰ σημεῖα τὴ γαλανόλευκη καὶ διάλεξαν ἑβδομήντα ἀντιπροσώπους, πού σχημάτισαν τὴ Βουλὴ, ἢ Βουλευτικόν, ὅπως τὸλεγαν τότε, μὲ πρόεδρο τὸν Δημ. Ὑψηλάντη καὶ τὴν Κυβέρνησις, ἢ Νομοθετικόν, ὅπως τὸλεγαν, μὲ Πρωθυπουργὸν τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτο καὶ μὲ Ὑπουργοὺς τὸν Θεοδ. Νέγρη καὶ Ἰωάν. Κωλέττη.

Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἄρχισε στὶς 14 Δεκεμβρίου 1821 καὶ τέλειωσε στὶς 16 Ἰανουαρίου 1822.

Ἀλλὰ στὶς 12 Ἰανουαρίου 1822 παραδόθηκε στοὺς Ἕλληνας ἡ

Κόρινθος κι έτσι ή πόλη αύτή ξγινε ή πρώτη πρωτεύουσα τής Έλλάδας.

Ανακεφαλαιωτικὲς ερωτήσεις.

- 1) Ποιοί ήσαν οί σπουδαιότεροι άρχηγοί τών Έλλήνων στόν Πελοποννησιακό άγώνα ;
- 2) Ποϋ ξγιναν οί πρώτες μάχες και ποιά ήσαν τὰ άποτελέσματα τους ;
- 3) Ποιά φρούρια ξεπσαν στα χέρια τών επαναστατών μετά τις πρώτες μάχες ;
- 4) Ποιοί ήσαν οί σπουδαιότεροι άρχηγοί στην Ανατολική Στερεά Έλλάδα ; Διηγηθήτε πώς πολέμησε ο Διάκος και ποιά ήταν τó τέλος του ;
- 5) Ποιός εκδικήθηκε τó θάνατο του Διάκου και ποϋ ;
- 6) Ποιά βοήθεια προσέφερε ή Δυτική Στερεά Έλλάδα στην άρχή του άγώνα ;
- 7) Ποιά ή δράση του Έλληνικού στόλου και ποϋ όφείλονται οί επιτυχίες του ;

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΡΧΙΖΟΥΝ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. Η επανάσταση τής Χίου κι ή καταστροφή της άπό τούς Τούρκους.

Η Χίος είναι έν' άπό τὰ νησιά του Αιγαίου και βρίσκεται πολύ κοντά στα παράλια τής Μ. Ασίας κι έπειδή οί κάτοικοί της έφοβόνταν τούς Τούρκους, δέν είχαν επαναστατήσει.

Αλλά στις 10 Μαρτίου 1822 βγήκε στο νησί ο άρχηγός της επανάστασης τής Σάμου, Λυκοϋργος Λογοθέτης, με δυο χιλιάδες πεντακόσιους άντρες κι εκκλειςε τήν τουρκική φρουρά στο φρούριο.

Αμέσως οί κάτοικοί του νησιου ένώθηκαν με τούς επαναστάτες και κήρυξαν τήν επανάσταση.

Μόλις έμαθε ο Σουλτάνος τήν επανάσταση τής Χίου θύμωσε πολύ κι έδωσε διαταγή στο ναύαρχο Καρά Αλή να πάη με τó στόλο του και να πνίξη τήν επανάσταση. Επίσης έδωσε διαταγή στοϋς Τούρκους άξιωματικούς τής Μ. Ασίας, να βοηθήσουν με κάθε τρόπο τον Καρά Αλή.

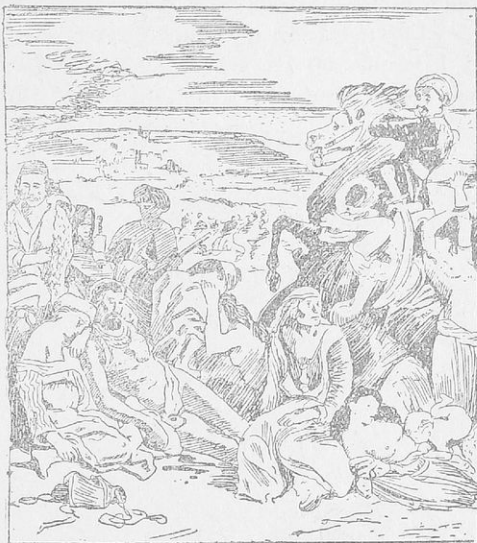
Στις 30 Μαρτίου έφτασαν σαράντα ξει τουρκικά καράβια με άρχηγό τον Καρά Αλή κι έπειτ' άπό φοβερό κανονιοβολισμό έβγα-

λαν στήν ξηρά ἑπτὰ χιλιάδες στρατιῶτες, οἱ ὅποιοι ἄρχισαν τρομερές σφαγές, λεηλασίες καὶ καταστροφές.

Τὰ ἄμορφα χωριά τῆς Χίου ἔγιναν ὄλα ἐρείπια.

Ἀπὸ τὶς ἑκατὸ χιλιάδες κατοίκους, πού εἶχε πρῶτα τὸ νησί, πενήντα χιλιάδες πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀφρικής, τριάντα χιλιάδες σκοτώθηκαν, οἱ ἄλλοι σκορπίστηκαν σ' ἄλλα νησιά καὶ μόνο δύο χιλιάδες ἔμειναν στὸ νησί, γιὰ νὰ καλλιεργοῦν τὰ μαστιχοδένδρα.

Ἡ καταστροφή τοῦ νησιοῦ ἀπόδειξε γιὰ μισὴ ἀκόμα φορὰ τὴν ἀγριότητα τῶν Τούρκων. Πολλοὶ Εὐρωπαῖοι συγκινήθηκαν καὶ ἔγραψαν ποιήματα γεμάτα συμπάθεια γιὰ τοὺς Ἕλληνας.

24.—Ἡ τραγωδία τῆς Χίου.

2 Ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης ἐκδικεῖται τὴν καταστροφή τῆς Χίου.

Μετὰ τὴν καταστροφή τῆς Χίου, ὁ τουρκικὸς στόλος ἦταν ἐλεύθερος νὰ καταστρέψῃ καὶ τ' ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου. Γι' αὐτὸ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις βρῆκε τὸν τρόπο καὶ ἔτοιμάσε πενήντα ξεῖ πλοῖα καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μιαούλη τὰ ἔστειλε, νὰ χτυπήσουν τὸν τουρκικὸ στόλο.

Ὁ στόλος προσπάθησε νὰ μπῆ στὸ λιμάνι τῆς Χίου, ἀλλὰ ὁ ἀνεμὸς ἦταν ἀντίθετος καὶ ἀναγκάστηκε νὰ πάῃ στὰ Ψαρά. Ἐκεῖ οἱ πλοίαρχοι ἔβγαλαν τὴν ἀπόφασιν νὰ χρησιμοποιήσουν πυρπολικά γιὰτι μὲ τὰ κανόνια δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ βγάλουν πέρα.

Τότε παρουσιάστηκαν δύο ἀτρόμητοι πυρπολητῆς, ὁ Ψαριανὸς,

Κωνσταντίνος Κανάρης κι ὁ Ὑδραῖος Ἀνδρέας Πιπίνος, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ προσευχήθηκαν καὶ μετάλαβαν, μπήκαν στὰ πυρπολικά καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὸ λιμάνι τῆς Χίου.

Γιὰ τὴν ἀπόπειρά τους ἐδιάλεξαν τὴ νύχτα τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ῆ Ἰουνίου, ποῦ δὲν εἶχε φεγγάρι. Τὴ βραδυὰ ἐκέλην γιόρταζαν οἱ Τούρκοι τὸ Μπαϊράμι τους, δηλαδὴ τὸ Πάσχα τους κι ἔτσι θὰ μπο-

25.—Κ. Κανάρης.

ροῦσαν νὰ πετύχουν τὸ σκοπὸ τους χωρὶς νὰ τοὺς πάρουν εἶδηση.

Τὴν νύχτα ἐκέλην ὁ Καρὰ-Ἀλῆς εἶχε καλέσει ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς στὴ ναυαρχίδα, γιὰ νὰ γλεντήσουν.

Οἱ δυὸ πυρπολητὲς πλησίωσαν μὲ τὰ πυρπολικά τους κι ὁ Πιπίνος ἐτράβηξε γιὰ τὴν ὑποναυαρχίδα, κόλλησε τὸ πυρπολικό του στὰ πλευρά της, ἀλλὰ τὸ ἀντιλήφθηκαν οἱ ναῦτες καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸ λύσουν.

Ὁ Κανάρης ὅμως ἦταν πιὸ τυχερός. Ἐκόλλησε τὸ πυρπολικό του στὰ πλευρά τῆς ναυαρ-

χίδας, τοῦ ἔβαλε φωτιά κι ἀμέσως πήδησε στὴ βάρκα. Σὲ λίγο οἱ φλόγες μεταδόθηκαν στὴν μπαρουταποθήκη, τὰ κανόνια ζεστάθηκαν κι ἐκπυρσοκροτοῦσαν μόνα τους.

Σωτὸς πανικός δημιουργεῖται στὸ τουρκικὸ πλοῖο. Οἱ ἄντρες ρίχνονται στὶς βάρκες, γιὰ νὰ σωθοῦν κι ἀπὸ τὴ βιασύνη τους ἀναποδογυρίζουν τὶς βάρκες καὶ πνίγονται. Ὁλόκληρο τὸ πλοῖο καίγεται σὰν πυροτέχνημα. Ἐνα χοντρὸ κατάρτι πέφτει καὶ βρῖσκει τὸν Καρὰ-Ἀλῆ στὸ κεφάλι. Ὅσο νὰ βγῆ στὴν ξηρὰ ὁ ναύαρχος πέθανε. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς χιλιάδες στρατιῶτες κι ἀξιωματικούς, ποῦ γλεντοῦσαν στὸ πλοῖο, πολὺ λίγοι σώθηκαν. Τ' ἄλλα τουρκικὰ πλοῖα

έφυγαν για τόν Έλλησποντο. Όταν οί πυρπολητές έγύρισαν στα Ψαρά, έγινε μεγάλη λιτανεία κι έδόξασαν τό Θεό, πού τούς βοήθησε νά έκδικηθούν τό άθώο αίμα τών γυναικοπαίδων τής Χίου.

Ό ποιητής Γ. Δροσίνης, για τό κατόρθωμα αυτό τοϋ Κανάρη, έγραψε τό παρακάτω έξαιρετικό ποίημα.

*Μεσάνυχτα ό πυρπολητής έγύρισε
και πήδησε από τό γρήγορο καΐκι
πιστός, νά φέρη με τά πόδια δλόγγυμα
στήν εκκλησιά τό τάμα για τή νίκη.*

*Τό χέρι, πού άτρεμο έσπειρε τό θάνατο
με τό δαυλό, τό φοβερό τό χέρι,
τώρα ταπεινωμένο και τρεμάμενο
στήν Παναγιά ανάφτει έν' άγιοκέρι.*

Στις 4 Οκτωβρίου ό Κανάρης είχε ή άλλη έπιτυχία. Έκαψε, με τό πυρπολικό κοντά στην Τένεδο και τήν τουρκική ύπωναρχίδα μαζί με όκτακόσιους τούρκους στρατιώτες.

Άπό τότε ό τουρκικός στόλος κλείστηκε στον Έλλησποντο. Τόνομα τοϋ Κανάρη δοξάστηκε πολύ, άλλα ταπεινός όπως ήταν, ποτέ δέν περηφανεύτηκε για τά κατορθώματά του.

3. Τό σχέδιο τών Τούρκων. Η έκστρατεία και ή καταστροφή τοϋ Δράμαλη.

Είπαμε ότι ό Χουρσίτ πασάς πολεμοϋσε στα Γιάννενα έναντιον τοϋ Άλη. Τό Γενάρη τοϋ 1822 ό Άλης παραδόθηκε στο Χουρσίτ κι αυτός τόν άποκεφάλισε. Έτσι τά τουρκικά στρατεύματα ήσαν έλεύθερα νά ριχτούν έναντιον τών Έλλήνων και νά καταπνίξουν τήν επανάσταση.

Τό τουρκικό σχέδιο ήταν νά μποϋν δύο μεγάλες στρατιές ή μιá στην ανατολική Στερεά Ελλάδα κι ή άλλη στη Δυτική κι άφοϋ καταπνίξουν σ' αυτά τά μέρη τήν επανάσταση, νά ένωθούν και νά μποϋν στην Πελοπόννησο.

Τόν ίδιο καιρό ό Τουρκικός στόλος θα διάλυε τόν Έλληνικό στόλο και θα έφωδίαζε τά τουρκικά στρατεύματα με τροφές, πολεμοφόδια και νέο στρατό.

Άλλα τό τουρκικό σχέδιο δέν επέτυχε, όπως θα δοϋμε άμέσως τώρα.

Ἡ μιά ἀπὸ τὶς δυὸ μεγάλες στρατιῆς συγκεντρώθηκε στὴ Λάρισα κι εἶχε ἕξη χιλιάδες ἵππεῖς, εἴκοσι τέσσερες χιλιάδες πεζοὺς, ἄρκετὰ κανόνια καὶ ἀρχηγὸ τὸν πασᾶ τῆς Δράμας Μαχμούτ, ποὺ οἱ Ἕλληνες τὸν ἔλεγαν Δράμαλη.

Ὁ Δράμαλης ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς Ἰουνίου καὶ χωρὶς νὰ συναν-

26. — Ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης μὲ τὰ παλληκάρια του.

τήση καμμὴν ἀντίσταση, γιατί οἱ ὄπλαρχηγοὶ εἶχαν τσακωθῆ μὲ τοὺς προὔχοντες τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, πέρασε τὴ Θεσσαλία, Φθιώτιδα, Βοιωτία, Ἀττικὴ, τὸν Ἴσθμὸ τῆς Κορίνθου καὶ στὶς 12 Ἰουλίου ὁ στρατὸς του ξεχύθηκε στὸν κάμπο τοῦ Ἄργους.

Οι Έλληνες τάχασαν. Στην περίπτωση αυτή έσωσαν την Πελοπόννησο ο Ύψηλάντης κι ο Κολοκοτρώνης.

Ο Ύψηλάντης με έπτακόσιους άντρες έτρεξε άμέσως κι ένισχυσε τή φρουρά, που ήταν στην Ακρόπολη του Άργους κι ο Κολοκοτρώνης, άφου έδωσε θάρρος στους φοβισμένους Έλληνες, μάζεψε στρατιώτες κι έπιασε τά στενά κοντά στους Μύλους του Άργους άπ' όπου περνάει ο δρόμος για τήν Τρίπολη.

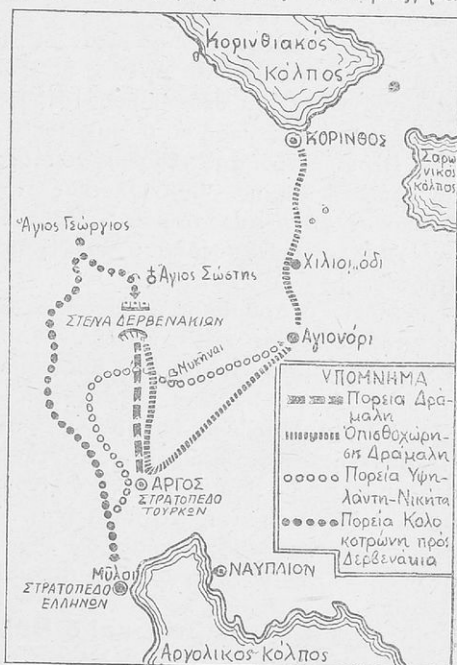
Στήν ίδια τοποθεσία συγκεντρώθηκαν άργότερα κι άλλοι όπλαρχηγοί με τó στρατό τους. Η φρουρά που πολεμούσε στην Ακρόπολη του Άργους, άφου άντιστάθηκε με ήρωϊσμό και καθυστέρησε όσο έπρεπε τó Δράμαλη, έφυγε κρυφά κι ένώθηκε με τούς άλλους Έλληνες στους Μύλους.

Ο Δράμαλης περιμένε νάρθη ο Τουρκικός στόλος στό Ναύπλιο νά φέρη τρόφιμα, αλλά δέν ήλθε από φόβο. Στό μεταξύ ο στρατός τέλειωσε τις τροφές του. Στόν κάμπο του

Άργους δέν είχαν άφήσει οι Έλληνες ούτε άχυρο για τά ζώα. Ο Δράμαλης βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. Η έπρεπε νά προχωρήσει για τήν Τρίπολη, όπότε θά τόν χτυπούσαν οι Έλληνες και τότε θά ήταν πολύ χειρότερα για τó στρατό του, ή έπρεπε νά γυρίσει πίσω.

Γι' αυτό σκέφτηκε νά τούς ξεγελάσει. Έστειλε τó χριστιανό γραμματέα του νά τούς προτείνη άμνηστεια. Κι' όταν οι Έλληνες έγέλασαν τούς είπε, τάχα έμπιστευτικά, ότι ο Δράμαλης είχε σκοπό νά τραβήξει για τήν Τρίπολη.

Οι όπλαρχηγοί πίστεψαν τά λόγια του γραμματέα και μόνον

27. — Διάγραμμα τής μάχης τών Δερβενακίων.

Άργους δέν είχαν άφήσει οι Έλληνες ούτε άχυρο για τά ζώα. Ο Δράμαλης βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. Η έπρεπε νά προχωρήσει για τήν Τρίπολη, όπότε θά τόν χτυπούσαν οι Έλληνες και τότε θά ήταν πολύ χειρότερα για τó στρατό του, ή έπρεπε νά γυρίσει πίσω.

Γι' αυτό σκέφτηκε νά τούς ξεγελάσει. Έστειλε τó χριστιανό γραμματέα του νά τούς προτείνη άμνηστεια. Κι' όταν οι Έλληνες έγέλασαν τούς είπε, τάχα έμπιστευτικά, ότι ο Δράμαλης είχε σκοπό νά τραβήξει για τήν Τρίπολη.

Οι όπλαρχηγοί πίστεψαν τά λόγια του γραμματέα και μόνον

ὁ Κολοκοτρώνης κατάλαβε τὸ σχέδιό του, γι' αὐτὸ ἔδωσε τὴ συμβουλή νὰ πιάσουν τὰ στενὰ στὰ Δερβενάκια, ἀπ' ὅπου θὰ περνοῦσε ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη.

Κανένας ἀπὸ τοὺς ἄλλους δὲν ἐδέχθηκε κι ὁ Κολοκοτρώνης, παίρνοντας τοὺς δικούς του ἔπιασε τὰ Δερβενάκια, χωρὶς νὰ τὸν ἀντιληφθοῦν οἱ Τοῦρκοι.

Στις 6 Ἰουλίου 1822 φάνηκαν οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι στρατιῶτες νὰ μπαίνουν στὰ στενὰ. Ἀμέσως οἱ Ἕλληνες ἀνοίξαν πόλεμο καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ σκορπισθοῦν στοὺς γύρω λόφους, ὅπου τοὺς περιμένε ἡ καταστροφή κι ὁ θάνατος.

Περισσότεροι ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες Τοῦρκοι νεκροὶ ἐσκέπασαν τὸν τόπο τῆς μάχης. Ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς τοῦ Δράμαλη προσπάθησε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ βουνὸ Ἁγιονόρος, ἀλλὰ χτυπήθηκε ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, Παπαφλέσσα καὶ Νικήτα κι ἔπαθε μεγάλες καταστροφές.

Μόνον ὁ Δράμαλης μὲ λίγους στρατιῶτες, κατῶρθωσε νὰ φτάσῃ ντροπιασμένος καὶ ταπεινωμένος στὴν Κόρινθο, ὅπου καὶ πέθανε. Οἱ λίγοι στρατιῶτες του προσπάθησαν νὰ φτάσουν στὴν Πάτρα, ἀλλὰ ἔπαθαν τέλεια καταστροφή.

Ὁ Κολοκοτρώνης δοξάστηκε γιὰτὴν χάρη σ' αὐτὸν σώθηκε ἡ Πελοπόννησος καὶ διωρίστηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου. Σὲ λίγον καιρὸ κυριεύτηκε τὸ Παλαμῆδι, τὸ Ναύπλιο κι ἡ Ἀκρωναπλία. Ἀπ' ὅλη τὴν Πελοπόννησο μόνον τὸ φρούριον τῆς Πάτρας δὲν εἶχε πέσει ἀκόμη. Ὁ Χουρσίτ, ὅταν ἔμαθε τὴν καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη αὐτοκτόνησε.

4. Οἱ Σουλιῶτες καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης.

Ἡ μάχη τοῦ Πέτα.

Ὅταν ὁ Ἄλῃς πολεμοῦσε μὲ τὸν Χουρσίτ ἐκάλεσε γιὰ βοήθεια καὶ τοὺς Σουλιῶτες, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἴπαμε στὴν ἀρχή, ἀναγκάστηκαν στὰ 1803 νὰ συνθηκολογήσουν καὶ νὰ φύγουν γιὰ τὴν Κέρκυρα.

Οἱ Σουλιῶτες πρόθυμα δέχτηκαν καὶ μὲ ἀρχηγό τους τὸ γενναῖο Μᾶρκο Μπότσαρη ξαναγύρισαν στὸ ἀγαπημένο τους Σοῦλι, ἀπ' ὅπου πολεμοῦσαν τοὺς ἐχθρούς τοῦ Ἄλῃ, ποὺ ἦσαν καὶ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδας.

Ὅταν ὁμως πέθανε ὁ Ἄλῃς, ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης μὲ δεκατέσσε-

φικς χιλιάδες στρατό πολιώρκησε στενά τὸ Σοῦλι. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἔστειλε τότε γιὰ βοήθεια τῶν Σουλιωτῶν τὸ τάγμα τῶν Ἴονιων Νήσων, τὸ τάγμα τῶν Εὐρωπαίων Φιλελλήνων, πού ἦρθαν νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας μας καὶ χίλιους Μανιάτες με ἀρχηγὸ τὸν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη.

Τὴν ἀρχηγία ὄλου τοῦ στρατοῦ ἀνάλαβε ὁ πρωθυπουργὸς Μαυροκορδάτος. Ὅταν ἐβγήκε στὸ Μεσολόγγι τὸν ἀκολούθησαν κι' ἄλλοι στρατιῶτες καὶ συμπλήρωσε τέσσερις χιλιάδες στρατό.

Ἀπὸ κεῖ ὁ Μαυροκορδάτος ἔστειλε τὸν Μαυρομιχάλη με πεντακόσιους Μανιάτες στὸ λιμάνι τῆς Ἠπείρου, Φανάρι, γιὰ νὰ φέρη τροφές καὶ πολεμοφόδια στοὺς Σουλιώτες. Ἀλλὰ μόλις ἐβγήκαν κυκλώθηκαν ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες Τούρκους κι ἔπαθαν μεγάλη καταστροφή. Ὁ ἴδιος ὁ Μαυρομιχάλης σκοτώθηκε (4 Ἰουλίου 1822).

Τὸν ἴδιον καιρὸ ἐφτασε στὸ Μεσολόγγι κι ὁ Μάρκος Μπότσαρης. Ὁ Μαυροκορδάτος ξεκίνησε με τὸ στρατό γιὰ τὴν Ἠπειρο, ἀλλὰ ἔκομε τὸ σφάλμα νὰ μοιράση τίς δυνάμεις του. Τὸν Μπότσαρη με χίλιους ἄντρες ἔστειλε στὴν Κιάφα, διακόσιους ἄφησε φρουρὰ στὸ Κομπότι καὶ τοὺς ὑπόλοιπους τοὺς ἔστειλε στὸ χωριὸ Πέτα. Ἄν ὄλοι μαζί ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Ἄρτας τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν διαφορετικόν.

Μέσα στὴν Ἄρτα ἔμενε τότε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ δραστήριους Τούρκους ἀρχηγούς, ὁ Ρεσίτ πασᾶς, ἡ

Κιουταχῆς, με ἕξι χιλιάδες Ἄλβανούς. Μόλις ἔμαθε τὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων ρίχτηκε ἐναντίον τους καὶ στὶς 4 Ἰουλίου 1822 ἔγινε στὸ Πέτα μιὰ φοβερὴ μάχη, στὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ἔπαθαν πανωλεθρία.

Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες κι Εὐρωπαῖοι Φιλέλληνες πολεμώντας σὰν λιοντάρια ἔπεσαν δοξασμένοι στὸν τόπο τῆς μάχης.

Στὴ μάχη αὐτὴ θουμάστηκε γιὰ τὴν ἐξυπνάδα του καὶ τὴν ἀντρειωσύνη του, ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

Ἐπειτ' ἀπὸ τὴ μάχη αὐτὴ οἱ Σουλιῶτες ἀναγκάστηκαν νὰ συν-

28. — Ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

θηκολογήσουν με τούς Τούρκους και να ξαναφύγουν για τὴν Κέρκυρα. Ὅσοι ὅμως μπορέσσαν νὰ πολεμοῦν, ἐνώθησαν με τούς ἄλλους Ἕλληνες κι ἐξακολούθησαν τούς ἀγῶνες τούς ἐναντίον τῶν Τούρκων.

5. Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.

Ἐπειτ' ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Πέτα καὶ τὴ συνθηκολόγηση τῶν Σουλιωτῶν οἱ Τούρκοι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ κατέβουν πρὸς τὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης κι ὁ Κιουταχῆς με ἕντεκα χιλιάδες Ἀλβανούς ξεκίνησαν τὸ Νοέμβρη τοῦ 1822 ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ χωρὶς νὰ συναντήσουν καμμίαν ἀντίσταση ἔφτασαν στὸ Μεσολόγγι.

Ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἔμειναν στὸ Μεσολόγγι καὶ με τὸ λίγο στρατό, ποὺ τούς ἀπέμεινε ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Πέτα, ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν στοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιουταχῆ.

Οἱ δύο πασάδες ἀντὶ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου ἔκριναν καλύτερα νὰ πολιορκήσουν τὸ Μεσολόγγι κι ἔτσι νὰναγκάσουν τούς Μεσολογγίτες νὰ παραδοθοῦν. Συνεννοήθηκαν μάλιστα καὶ με τὸν πασᾶ τῆς Πάτρας, Γιουσούφ, ὁ ὁποῖος ἀπέκλεισε τὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης κι ὁ στρατὸς δὲν εἶχαν πολλὰ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια καὶ γιὰ νὰ κερδίσουν καιρὸ ἔκαμαν τάχα ὅτι δέχονται συμβιβασμὸ με τὸν ἐχθρό.

Ὅταν ὅμως ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐσκόρπισε τὸν τουρκικὸ κι ἔβγαλε στὸ Μεσολόγγι χίλιους ἄντρες, πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα, τότε οἱ Μεσολογγίτες εἰδοποίησαν τούς πασάδες ὅτι σταματοῦν τίς συνεννοήσεις κι ὅτι ἂν θέλουν τὸ Μεσολόγγι ἄς ἔλθουν νὰ τὸ πάρουν.

Οἱ Τούρκοι θύμωσαν κι ἀποφάσισαν νὰ κάμουν ξαφνικὴ ἐπίθεση τὴ νύχτα τῶν Χριστουγέννων. Κάποιος ὅμως Ἕλληνας διομαζόμενος Γούναρης, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑπὸ τῆς ἐπιμέλειας τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, μόλις πληροφορήθηκε τὴν ἀπόφαση τῶν Τούρκων πῆγε κρυφὰ στοὺς Μεσολογγίτες καὶ τούς ἐμπιστεύθηκε τὸ μυστικὸ τῆς Χριστουγεννιάτικης ἐπίθεσης. Ἐτσι οἱ Ἕλληνες δὲν αἰφνιδιάστηκαν, ἀλλὰ φύλαγαν φρουροὺ ἀκοίμητοι στίς πολεμίστρες. Οἱ Τούρκοι ἔπαθαν τρομερὲς καταστροφές κι ἐπειδὴ δὲν εἶχαν τροφές κι εἶχε πιάσει καὶ

βαρὺς χειμώνας, ἀναγκάσθηκαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκία καὶ νὰ φύγουν γιὰ τὴν Ἠπειρο.

Ἄλλὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1823 ὁ Μουσταῖ πασᾶς τῆς Σκόδρας μὲ ὀκτὼ χιλιάδες Τουρκαλβανούς κι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης μὲ τέσσερις χιλιάδες Ἄλβανούς μπήκαν στὴν Ἀκαρνανία.

Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας ἐμάλωναν μεταξύ τους καὶ κανένας δὲν ἀναγνώριζε τὸν ἄλλον γιὰ ἀρχηγό.

Τὸν ἴδιον καιρὸ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐκτιμώντας τὶς ὑπηρεσίες καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τὸν διώρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Ἐκεῖνος ὁμῶς ἔσκισε μπροστὰ στοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, τὸ διορισμὸ καὶ εἶπε «Ὅποιος εἶναι ἄξιος γιὰ ἀρχιστράτηγος, παίρνει μεθαύριο τὸ δίπλωμα ἀπὸ τὸν ἐχθρό».

Κι ἀμέσως μαζεῦει τριακόσιους γενναίους Σουλιῶτες καὶ τὰ μεσάνυχτα στὶς 9 Αὐγούστου 1823 χτυτᾷ ξαφνικὰ τὸ στρατόπεδο τῶν Τουρκαλβανῶν, ποὺ εἶχαν στρατοπεδέψει μὲ ἀρχηγὸ τὸν Τζελαλεδὶν μπέη στὸ Καρπενηῖσι καὶ τοὺς διαλύουν ἀφοῦ σκότωσαν ὀκτακόσιους.

Ὁ Μπότσαρης ἂν καὶ πληγωμένος στὸ πόδι πολεμᾷ μπροστὰ καὶ φτάνει μέχρι τὸ μέρος ποὺ ἦταν στημένη ἡ σκηνὴ τοῦ Τζελαλεδὶν. Τὴ στιγμὴ ὁμῶς ποὺ ἀνέβαινε τὸ μανδρότοιχο ἓνα βόλι ἐχθρικό τὸν ξάπλωσε νεκρό.

Οἱ γενναῖοι Σουλιῶτες καταλυπημένοι γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀρχηγοῦ τους σταματοῦν τὴν καταδίωξη καὶ γυρίζουν στὸ Μεσολόγγι καταφορτωμένοι λάφυρα, μεταφέροντας μαζὶ καὶ τὸ νεκρὸ τοῦ Μπότσαρη ποὺ τὸν ἔθαψαν μὲ μεγάλες τιμές.

6. Οἱ Φιλῆλληνες. Ὁ λόρδος Μπάϋρον (Βύρων).

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἀπὸ τὶς πρῶτες ἡμέρες δὲν συνάντησε ὑποστήριξη ἀπὸ τᾶλλα Εὐρωπαϊκὰ Χριστιανικὰ κράτη. Οἱ λαοὶ ὁμῶς τῶν κρατῶν αὐτῶν ἐνοιῶσαν μεγάλη συμπάθεια στὸ ἑλληνικὸ κίνημα. Πολλοὶ φίλοι τῆς ἐλευθερίας ἰδιαιτέρα καθηγητές, ποιητές καὶ ἄλλοι μορφωμένοι ἔγραψαν ἐνθουσιαστικὰ ἄρθρα γιὰ τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας, ἐνῶ ἄλλοι δείχνοντας τὴν ἀγάπη τους στὴ δοξασμένη Ἑλλάδα, ἡ ὁποία μὲ τὸν πολιτισμὸ ποὺ ἀνάπτυξε σὲ παλιότερα χρόνια ἐφώτισε ὅλη τὴν Εὐρώπη, κατέβαιναν

νά πολεμήσουν για την έλευθερία και την ανεξαρτησία της.

Ἡ κίνηση αὐτὴ ὠνομάστηκε Φιλελληνισμός.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ξακουσμένους φιλέλληνες ἦταν κι ὁ Ἄγγλος ποιητὴς λόρδος Μπάϋρον, ὁ ὁποῖος λεγόταν ἀπὸ τοὺς Ἑλλη-
ληνες, Βύρων.

Εἶχε γεννηθῆ στὴν Ἀγγλία τὸ 1788 κι εἶχε ἐπισκεφθῆ δύο

29.— Ὁ λόρδος Μπάϋρον (Βύρων) μὲ Ἑλληνικὴ ἔνδυμασία.

φορὲς τὴν Ἑλλάδα, στὰ 1809 καὶ 1811. Ἐγρᾶψε τότε γιὰ τίς ἑλλη-
νικὲς ὁμορφιὲς τὰ πιὸ ὠραῖα ποιήματα.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού κηρύχθηκε ἡ ἐπανάσταση παρακολου-
θοῦσε μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων. Ἐγίνε
μέλος τοῦ Φιλελληνικοῦ συλλόγου τοῦ Λονδίνου καὶ στὰ 1823 ἀπο-
φάσισε νὰ κατεβῆ κι ὁ ἴδιος στὴν Ἑλλάδα.

Πρῶτα πῆγε στὴν Κεφαλληνία καὶ στὰ τέλη Δεκεμβρίου 1823
ἐγκαταστάθηκε στὸ Μεσολόγγι φέρνοντας μαζί του πολλὰ χρήμα-
τα κι ἄλλα βοηθήματα, πού τὰ συγκέντρωσε ἀπὸ τὸ πούλημα τῆς

δικής του περιουσίας κι από εισφορές τών φιλελλήνων τής 'Αγγλίας.

Προσπάθησε και κατάφερε νά συμφιλιώση τούς όπλαρχηγούς πού μάλωναν μεταξύ τους για τήν άρχηγία. Ίδρυσε ιδιαίτερο στρατιωτικό σώμα από πεντακόσιους Σουλιώτες, τούς συντηρούσε με χρήματα δικά του, τούς έγύμναζε, τούς συνήθιζε στην τάξη και τή στρατιωτική πειθαρχία κι είχε σκοπό νά έπιτεθί μ' αυτούς έναντίον τών Τούρκων.

'Αλλά οί κόποι, οί ταλαιπωρίες κι οί περιπέτειες έξάντλησαν τέν όργανισμό του και στις 7 'Απριλίου 1824 πέθανε με τόνονα τής 'Ελλάδας στό στόμα. Ό ποιητής Διονύσιος Σολωμός έγραψε για τέν Μπάδυρον έξαιρετικό ποίημα κι ή Πατρίδα τιμώντας τό μεγάλο φιλέλληνα ύψωσε μνημείο στό Μεσολόγγι κι έστησε στόν κήπο του Ζαπτείου τής 'Αθήνας τόν άδριάντα του.

7. Έμφύλιοι πόλεμοι τών 'Ελλήνων.

Μεγάλο άτύχημα για τήν εξέλιξη τής έλληνικής επανάστασης ύπήρξαν οί τσακωμοί τών 'Ελλήνων μεταξύ τους, οί όποιοι έφτασαν και σ' έμφύλιους πολέμους. Οί ζημιές πού προξενούν οί έμφύλιοι πόλεμοι είναι τρομερές. Ξεαγριώνουν τήν ψυχή τών όμοεθνών, τών συμπατριωτών, άκόμα και τών άδελφών και δημιουργούν πάθη και μίσση, πού δύσκολα σβύνουν.

Οί Έλληνες, στην εποχή τής επανάστασης, έμάλωναν ποιός νά πάρη τά πρωτεία. Οί όπλαρχηγοί ήθελαν αυτοί νά διοικούν, όπως τό ίδιο ήθελαν κι οί πολιτικοί. Από τήν πρώτη άκόμα έθνική συνέλευση είχε έκδηλωθι κάποια αντίπαθεια ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τούς πολιτικούς, ή όποια δέν κατέληξε σε τσακωμούς και μαλώματα χάρη στην ύποχώρηση τών στρατιωτικών.

'Αλλά στη δεύτερη έθνική συνέλευση, ή όποια έγινε τό Μάρτιο του 1823 στό "Άστρος τής Κυνουρίας, ή αντίπαθεια έκδηλώθηκε φανερά. Οί στρατιωτικοί πού δοξάσθηκαν στις μάχες με τόν έχθρό είχαν τήν άξίωσι αυτοί νά γίνουν κυβερνήτες. Οί πολιτικοί όμως πού διάθετα, μεγαλύτερη πολιτική δύναμη τούς παραμέρισαν και πάλι.

'Απ' αύτήν τήν αίτία έγιναν μεγάλες ταραχές και συγκρούσεις μεταξύ τών 'Ελλήνων. Χωρίστηκαν σε δυο παρατάξεις. Από τή μιá παράταξη ήταν ό Κολοκοτρώνης με τούς φίλους του κι από τήν άλλη ό πρωθυπουργός Κουντουριώτης με τούς όπαδούς του. Οί

έμφύλιοι πόλεμοι κράτησαν δυό χρόνια. Κάποτε οί όπλαρχηγοί τής Στερεάς Έλλάδας διατάχθηκαν από τόν Ύπουργό Κωλέττη νά κατεβούν στην Πελοπόννησο και νά χτυπήσουν τόν Κολοκοτρώνη. Οί Στερεολλαδίτες έφέρθηκαν στους Πελοποννήσιους χειρότερα κι από τούς έχθρούς. "Έκαψαν χωριά, σκότωσαν άθώα γυναίκοπαιδα, λεηλάτησαν περιουσίες, έκοψαν δέντρα, άρπαξαν κοπάδια κι έξευτέλισαν όσους αντίθετους είχον πιάσει αίχμαλώτους.

Σε μιά μάχη έξω από τήν Τρίπολη σκοτώθηκε κι ό γιός του Κολοκοτρώνη, Πάνος. Τότε ό γέρο-Κολοκοτρώνης έζήτησε άμνηστεια για τούς όπαδούς του και παραδόθηκε στην Κυβέρνηση, ή όποια τό Γενάρη του 1825 τόν έφυλάκισε στο μοναστήρι του Προφήτ-Ήλίας, στην Ύδρα, μαζί με 14 άλλους προύχοντες.

Τόν Ίδιον καιρό πιάστηκε σάν φίλος του Κολοκοτρώνη κι ό Ήδυσσέας Άνδρουτσος στη Στερεά και κλείστηκε σ' ένα παλιό πύργο επάνω στην Άκρόπολη τής Άθήνας. Έκει υπέστη φοβερά βασανιστήρια από τόν φρούραρχο τής Άκρόπολης, Γκούρα, και στις 5 Ίουλίου 1825 βρέθηκε νεκρός έξω από τόν πύργο ποιός ξέρει από τί είδους θάνατο.

Ό Μαυροκορδάτος μόλις άρχισαν οί ταραχές στην Πελοπόννησο έφυγε για τό Μεσολόγγι κι εκεί ώργάνωσε τήν άμυνα τής πόλης, ή όποια άργό-

τερα έδέχθηκε τή δεύτερη φοβερή πολιορκία τής.

Οί έμφύλιοι πόλεμοι τών Έλλήνων μόνο τούς έχθρούς τής πατρίδας ώφέλησαν. Και μόνον όταν οί Έλληνες είδαν ότι οί έμφύλιοι πόλεμοι οδηγούν τήν πατρίδα στην καταστροφή, τότε μόνον άφησαν κατά μέρος τίς μικροφιλοδοξίες κι ένώθηκαν πάλι για νά εξακολουθήσουν τόν άπελευθερωτικό τους άγώνα.

30. - Πάνος Θ. Κολοκοτρώνης.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

- 1) Πῶς ἔπνιξαν οἱ Τούρκοι τὴν ἐπανάσταση τῆς Χίου ;
- 2) Ποιὸς ἐκδικήθηκε τὴν καταστροφή τῆς Χίου καὶ πῶς ;
- 3) Τί ἔκαμε ὁ Τουρκικὸς στόλος ὕστερα ἀπὸ τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ Κανάρη ;
- 4) Ποιὸ ἦταν τὸ σχέδιο τῶν Τούρκων μετὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ γιατί ἀπέτυχε ;
- 5) Ποῦ κατέληξε ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη ;
- 6) Τί γνωρίζετε γιὰ τὴ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ γιὰ τὸν Μάρκο Μπότσαρη ;
- 7) Ποιοὶ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἔδειξαν μεγάλη συμπάθεια στὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ πῶς ἐβοήθησαν ;
- 8) Ἀναφέρατε τὸν πιὸ ἑξακουσμένο Φιλέλληνα καὶ τὴ δράση του.
- 9) Ποιοὶ λόγοι προκάλεσαν τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ ποιῆς συμφορὲς ἔφεραν ;

ΤΟΥΡΚΟΙ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ ΜΑΖΙ ΠΡΟΣΠΑΘΟΥΝ ΝΑ ΠΝΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Τὸ πολεμικὸ τοῦς σχέδιο.

Τρία χρόνια προσπαθοῦσαν οἱ Τούρκοι μόνοι τους νὰ καταπνίξουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάσταση, ἀλλὰ οἱ προσπάθειές τους πῆγαν χαμένες γιατί ὁ τουρκικὸς στρατὸς δὲν εἶχε καλὴ ὀργάνωση κι οὔτε μπεροῦσε νὰ μείνῃ πολὺν καιρὸ μακριὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες πολιτείες.

Οὔτε ὁ τουρκικὸς στόλος μπόρεσε νὰ βοηθήσῃ τὸ στρατὸ τῆς ξηρᾶς,

Ἔτσι ὁ Σουλτᾶνος ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πού διοικοῦσε τὴν Αἴγυπτο κι ὁ ὁποῖος μόνο φόρο πληρωνε στὴν Τουρκία. Ὁ Μεχμέτ εἶχε καλέσει στὴ χώρα του Γάλλους ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι ὀργάνωσαν ἄξιο αἰγυπτιακὸ στρατὸ καὶ στόλο.

Γιὰ νὰ πετύχῃ ὁ Σουλτᾶνος τὴ βοήθεια τοῦ Μεχμέτ γιὰ τὴν κατάπνιξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ ὑποσχέθηκε τὴν Κύπρο καὶ τὴν Κρήτη κι ἀκόμα τοῦ ὑποσχέθηκε νὰ διορίσῃ τὸν Ἴμπραήμ, πού ἦταν θετὸς γυιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μεχμέτ, Πασᾶ στὴν Πελοπόννησο.

Ἡ συμφωνία πού ἔκλεισαν τὰ δύο κράτη ἔλεγε :

Ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος θὰ ὑποτάξῃ τὰ νησιὰ Κρήτη καὶ Κάσσο

κι ὁ Τουρκικὸς τὰ Ψαρά. Ὑστερα οἱ δυὸ στόλοι μαζί θὰ ὑποτάξουν τὰ νησιά Σπέτσες, Ὑδρα καὶ Σάμο. Κατόπιν ὁ Ἰμπραήμ θὰ βγῆ με στρατὸ στὴν Πελοπόννησο.

Ὁ Ἰμπραήμ ἦταν ἀκούραστος κι ἐνεργητικὸς. Ὅταν ἀνάλαβε τὴν ἐκστρατεία ἦταν 35 χρόνων.

2. Ὑποταγὴ τῆς Κρήτης. Καταστροφὴ τῆς Κάσσου καὶ τῶν Ψαρῶν.

Ἡ ἐπανάσταση στὴν Κρήτη ποὺ ἄρχισε κι ἐκεῖ στὰ 1821 ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχη ἐπιτυχίες, παρ' ὅλο ποὺ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς εἶχε στείλει τὸν Χουσεῖν με ἀρκετὴ δύναμη αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ.

Σύμφωνα λοιπὸν με τὸ σχέδιό τους ἔστειλε ὁ Μεχμέτ στὰ 1824 τὸν Χουσεῖν μπέη, ὁ ὁποῖος κατῴρθωσε μέσα σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα νὰ καταπιεῖ τὴν ἐπανάσταση τῆς Κρήτης.

Οἱ σφαγές τῶν ἀθῶων γυναικοπαίδων ποὺ ἔγιναν στὸ νησί εἶναι ἀπερίγραπτες.

Κοντὰ στὸ χωριὸ Μελιδόνη ὑπῆρχε μιὰ σπηλιά. Ἐκεῖ στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1823 συνέβη μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ τραγικὲς περιπέτειες τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης. Πεντακόσιοι χριστιανοὶ πρὸ παντὸς γυναικόπαιδα γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ σφαγὴ ἀπὸ τοὺς αἰμοβόρους στρατιῶτες τοῦ Χουσεῖν κρύφτηκαν στὴ σπηλιά τοῦ Μελιδονιοῦ.

Ἐκεῖ ἀντιτάθηκαν με πείσμα καὶ προξένησαν στὸν ἐχθρὸ σημαντικὴ φθορά. Αὐτὴ ἡ ἀντίσταση προκάλεσε τὴν ὀργὴ τοῦ αἰματοβαμένου Χουσεῖν, ὁ ὁποῖος ἔδωσε ἐντολὴ ν' ἀνοίξουν μιὰ ὀπὴ στὸ ἐπάνω μέρος τῆς σπηλιάς καὶ νὰ συγκεντρώσουν στὴν εἴσοδό της σανοὺς, ξερὰ χόρτα κι ἄλλες εὐφλεκτες ὕλες.

Μόλις φύσηξε εὐνοϊκὸς ἄνεμος ἔδωσε διαταγὴ νὰ βάλουν φωτιά.

Ἡ τύχη ὑπῆρξε σκληρὴ γιὰ τοὺς λίγους πολεμιστὲς καὶ γιὰ τὰ δυστυχημένα ἐκεῖνα γυναικόπαιδα. Ὅσοι δὲν ἐβγῆκαν τρελλοὶ ἀπὸ τὴν ἀγωνία, ἢ δὲν ἐσκοτώθηκαν ἀπὸ τίς λόγγες τῶν ἐχθρῶν, πέθαναν ἀπὸ ἀσφυξία μέσα στὸ σπήλαιο.

Ἡ Κάσσος εἶχε ἐπαναστατήσῃ κι αὐτὴ ἀπὸ τὰ 1821. Οἱ δυστυχημένοι κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ὅταν ἔμαθαν τὴν ὑποταγὴ τῆς Κρήτης ἄρχισαν ν' ἀνησυχοῦν καὶ γιὰ τὴν τύχη τους.

Ὁ Χουσεῖν ξεκίνησε γιὰ τὴν ὑποταγὴ τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ οἱ Κάσσοι ἀντέταξαν γενναία ἄμυνα, ἢ ὁποία δὲν ἐκράτησε καὶ πολὺ,

γιατί οι Αιγύπτιοι βγήκαν σ' ένα απότομο κι άφύλακτο λιμάνι τοῦ νησιοῦ καί κατέλαβαν ὅλο τὸ νησί.

“Ὅπως καί στὴν Κρήτη ἔτσι καί στὴν Κάσσο ὁ Χουσεῖν ἔσφαξε χωρὶς λύπη ἄντρες, γυναῖκες καί παιδιά. Ὅσοι ἔζησαν πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι.

Τὸν ἴδιο καιρὸ μὲ τὸν αἰγυπτιακὸ κινήθηκε κι ὁ τουρκικὸς στόλος μὲ τὸν Χοσρέφ πασᾶ, ὁ ὁποῖος στὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου 1824 φάνηκε μπροστὰ στὰ Ψαρά.

Οἱ Ψαριανοὶ ζήτησαν ἀμέσως βοήθεια ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἦταν ἀπασχολημένη νὰ χτυπήσῃ τὸν Κολοκοτρῶνη στὴν Πελοπόννησο.

Ἔτσι οἱ Ψαριανοὶ ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν μόνοι τοὺς μεδσες δυνάμεις εἶχαν. Στὸ λιμάνι τοὺς ἦσαν ἀγκυροβολημένα ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔμειναν ἐκεῖ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ βγοῦν καί νὰ συναντήσῃν μακρὰ τὸν τουρκικὸ στόλο.

Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ ἄντρες, γυναῖκες καί παιδιά, ντόπιοι καί ξένοι, ἦσαν τριάντα χιλιάδες. Ὅσοι μπορούσαν νὰ φέρουν ὄπλα ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ποκρούσουν τὸν ἐχθρὸ.

Στις 20 Ἰουνίου 1824 ὁ στόλος τοῦ Χοσρέφ ἀφοῦ ἔζωσε γύρω γύρω τὸ νησί ἄρχισε νὰ χτυπήσῃ μὲ τὰ κανόνια τὴν πόλη. Τὰ κανόνια τῶν Ψαριανῶν ἀπαντοῦσαν μὲ τὸ ἴδιο πείσμα καί δὲν ἄφηναν τὸν ἐχθρὸ νὰ πλησιάσῃ.

Τὴν ἄλλη μέρα ὅμως ὁ Χοσρέφ ἔβγαλε μέρος τοῦ στρατοῦ σ' ἓνα ἀφρούρητο μέρος τοῦ νησιοῦ καί τὸν ὑπόλοιπο κοντὰ στὴν πόλη. Οἱ Ψαριανοὶ χτυπιοῦνται ἀπὸ παντοῦ καί ἀναγκάζονται ἄλλοι νὰ πέσουν στὴ θάλασσα καί νὰ πνιγοῦν κι ἄλλοι νὰ κλειστοῦν στὸ φρούριο Παλαιόκαστρο καί νὰ συνεχίσουν μὲ πείσμα τὴν ἀντίσταση δύο ὀλόκληρες μέρες.

Κι ὅταν εἶδαν ὅτι θὰ ἔπεφταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων ἔβγαλαν φωτιὰ στὴν μπαρουταποθήκη κι ἀνατινάχτηκαν στὸν ἀέρα.

Οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ σκοτώθηκαν, ἢ αἰχμαλωτίστηκαν, ἢ πουλήθηκαν σὰν δοῦλοι. Δέκα χιλιάδες σώθηκαν μὲ εἴκοσι πλοῖα. Τὰ ὑπόλοιπα πλοῖα ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

Ἡ θυσία τῶν Ψαριανῶν μόνον μὲ τὴ θυσία τῶν Σουλιωτῶν στὰ χρόνια τοῦ Ἄλῃ μπορεῖ νὰ συγκριθῇ. Ὁ ξένος κόσμος ἐθάυμασε τὴ θυσία τοὺς κι ὁ ποιητὴς Διονύσιος Σολωμὸς ἔγραψε τὸ παρακάτω ἐξαιρετικὸ ποίημα.

*Στῶν Ψαρῶν τὴν δόμωναρη ράχη
περπατώντας ἡ δόξα μονάχη,
μελετᾶ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ,
γινομέν' ἀπὸ λίγα χορτάρια,
ποῦ εἶχαν μείνει στὴν ξερημη γῆ.*

Ἡ καταστροφὴ τοῦ νησιοῦ, τῶν κατοίκων καὶ τοῦ στόλου τῶν Ψαρῶν ἐστοίχησε πολὺ σιγὴν ἐπανάστασιν.

3. Ἡ μεγάλη ναυμαχία τοῦ Γέροντα.

Ἐπειτα ἀπὸ τίς φοβερὲς καταστροφὲς ποῦ ἔπαθαν τὰ τρία νησιά, ἀποφάσισε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ ἐτοιμάσῃ μερικὰ πλοῖα καὶ νὰ τὰ στείλῃ μὲ ἀρχηγὸ τὸ ναύαρχο Σαχτούρη, νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὰ πλοῖα τοῦ Κανάρη καὶ νὰ χτυπήσουν τὰ ἐχθρικά.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε πιάσει τὸ στενὸ μεταξὺ τῆς Σάμου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἔδωσε πολλὰς ναυμαχίας μὲ τὸν τουρκικὸν στόλο κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 31 Ἰουλίου μέχρι 5 Αὐγούστου στίς ὁποῖες βῆκε νικητὴς καὶ ἀνάγκασε τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ φύγῃ γιὰ τὸ νησί Κῶ, ὅπου περίμενε τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον.

Ἀρχηγὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου ἔγινε τότε ὁ Ἰμπραήμ, ὁ ὁποῖος στίς 20 Αὐγούστου ἔνωσε τὸν στόλον του μὲ τὸν τουρκικόν. Ἡ δύναμις καὶ τῶν δύο στόλων ἔφτασε τὰ τετρακόσια πλοῖα μὲ δυὸ χιλιάδες πεντακόσια κανόνια καὶ πενήντα χιλιάδες ναῦτες καὶ στρατιῶτες.

Τὸν ἴδιον καιρὸν ἦλθε καὶ ὁ Μισαούλης μὲ στόλον γιὰ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔτσι ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἔφτασε τὰ ὀγδόντα πλοῖα μὲ ὀκτακόσια πενήντα κανόνια καὶ πέντε χιλιάδες ναῦτες.

Οὔτε σύγκρισις μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀνάμεσα στοὺς δύο στόλους. Καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες ναυτικοί, οἱ ὁποῖοι ἐφλέγονταν ἀπὸ τὸ πόθος γιὰ τὴν λευτερίαν τῆς πατρίδας τους καὶ ἀπὸ μῖσος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν καὶ ζητώντας ἐκδίκηση γιὰ τὸ ἀδικοχουμένο αἷμα τῶν γυναικοπαίδων τῆς Κρήτης, τῆς Κάσσου καὶ τῶν Ψαρῶν, ἐπολέμησαν μὲ ἀφθαστὸ ἠρωισμό.

Στίς 24 Αὐγούστου δέκα ὀκτῶ ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ἕξ πυρπολικά συναντήθησαν μὲ τὸν ἐχθρικόν στόλον καὶ πιάστηκαν σὲ ναυμαχίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐκίνησαν ἐναντίον του τὰ πυρπολικά καὶ οἱ Τοῦρκοι ποῦ εἶχαν καὶ ἄλλοτε πάθει συμφορὰς ἀπ' αὐτά, ἔφυγαν ἀμέ-

σως για την Κώ. Τα οίγυπτιακά όμως έμειναν κι ή ναυμαχία κράτησε πολλές ώρες.

Στις 29 Αύγουστου οι δύο στόλοι συναντήθηκαν στο λιμάνι του Γέροντα. Τα έλληνικά πλοία ήσαν χωρισμένα σε δυο τμήματα, αλλά κατώρθωσαν να κρατήσουν τον έχθρο μακριά. Κι όταν κατά το μεσημέρι φύσηξε εϋνοϊκός άνεμος, έδωσε διαταγή ο Μιαούλης να κινηθούν όλα τα πλοία και πρό παντός τα πυρπολικά με γρηγοράδα έναντίον του έχθρου.

Η ναυμαχία που ακολούθησε ήταν φοβερή. Οι όβιδες των κανονιών διασχίζουν τον άερα κι άλλες πετυχαίνουν το σκοπό τους, ενώ άλλες πέφτουν στη θάλασσα. Τα πυρπολικά έχουν μπή σ' ενέργεια. Νά, ένα, που έχει κολλήσει σ' ένα οίγυπτιακό πλοίο. Φόβος και τρόμος πιάνει τους Αίγυπτίους ναυτες, οι όποιοι βάζοντας όλα τους τα δυνατά κατορθώνουν να τό ξεκολλήσουν.

Έκει άπέναντι μια αίγυπτιακή φρεγάτα δλο κινείται με ταχύτητα και φαίνεται σαν να κατευθύνη δλο τον άγωνα.

Ο Μιαούλης διατάζει να κινηθούν τα πυρπολικά έναντίον της. Οι ήρωϊκοί πυρπολητές συναγωνίζονται ποιός θα φτάση πρώτος.

Νά κι δλας ο Ύδρατος Θεοχάρης που έφτασε κοντά της. Με τί γρηγοράδα δένει τους γάντζους στο έχθρικό πλοίο! Στη στιγμή πηδάει στη μικρή βαρκούλα και με τον άναμμένο δαυλό βάζει φωτιά στο πυρπολικό.

Οι φλόγες ύψωνον αι σα βουνό στον άερα και σε λίγες στιγμές η φρεγάτα καίεται σαν πυροτέχνημα. Έπτακόσιοι στρατιώτες

31.— 'Ο Άνδρέας Μιαούλης.

καί ναύτες πού βρίσκονταν μέσα ἐκάηκαν ζωντανοί, ἢ ἐπνίγηκαν.

Οἱ Αἰγύπτιοι τρομαγμένοι φεύγουν νά ἐξασφαλιστοῦν στό ἀσιατικό λιμάνι τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Οἱ Ἕλληνες τούς κυνήγησαν ἀρκετά, ἀλλά ὅταν βράδυνασε γύρισαν στή Σάμο περήφανοι γιά τὸ μεγάλο τους κατόρθωμα. Οἱ μικροναυμαχιές γύρω ἀπὸ τὴ Σάμο ἐκράτησαν δυὸ μῆνες. Ὁ Μισαούλης δὲν ἄφηνε σὲ ἡσυχία τὸν Τουρκοαιγυπτιακὸ στόλο, ὥσπου στὶς ἀρχές τοῦ χειμῶνα ὁ τουρκικὸς στόλος ἔφυγε γιὰ τὸν Ἑλλήσποντο κι ὁ αἰγυπτιακὸς γιὰ τὴ Ρόδο.

Τὰ ἐλληνικά πλοῖα εἶχαν κι αὐτὰ ἀνάγκη ἀπὸ ἐπιδιόρθωση, γι' αὐτὸ ὁ Μισαούλης ξαναγύρισε στὴν Ὑδρα.

Μόλις τὸ πληροφορήθηκε ὁ Ἴμπραήμ ξαναγύρισε στό λιμάνι τῆς Σούδας στὴν Κρήτη, ὅπου ἐτοιμάστηκε γιὰ τὴν ἀπόβασή του στὴν Πελοπόννησο.

4. Ὁ Ἴμπραήμ βγαίνει στὴν Πελοπόννησο.

Ἀφοῦ ἐτοιμάστηκε ὁ Ἴμπραήμ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ κανένα ἐμπόδιο, ἔφτασε στὶς 12 Φεβρουαρίου 1825 στὴ Μεθώνη τῆς Πελοποννήσου κι ἔβγαλε στὴν ξηρὰ δυνατό πυροβολικὸ, πεντακόσιους ἵππεῖς καὶ 3—4 χιλιάδες πεζούς. Ἀμέσως ὅμως ξανάστειλε τὸ στόλο του στὴν Κρήτη κι ἔφερε νέες δυνάμεις, ὥστε ὅλος ὁ στρατὸς του ἔγινε δέκα χιλιάδες πεζοὶ καὶ χίλιοι ἵππεῖς.

Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸ κατέλαβε τὰ φρούρια Μεθώνη καὶ Κορώνη καὶ κατόπι τράβηξε γιὰ τὸ Ναυαρίνο κι ἄρχισε νὰ πολιορκῇ τὸ φρούριο.

Ἡ εἶδηση ὅτι ὁ Ἴμπραήμ βγήκε στὴν Πελοπόννησο ἀναστάτωσε ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις βιάστηκε νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸ καὶ νὰ τὸν στείλῃ ἐναντίον τοῦ Ἴμπραήμ.

Ὅταν ὅμως ὁ στρατὸς βρισκόταν στό χωριὸ Κρεμμύδι κοντὰ στὴ Μεθώνη ἐδέχθηκε ξαφνικὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Ἴμπραήμ καὶ σκορπίστηκε.

Ἀνενόητοι οἱ Αἰγύπτιοι ἐξακολουθοῦν νὰ πολιορκοῦν τὸ φρούριο τοῦ Ναυαρίνου. Οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ φρούριο εἶχαν βγάλει στό νησί Σφρακτηρία, πού ἔκλεινε τὸ λιμάνι τῆς Πύλου, ὀκτακόσιους ἄντρες μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μαυροκορδάτο. Ἀνάμεσά τους ἦταν κι ὁ Ἰταλὸς Φιλέλληνας Σανταρόζα.

Ὁ Ἴμπραήμ διέταξε τὸν Χουσεῖν μπεὴ νὰ καταλάβῃ τὴ Σφα-

κτηρία κι αὐτὸς στὶς 26 Ἀπριλίου 1825 ἔβγαλε στὴν ξηρὰ τέσσερις χιλιάδες Αἰγυπτίους, οἱ ὅποιοι ρίχτηκαν ἀμέσως ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Στὴ μάχη ποὺ ἀκολοῦθησε τετρακόσιοι Ἑλληνες σκοτώθηκαν κι ἀνάμεσά τους οἱ Σανταρόζα, Ἀναγνωσταράς, Τσομαδός κλπ., διακόσιοι πενήντα πιάστηκαν αἰχμάλωτοι κι ἑκατὸν πενήντα σώθηκαν μὲ τὰ πλοῖα.

Ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Σταχτούρης μὲ μεγάλο κίνδυνο σώθηκαν καὶ μπήκαν στὸ πλοῖο «Ἄρης». Ὁ Ἄρης ἀποκλείσθηκε στὸ λιμάνι κι ὄλα τὰ ἐχθρικά κανόνια στράφηκαν ἐναντίον του. Ὁ κυβερνήτης ὅμως τοῦ πλοίου κατῶρθωσε νὰ τὸ περάσῃ ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ ἐχθρικά πλοῖα.

Σὲ λίγες μέρες τὰ δυὸ φρούρια Ναυαρίνο καὶ Νεόκαστρο παραδόθηκαν στὰ χέρια τῶν Αἰγυπτίων.

Στὶς 30 Ἀπριλίου ὁ Μισούλης μπήκε τὴ νύχτα στὸ λιμάνι τῆς Μεθώνης κι ἔκαψε ἔντεκα αἰγυπτιακὰ πλοῖα, ἑπτὰ πολεμικὰ καὶ τέσσερα φορτηγὰ. Στὸ μετὰξὺ αὐτὸ ὁ Ἴμπραῆμ ἔλαβε νέα βοήθεια ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες στρατὸ καὶ πολλὰ τρόφιμα καὶ πυρομαχικὰ.

5. Μάχη στὸ Μανιάκι. Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα.

Οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Ἴμπραῆμ ἔφεραν σ' ἀπελπισία τὸν κόσμο. Τότε ὁ γενναῖος καὶ φιλότιμος Παπαφλέσσας ποὺ ἦταν ὑπουργός, ἀφοῦ ἔδωσε συμβουλὴ στὸν πρῶτο ὑπουργὸ Κουντουριώτη νὰ ργάλη ἀπὸ τὴ φυλακὴ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ νὰ δώσῃ γενικὴ ἀμνηστία, ἔφυγε ἀμέσως γιὰ τὴ Μεσσηνία κι' ἀφοῦ μάζεψε χίλιους πολεμιστὲς ἔπιασε τὸ Μανιάκι κι ὠχυρώθηκε γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐχθρὸ νὰ περάσῃ.

Στὶς 20 Μαΐου 1825 ὁ Ἴμπραῆμ ὠρμησε ἐναντίον του μὲ ἑξή χιλιάδες ἄντρες. Οἱ περισσότεροι ἄντρες τοῦ Παπαφλέσσα σκορπίστηκαν καὶ μόνον τριακόσιοι ἔμειναν κοντὰ του.

Τρεῖς ὄρες συνέχεια πολέμησαν μὲ ἀφθαστο ἥρωισμό, σῶμα μὲ σῶμα, ὡς ὅτου ἔπεσαν ὄλοι νεκροί.

Στὸ τέλος τῆς μάχης ὁ Ἴμπραῆμ ἀναζήτησε τὸ σῶμα τοῦ Παπαφλέσσα, τὸ ἔσπασε ὀρθιο, τὸ φίλησε καὶ εἶπε: «Κρίμα νὰ χαθῇ τέτοιοι πολεμιστὴς».

Κατόπι πέρασε τὴ Μεσσηνία λεηλατώντας καὶ καταστρέφοντας. Ἐκαψε τίς πόλεις Ἴησι καὶ Καλαμάτα καὶ κατόπι μπήκε στὴν

Ἄρκαδια. Ἄπ' οὗτου περνοῦσε δὲν ἔμενε οὔτε δέντρο, οὔτε σπιτι, οὔτε ἄνθρωπος. Ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ μὴ θέλοντας νὰ ὑποταχθοῦν στὸν Ἰμπραήμ ἔπαιρναν τὰ βουνά. Προτιμοῦσαν νὰ κοιμῶνται στὶς σπηλιές καὶ νὰ γυρίζουν νηστικοὶ καὶ κουρελιασμένοι.

Ἡ ὑπομονὴ κι ἡ ἐπιμονὴ τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου ἔσωσε τότε τὴν κατάσταση.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κάτω ἀπὸ τὴν κατακραυγὴ τοῦ κό-

32. — Ἡ μάχη στὸ Μανιάκι.

σμου ἀναγκάστηκε νὰ ἐλευθερώσῃ στὶς 22 Μαΐου τὸν Κολοκοτρῶνη καὶ νὰ τὸν διορίσῃ ἀρχιστράτηγο τῆς Πελοποννήσου.

Ἦταν ὅμως ἄργά. Ὁ Ἰμπραήμ ἔσπερνε παντοῦ τὸ χαλασμό καὶ τὴ θλίψη. Ὁ Κολοκοτρῶνης δὲν ἀπελπίστηκε. Ὁργάνωσε μικρὰ τμήματα, τὰ ὅποια χτυποῦσαν καὶ σκόρπιζαν ἀποκομμένα ἐχθρικά τμήματα.

Ὅταν ὁ Ἰμπραήμ ἔφτασε στὴν Τρίπολι τὴ βρῆκε νὰ καίεται κατὰ διαταγὴ τοῦ Κολοκοτρῶνη. Χρησιμοποιώντας γιὰ κέντρο τὴν Τρίπολι ἐξακολούθησε νὰ καταστρέφῃ τὸν τόπο. Γιὰ λίγο διάστημα ἔφυγε καὶ πῆγε στὸ Μεσολόγγι, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ξαναγύρισε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1826.

Ἄπο τότε μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1828 ἐξακολούθησε νὰ καταστρέφῃ τὴν Πελοπόννησο.

Στὶς 21 Ἰουνίου 1826 προσπάθησε νὰ μπῆ, μὲ ἑπτὰ χιλιάδες στρατό, στὴ Δυτικὴ Μάνη. Τὸν ἴδιον καιρὸ ἔστειλε ἄλλο στρατὸ στὸ Δειρό, κοντὰ στὴν Ἀρεόπολη γιὰ νὰ χτυπήσῃ ἀπὸ κεῖ τοὺς Μανιάτες.

Καὶ στὰ δύο μέρη οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ Ἰμπραήμ ἔπαθαν πανωλεθρία. Οἱ Μανιάτες, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, πολέμησαν σὰν λιοντάρια, πολλοὺς Αἰγύπτιους ἐσκότωσαν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ξαναγύρισαν ντροπισσμένοι στὴν Καλαμάτα.

Μετὰ δυὸ μῆνες προσπάθησαν καὶ πάλι νὰ ξαναμποῦν στὴ Μάνη, ἀλλὰ χτυπήθηκαν μὲ τέτοια λύσσα ἀπὸ τοὺς Μανιάτες, ὥστε ἀναγκάστηκαν νὰ ξαναγύρισουν στὴν Τρίπολη. Οἱ ἐπιτυχεῖς τῶν Μανιατῶν ἔδωσαν θάρρος στοὺς ἄλλους Ἕλληνες καὶ νέα ζωὴ στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

- 1) Γιατί οἱ Τούρκοι ἐζήτησαν τὴ βοήθεια τῆς Αἰγύπτου καὶ ποιά νησιά κατέλαβαν οἱ Αἰγύπτιοι ;
- 2) Διηγηθῆτε τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.
- 3) Ποῦ συναντήθηκαν οἱ στόλοι Ἑλληνικὸς, Τουρκικὸς καὶ Αἰγυπτιακὸς καὶ ἐναυμάχησαν ;
- 4) Πῶς βοήθησαν οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς Τούρκους καὶ στὴν ξηρὰ ;
- 5) Τί γνωρίζετε γιὰ τὸν Παπαφλέσσα ;

ΟΙ ΔΥΟ ΗΡΩΪΚΟΙ ΠΡΟΜΑΧΩΝΕΣ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ, ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

1. Δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸν ἴδιον καιρὸ ποῦ ἐβγαίνει ὁ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο, ὁ Σουλτᾶνος ἔδινε διαταγὴ στὸν Ρεσίτ πασᾶ ἢ Κιουταχῆ, νὰ καταλάβῃ μὲ κάθε τρόπο καὶ κάθε θυσία τὸ Μεσολόγγι καὶ κατόπι τὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας.

Αὐτὰ τὰ δυὸ μέρη ἦσαν οἱ προμαχῶνες τῆς λευτεριᾶς γιὰ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ἄν ἔπεφταν στὰ χέρια τῶν Τούρκων θὰ ἔσβηνε ἡ ἐπανάσταση σ' ὅλη τὴ Στερεὰ.

Ἔτσι σκέφτηκε ὁ Σουλτᾶνος κι ἀμέσως ἔβαλε σ' ἐνέργεια τὸ σχέδιό του.

Μόλις ο Κιουταχής έπήρε τη διαταγή ξεκίνησε από τὰ Γιάννενα μὲ εἴκοσι χιλιάδες Ἀλβανούς καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίσταση ἔφτασε στὶς 13 Ἀπριλίου 1825 κοντὰ στὸ Μεσολόγγι.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη πολιορκία ποὺ ἔγινε στὰ 1822, τὸ Μεσολόγγι ὠχυρώθηκε καλύτερα. Βρισκόταν ἐκεῖ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ὁποῖος εἶχε φροντίσει ν' ἀνοιχτῆ γύρω-γύρω στὴν πόλη ἕνας μεγάλος χωματότοιχος κι ἀπ' ἔξω ἕνα βαθὺ καὶ πλατὺ χαντάκι.

33.—Ὁ Νότης Μπότσαρης.

Ἀκόμα ὠχύρωσε καὶ τὰ μικρὰ νησάκια Βασιλάδι, Ντολμᾶ καὶ Κλείσοβα, ποὺ βρισκόταν στὴ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγιοῦ.

Ἡ πόλη προστατευόταν ἀπὸ τέσσερις χιλιάδες στρατιῶτες καὶ πενήντα πέντε κανόνια. Μέσα στὴν πόλη ὑπῆρχαν καὶ δώδεκα χιλιάδες γυναικόπαιδα. Ὁ σιρατὸς βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές τῶν παλιῶν ὀπλαρχηγῶν Ἰσκού Μπακόλα, Μακρῆ, Νότη Μπότσαρη, Κίτσου Τζαβέλλα καὶ ἄλλων.

Ὁ Κιουταχής μόλις ἔφτασε κοντὰ στὸ Μεσολόγγι ἐπρότεινε συνθηκολόγησι, ἀλλ' ὅταν οἱ Ἕλληνες τοῦ ἀπάντησαν ὅτι τὰ κλειδιά τοῦ κάστρου εἶναι κρεμασμένα στὰ κανόνια του, ἄρχισε τὴν τακτικὴ πολιορκία.

Μῆνες ὀλόκληρους πολεμοῦσε ὁ Κιουταχής μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς Μεσολογγῖτες. Ὅλες οἱ ἐπιθέσεις τοῦ στρατοῦ του ἐπνίγονταν στὸ αἶμα. Μὲ ὅσα ἐφόδια κι ὅσες νέες βοήθειες σὲ στρατὸ κι ἂν λάβαινε, τίποτα δὲν πετόχαινε.

Οἱ Μεσολογγῖτες τὶς περισσότερες φορές ἔκαναν ἔφοδο ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, ἐσκόρπιζαν τὶς ἐχθρικές φρουρές καὶ ξαναγύρισαν φορτωμένοι λάφυρα. Τὸ μόνο ποὺ τοὺς στενοχωροῦσε ἦσαν τὰ τρὸ-

φυμα και τὰ πολεμοφόδια. Εὐτύχημα ἦταν ὅτι στίς 23 Ἰουλίου ὁ Μιαούλης μὲ τὸ στόλο του ἐσκόρπισε τὰ ἐχθρικά πλοῖα, πού εἶχαν ἀποκλείσει τὴν πόλη ἀπὸ τὴ θάλασσα κι ἔβγαλε τροφές και πολεμοφόδια.

Οἱ Ἕλληνες πῆραν ἀκόμα περισσότερο θάρρος κι ἐξακολούθησαν μὲ πιὸ μεγάλο πείσμα τὴν ἀντίστασή τους.

34. — Ἡ θυσία τοῦ Χρήστου Καψάλη.

Ὁ ἐρχομὸς τοῦ χειμῶνα ἀνάγκασε τὸν Κιουταχὴ νὰ μαζέψῃ τὸ λίγο στρατὸ πού τοῦ εἶχε ἀπομείνει και νὰ περάσῃ τὸ χειμῶνα του στίς πλαγιές τοῦ Ζυγοῦ κι ἔτσι νᾶχῃ στενὰ πολιορκημένη τὴν ἥρωικὴ πόλη.

Και πάλι οἱ τροφές και τὰ πολεμοφόδια ἔλειψαν στὸ Μεσολόγγι, ἀλλὰ γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ Μιαούλης ἐσκόρπισε τὸν ἐνωμένον Τουρκοαιγυπτιακὸ στόλο κι ἔβγαλε λίγα τρόφιμα.

Βλέποντας δμως ὁ Σουλτάνος ὅτι μόνον μὲ τίς Τουρκικὲς δυ-

νάμεις δὲν ἔπεφτε τὸ Μεσολόγγι, ἀναγκάστηκε νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Ἱμπραήμ.

Ὁ Ἱμπραήμ βγήκε στὸ Μεσολόγγι στὰ τέλη Δεκεμβρίου 1825· κι ἐδήλωσε στὸν Κιουταχῆ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ βοήθειά του γιὰ νὰ περάσῃ ἓνα τέτοιο «φράκτης».

Αὐτὸς ὅμως ὁ ταπεινὸς «φράκτης» ἐταπεινώσε τὴν περηφάνεια του. Οὐτ' ἓνας στρατιώτης του δὲν μπόρεσε νὰ τὸν περάσῃ, παρ' ὅλους τοὺς κανονιοβολισμοὺς, παρ' ὄλες τὶς ἐπιθέσεις.

Ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ συναντηθῆ πάλι μὲ τὸν Κιουταχῆ καὶ νὰ συνεννοηθοῦν γιὰ τὴν τελικὴ ἐπίθεση. Μετέφερε μάλιστα ὁ Ἱμπραήμ καὶ πλοῖα χωρὶς κάρινα (ἀλιτελῆ) γιὰ νὰ γίνῃ στενότερη ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἐπειδὴ ὅπως ξέρομε ἡ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου ἦταν πολὺ ρηχὴ.

Κανόνισαν λοιπὸν πρῶτα νὰ καταλάβουν τὰ μικρὰ νησιά. Στις 25 καὶ 28 Φεβρουαρίου, ἔπειτ' ἀπὸ σφοδρὸ κανονιοβολισμό, κι ἀφοῦ σκοτώθηκαν ὄλοι οἱ ὑπερασπιστὲς τους, τὰ νησιά Ντολμᾶ καὶ Βασιλάδι ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν.

Ἀπέμενε ἡ ἡρωϊκὴ Κλεισόβα πού τὴν ὑπεράσπιζε ὁ Κίτσοσ Τζαβέλλας μὲ ἑκατὸν τριάντα παλληκάρια καὶ τέσσερα κανόνια.

Ἡ ἀντρεία τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ ἐταπεινώσε δύο πασάδες: Τὸν Κιουταχῆ, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν πρώτη ἐπίθεση μὲ δυὸ χιλιάδες Ἀλβανούς, ἔπαθε πανωλεθρία κι ἐπληρώθηκε κι ὁ ἴδιος στὸ πόδι, καὶ τὸν Χουσεῖν μπέη, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴ δεύτερη ἐπίθεση μὲ τρεῖς χιλιάδες Αἰγυπτίους, ἔπαθε ὁ στρατὸς του χειρότερη συμφορά κι ὁ ἴδιος σκοτώθηκε.

Τότε πιά ὁ Ἱμπραήμ ἐπίστεψε ὅτι τὸ Μεσολόγγι δὲν πέφτει.

Ὅ,τι ὅμως δὲν ἐπέτυχαν τὰ κανόνια, τὸ πέτυχε ὁ ἄλλος φοβερὸς ἐχθρὸς, ἡ πείνα. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν κατάφερε νὰ ξαναμπιάσῃ τρόφιμα στοὺς πολιορκημένους. Οἱ τροφὲς ἔλειψαν, ἀλλὰ τὸ φρόνημα δὲν ἔπεσε. Ἐξακολουθοῦν νὰ γυαλίζονται. Τρῶγουν σκύλους, γάτους, ποντίκια, σκουλήκια.

Ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὴν ἔλλειψη νεροῦ γεννήθηκαν πολλὲς ἀρρώστειες πού θέριζαν κυριολεκτικὰ τὸν κόσμο. Ὅλοι εἶχαν καταστήσει σκελετοί. Ἔμοιαζαν σὰν φαντάσματα.

Κι ὅταν πιά κατάλαβαν ὅτι δὲν μποροῦν νὰ περιμένουν βοήθεια, τότε ἀποφάσισαν νὰ κάμουν ἡρωϊκὴ ἐξοδο. Τὴ νύχτα στις 10 Ἀπριλίου 1826 ἀφοῦ τοποθέτησαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τοὺς γέ-

ρους στη μέση, έκαμαν ήρωϊκή έξοδο, ή όποία είχε προδοθή στους έχθρούς.

Γι' αυτό μόλις έπροχώρησαν λίγο έδέχθηκαν δλα τά τουρκικά δπλα έπάνω τους. Πολλά γυναικόπαιδα άκούοντας τή φωνή «Πίσω-πίσω», [Ίσως ένός προδότη "Έλληνα πουλημένου στους Τούρκους ή Τουρκαλβανού που ήξερε τά έλληνικά] έδημιούργησαν πανικό και πολλοί γύρισαν πίσω, άλλα οι περισσότεροι έξακολούθησαν τó δρόμο τους πολεμώντας. "Όσα γυναικόπαιδα άκολούθησαν, έσκοτώθηκαν δλα. Από τούς άντρες μόνον χίλιοι τριακόσιοι κατώρθωσαν νά φτάσουν στην "Αμφισσα.

Τήν ίδια ώρα οι Τούρκοι κι οι Αιγύπτιοι μπήκαν στην πόλη κι άρχισαν τή σφαγή. Στην μπαραουταποθήκη όμως ó γέρος Χρήστος Καψάλης είχε μαζέψει δλους τούς γέρους και τούς άρρώστους που δέν μπορούσαν νάκολουθήσουν και μόλις έμπήκαν οι έχθροί μέσα έβαλε φωτιά στό μπαραούτι κι άνατινάχθηκαν δλοι στόν άέρα.

Τό πρωί στις 11 'Απριλίου 1826 τó Μεσολόγγι δέν ήταν παρά ένας σωρός από χαλάσματα. Η τραγωδία τών κατοίκων του έκίνησε τó θαυμασμό δλου τού κόσμου.

Τέτοιες ήρωϊκές πράξεις σπάνια έχει νά παρουσιάση ή ιστορία τών κρατών δλου τού κόσμου. Με τέτοιες ήρωϊκές πράξεις και θυσίες άπόκτησαν οι "Έλληνες τή λευτεριά τους.

2. 'Ο Κιουταχής ύποτάσσει τή Στερεά και πολιορκεί τήν 'Ακρόπολη τής 'Αθήνας.

Μόλις έπεσε τó Μεσολόγγι ó 'Ιμπραήμ ξαναγύρισε στην Πελοπόννησο κι όπως είπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, έξακολούθησε τήν καταστροφή της.

'Ο Κιουταχής άφού πέρασε τή Στερεά χωρίς νά συναντήση πουθενά αντίσταση, έφτασε στις 13 Αύγουστου 1826 στην 'Αττική, κατέλαβε τήν 'Αθήνα, τής όποίας οι κάτοικοι κλειστήκαν στην 'Ακρόπολη που τήν υπεράσπιζε ó Γκούρας με τετρακόσια παλληκάρια.

"Έτσι φαινόταν ότι ή έπανάσταση στη Στερεά σέ λίγον καιρό θά έσβυνε. Δέν ήταν όμως συμφέρον τής έλληνικής κυβέρνησης νά σβύση εκεί ή έπανάσταση και πρό παντός νά πέση ή 'Αθήνα στά χέρια τών έχθρών.

Τό πιό δύσκολο ήταν νά βρεθί ή κατάλληλος στρατηγός. Σάν τέτοιοι ή κυβέρνηση διάλεξε τó Γεώργιο Καραϊσκάκη, ó όποιος

ήταν γνωστός από προηγούμενες μάχες για την άντρεία του και τη στρατηγική του έξυπνάδα. Τόν Καραϊσκάκη λοιπόν διώρισαν αρχιστράτηγο. Στο τέλος Ιουνίου 1826 έφτασε στην Έλευσίνα κι ενώθηκε με τους όπλαρχηγούς Κριεζώτη και Βάσο, οι όποιοι είχαν δύο χιλιάδες παλληκάρια και με τό Γάλλο Φιλέλληνα Φαβιέρο, ό όποϊός είχε όκτακόσιους στρατιώτες.

Τόν ίδιο καιρό ό Κριεζώτης μπήκε στην Άκρόπολη για φρούραρχος, σ' αντικατάσταση τοϋ Γκούρα, που είχε σκοτωθῆ

Τό σχέδιο τοϋ Καραϊσκάκη ήταν ν' αποκόψουν τό δρόμο της Θεσσαλίας, απ' όπου ό Κιουταχῆς λάβαινε τρόφιμα και βοήθειες. Έστειλε λοιτόν τόν Κωλλέτη νά καταλάβη τήν Άταλάντη κι αύτις πήγε νά καταλάβη τή Δόμβραινα. Δέν έπέτυχαν όμως ούτε ό ένας ούτε κι ό άλλος στο σχέδιό τους, γιατί ό Κιουταχῆς έστειλε άμέσως στρατό και στα δυό μέρη.

Ό Καραϊσκάκης δέν έχασε τό θάρρος του. Όταν έμαθε ότι ό Μουσταῆ-μπέης με δύο χιλιάδες Άλβανούς έρχόταν από τήν Άταλάντη στην Άμφισσα, έστειλε τό Γρίβα με διακόσια πενήντα παλληκάρια νά πιάση τήν Άράχωβα. Τήν ίδια στιγμή έφτασε κι ό Μουσταῆς με τους Άλβανούς του. Ό Γρίβας τους έπιτέθηκε κι άρχισε ή μάχη. Στο μεταξύ έφτασε κι ό Καραϊσκάκης, ό όποϊός εκτύπησε τόν έχθρό. Οι Άλβανοί υποχώρησαν σ' ένα κοντινό λόφο, αλλά τή νύκτα έπεσε πολυ χιόνι και γι' αύτό τό ίδιο βράδυ (25 Νοεμβρίου 1826) προσπάθησαν νά φύγουν για τήν Άμφισσα. Οι Έλληνες κατάλαβαν τις κινήσεις τους, τους έπιτέθηκαν και τους έσκόρπισαν στα μονοπάτια τοϋ Παρνασσού, όπου έσφαξαν χίλιους τριακόσιους μαζί και τόν Μουσταῆ μπέη, τετρακόσιους έπιασαν αίχμαλώτους και μόνο τριακόσιοι ξέφυγαν από τήν καταστροφή.

Τό Φεβρουάριο 1827 ό Καραϊσκάκης διέλυσε κοντά στο Δίστομο τής Βοιωτίας τό στρατό τοϋ Όμέρ-πασά και κυρίεψε τά κανόνια και τις άποσκευές του.

Οι νίκες αυτές τοϋ Καραϊσκάκη ξαναζωντάνεψαν τήν επανάσταση στη Στερεά Έλλάδα και έδωσαν θάρρος στους άπελπισμένους Έλληνες.

3. Ποιός ήταν ό Καραϊσκάκης.

Ό Καραϊσκάκης ήταν μιá ιδιότροπη φυσιογνωμία τοϋ επαναστατικού άγώνα τών Έλλήνων. Πολλές φορές φερόταν αντίθετα

πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἀγωνιζομένου Ἕθνους. Ὄταν ὁμως ὁ τότε πρωθυπουργὸς ποὺ ἦταν ἀντίθετός του τοῦ ἔδινε τὸ διορισμὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὁ Βουδούρης, ποὺ βρισκόταν μπροστὰ τῇ στιγμή ἐκείνῃ, τοῦ εἶπε· «Πιστεύω ὅτι τώρα θὰ γίνῃς διαφορετικὸς, Καραϊσκάκη». Κι ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπάντησε «Ὁ Καραϊσκάκης ὅταν θέλῃ γίνεται διάβολος κι ὅταν θέλῃ γίνεται ἄγγελος» Καὶ πραγματικὰ ἀπὸ τότε ἔδειξε ἐξαιρετικὴ διαγωγή. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τοὺς ἀγαπημένους του στρατιῶτες ἦταν πατρικὴ. Ὑπόφερε μαζί τους ὅλες τὶς κακουχίες, τὰ βάσανα καὶ τὶς ταλαιπωρίες τοῦ πολέμου.

Ἡ παρακάτω ἀφήγησις ἱστορικοῦ τῆς ἐποχῆς του δείχνει αὐτὴ του τὴν ἀγάπη.

Μιά ἀπὸ τὶς βραδυὲς ἐκεῖνες ποὺ ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ στρατὸ του εἶχαν στρατοπεδεύσει στὴν παραλία τοῦ Φαλήρου, ἔκαμε τρομερὸ κρῦο. Ὁ πλοίαρχος Γιαννίτσης ποὺ ἦταν στὶς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου κι εἶχε ἀγκυροβολήσει μὲ τὸ πλοῖο του ἐκεῖ κοντά, ἔστειλε μὲ τὴ βάρκα κάποιον ναύτη γιὰ νὰ καλέσῃ τὸν Καραϊσκάκη νὰ περάσῃ τὴ νύχτα του στοῦ πλοῖο γιὰ νὰ μὴν κακοπαθήσῃ. Ὁ ναύτης βρῆκε τὸν ἀρχιστράτηγον τυλιγμένο μὲ τὴν κάπα του, νὰ κοιμᾶται στοῦ ὑπαιθρο μὲ τὴν πλάτη ἀκουμπισμένη σ' ἓνα θάμνο. Ὄταν τὸν ἐξύπνησε, πετάχτηκε ὄρθιος καὶ τοῦ εἶπε.

—Τι θέλεις ;

—Καπετάνιε, τοῦ λέει ὁ ναύτης, ὁ καπετὰν-Γιαννίτσης σὲ καλεῖ νὰ περάσῃς τὴ νύχτα στοῦ καράβι, γιατί ὅπως βλέπῃς εἶναι ἄσχημος καιρὸς.

—Εἶναι τόσο μεγάλο τὸ καράβι σας καὶ παίρνει ὄλο αὐτὸ τὸν κόσμον, τὸν ἐρώτησε ὁ Καραϊσκάκης δείχνοντας τοὺς στρατιῶτες του ποὺ κοιμόνταν κι αὐτοὶ στοῦ ὑπαιθρο.

—Ὅχι, τοῦ ἀπάντησε ὁ ναύτης.

—Ἔ, τότε φύγε, τοῦ λέει ὁ ἀρχιστράτηγος κι ἔγυρε πάλι νὰ κοιμηθῇ.

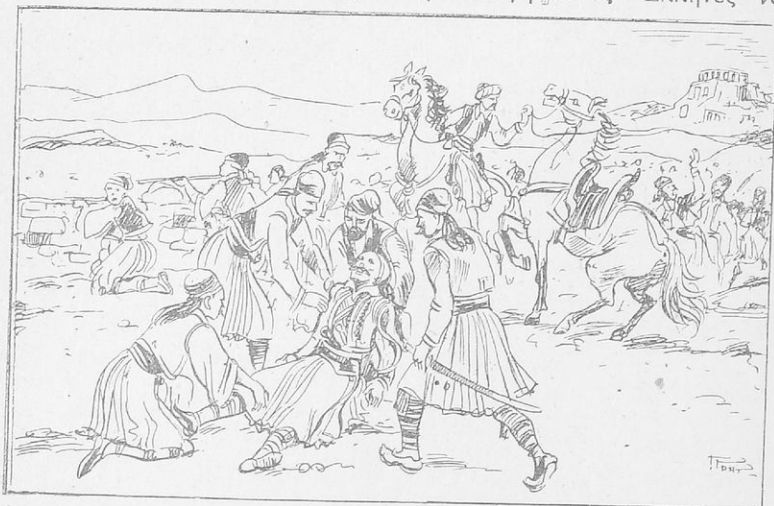
4. Πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης. Μάχη τοῦ Φαλήρου καὶ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1827 συνήλθε στὴν Τροιζῆνα ἡ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία διάλεξε γιὰ Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας τὸν Ἰ. Καποδίστρια καὶ διώρισε γενικὸ ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ τὸν Ἄγγλο στρατηγὸ Τζῶρτζ καὶ ναύαρχο τὸ λόρδο Κόχραν, οἱ

οποιοι ειχαν ελθει στην 'Ελλάδα να πολεμήσουν για τη λευτεριά της.

Οι δύο νέοι αρχηγοι ειχαν τη γνώμη, οτι επρεπε να κτυπηθῆ άμέσως ο Κιουταχῆς για να λυθῆ ἡ πολιορκία τῆς 'Ακρόπολης. 'Ο Καραϊσκάκης όμως ειχε αντίθετη γνώμη, άλλ' αναγκάσθηκε να υποκύψη για να δώση πρώτος τὸ παράδειγμα τῆς πειθαρχίας. 'Ο στρατός συγκεντρώθηκε στο Φάληρο.

'Η επίθεση αποφασίσθηκε να γίνη τη νύχτα στις 22 πρὸς τις 23 'Απριλίου 1827. Στις 22 ειχε δοθῆ διαταγή στους 'Ελληνες να

35.—'Ο θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη στή μάχη τοῦ Φαλήρου.

μὴν πέση οὐτ' ένας πυροβολισμός. 'Αλλά μερικοὶ στρατιώτες πυροβόλησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ Τούρκοι τοὺς ἐπιτέθηκαν. 'Ο Καραϊσκάκης πού ἦταν ἄρρωστος, μόλις ἄκουσε τοὺς πυροβολισμούς πετάχτηκε πάνω, πήδησε [στ' ἄλογό του κι ἔφτασε στὸν τόπο τῆς συμπλοκῆς. 'Εκεῖ μόλις εἶδε τοὺς 'Ελληνες να φεύγουν, ἄρπαξε ἕνα γιαταγάνικαὶ χύμηξε μὲ τέτοιαν ὄρμη ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὥστε τοὺς ἀνάγκασε να ὑποχωρήσουν κατατρομαγμένοι.

Προχώρησε όμως περισσότερο καὶ μιὰ σφαῖρα ἐχθρική τὸν βρῆκε στή κοιλιά. Τὴν ἄλλη μέρα ξεψύχησε στὸ πλοῖο τοῦ 'Αγγλου στρατηγοῦ Τζώρτζ. 'Ο θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη στοίχησε πολὺ σ' ἄλους τοὺς 'Ελληνες.

Ἡ ἐπίθεση ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ τὴν ἄλλῃ νύκτα, ἀλλὰ δὲν εἶχε καμμία τάξη καὶ πειθαρχία ὁ στρατός. Ὁ Κιουταχῆς ὅμως μόνις εἶδε τὴν ἐπίθεση, ἐπιτέθηκε μ' ὅλη τὴ δύναμη τοῦ στρατοῦ τοῦ καὶ προξένησε στοὺς Ἕλληνας μεγάλη καταστροφή. Χίλιοι πεντακόσιοι σκοτώθηκαν. Τριακόσιοι πιάστηκαν αἰχμάλωτοι καὶ ἀποκεφαλίστηκαν. Ἐπει' ἀπὸ τὴν καταστροφή αὐτὴ ἡ φρουρὰ τῆς Ἀκρόπολης συνθηκολόγησε κι ἔφυγε μὲ τὸν ὄπλισμό της.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις.

- 1) Πότε ἔγινε ἡ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ γιὰ ποιά αἰτία οἱ πολιορκημένοι ἔκαμαν τὴν ἡρωϊκὴ ἔξοδο;
- 2) Τί γνωρίζετε γιὰ τὸ Χρῆστο Καψάλη;
- 3) Ποιὸς κατέλαβε τὴν Ἀθήνα καὶ τί ἔγιναν οἱ ὑπερασπιστὲς της;
- 4) Ποιὸς ἔγινε ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴς ἐπιτυχίης τοῦ Κιουταχῆ καὶ ποῖο ἦταν τὸ σχέδιό του;
- 5) Ἀναφέρατε τὴς νίκες τοῦ Καραϊσκάκη.
- 6) Διηγηθῆτε τὴ μάχη τοῦ Φαλήρου καὶ πῶς τελείωσε ἡ πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΕΜΒΑΙΝΟΥΝ

1. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Οἱ ἀγῶνες, οἱ ἡρωϊσμοί, οἱ μεγάλες θυσίαι τῶν Ἑλλήνων καθὼς καὶ ἡ καταστροφή τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ τουρκοαἰγυπτιακὰ στρατεύματα ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔδειχναν μεγάλη συμπάθεια στὸν εὐγενικὸ ἑλληνικὸ λαὸ πού ξεσηκώθηκε γιὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν αἱματοποτισμένη λευτεριά του.

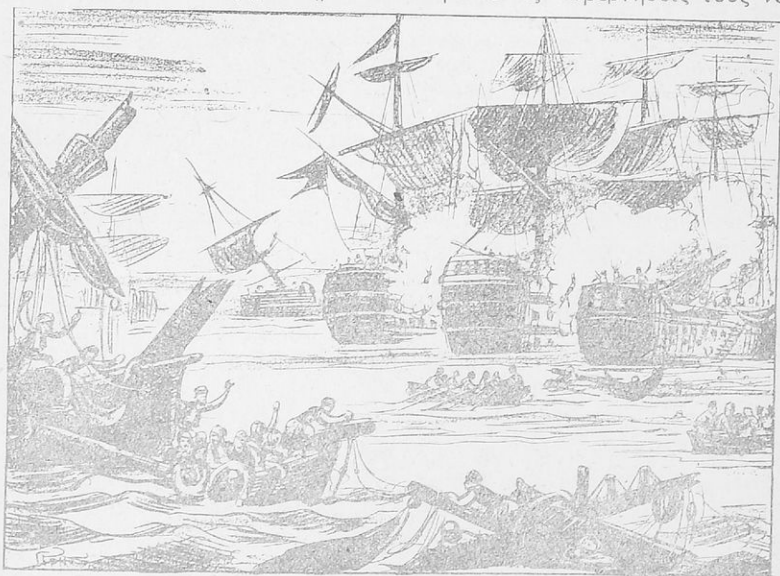
Ἰδιαίτερη συμπάθεια ἔδειξαν οἱ λαοὶ τῆς Ἀγγλίας, Ρωσσίας καὶ Γαλλίας, οἱ ὅποιοι ἀνάγκασαν μὲ τὴ στάση τους καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τους τὴς κυβερνήσεις τῶν κρατῶν τους νὰ ἐπέμβουν καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Ἑλλάδα, σὰν κράτος ἐμπόλεμο.

Στὴν ἀρχὴ βέβαια τὸ ἐνδιαφέρον τους περιοριζόταν μόνον σὲ λόγια συμπαθείας ἀλλ' ἔπειτα ἀπὸ τὴν καταστροφή τοῦ Μεσολογγίου πού ἔδειξε σ' ὅλο τὸν κόσμον τὸ μεγάλο πόθο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ γρήγορη ἀπελευθέρωση, οἱ κυβερνήσεις τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων Ἀγγλίας, Ρωσσίας καὶ Γαλλίας ἤλθαν σὲ συνεννόηση κι ὀπόγραψαν στὶς 6 Ἰουλίου 1827 μιὰ συμφωνία.

Με τὴ συμφωνία αὐτὴ οἱ τρεῖς δυνάμεις ἀναγνώριζαν τὴν Ἑλλάδα γιὰ ξεχωριστὸ κράτος κι ἀναλάβαιναν τὴν ὑπόχρεωση νὰ μεσολαβήσουν στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Τουρκικὴ κυβέρνηση γιὰ ἀνακωχὴ, ὡς ὅτου νὰ κανονιστῆ ὀριστικὰ ἡ ὑπόθεσή τους.

Γι' αὐτὸ ἔστειλαν στὰ ἑλληνικὰ νερά τρεῖς ναυτικὲς μοῖρες. Ἀρχηγοὶ τοῦ στόλου ἦσαν, γιὰ τὸν Ἀγγλικὸ στόλο ὁ Κόδρικτων, γιὰ τὸ Ρωσικὸ ὁ Ἐϋδεν καὶ γιὰ τὸ Γαλλικὸ ὁ Δεριγνύ.

Οἱ τρεῖς ναύαρχοι πῆραν ἐντολὴ ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τους νὰ

36 - Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

ἐμποδίσουν τὴ μεταφορὰ στρατοῦ καὶ ὀπλων ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ τὴν Αἴγυπτο στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν ἀνάγκη νὰ μεταχειριστοῦν βία.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση δέχθηκε μὲ προθυμία τὴν ἐπέμβαση τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ὁ Σουλτάνος ἀρνήθηκε κάθε συζήτηση.

Ὁ στόλος τῶν δυνάμεων ἔφτασε στὸ λιμάνι τῆς Πύλου (Ναυαρίνου) κι ἀνακοίνωσε στὸν Ἰμπραὴμ τὴν ἀπόφαση τῶν κυβερνήσεών τους. Ὁ Ἰμπραὴμ δέχτηκε νὰ σταματήσῃ ὡς ὅτου λάβῃ ὁδηγίες ἀπὸ τὸ Σουλτάνο. Κι ὅταν ἔλαβε διαταγὴ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμο, διάταξε τοὺς Αἰγυπτίους νὰ κτυποῦν καὶ νὰ ρημάζουν τὸν

τόπο με πιά μεγάλη μανία. 'Απ' όπου περνοῦσε ὁ στρατός του δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνο καπνοὺς καὶ ἐρείπια.

Ὅταν τὸ πληροφορήθηκαν οἱ τρεῖς ναύαρχοι διάταξαν τοὺς στόλους τους νὰ προχωρήσουν στὸ λιμάνι τῆς Πύλου μὲ τὴν ἐντολή νὰ μὴ κτυπήσουν ἂν δὲ κτυπηθοῦν.

Τὸ μεσημέρι στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1827 τὰ εὐρωπαϊκὰ πλοῖα ἔμπαιναν στὸ λιμάνι. Ἀρχηγὸς ἦταν ὁ Κόδρικτων. Μπροστὰ πήγαιναν τὰ ἔντεκα Ἀγγλικά πλοῖα ἀκολουθοῦσαν τὰ ἐπί τὰ Γαλλικά καὶ κατόπι τὰ ὀκτῶ Ρωσικά. Δηλαδή ὄλα τὰ πλοῖα ἦσαν εἴκοσι ἕξι καὶ τὰ κανόνια τους 1270. Ἀπέναντί τους ἦσαν παραταγμένα ὀγδόντα δύο Τουρκοαἰγυπτιακὰ πλοῖα μὲ 2000 κανόνια. Μόλις ἔρριξαν τὶς ἄγκυρες ἔστειλε ὁ Κόδρικτων μιὰ βάρκα μ' ἕν' ἀξιωματικὸ νὰ τοὺς ἀναγγεῖλη, ὅτι δὲν ἔχουν κακὲς διαθέσεις κι ὅτι ἂν δὲν πυροβοληθοῦν δὲν θὰ πυροβολήσουν.

Ναύαρχος τοῦ Τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου ἦταν ὁ Ταχέρ πασᾶς ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγὴ στοὺς ναῦτες του νὰ πυροβολήσουν τὴ βάρκα.

Ὁ ἄγγλος ἀξιωματικὸς σκοτώθηκε. Ἡ βάρκα ἀπάντησε στοὺς ἐχθρικοὺς πυροβολισμοὺς κι ἀμέσως γενικεύθηκε ἡ ναυμαχία, ἡ ὁποία ἄρχισε στὶς δύο τὸ ἀπόγευμα καὶ κράτησε μέχρι τὶς ἕξι τὸ βράδυ.

Ἀπὸ τὸν περήφανο τουρκοαἰγυπτιακὸ στόλο δὲν εἶχαν μείνει παρὰ λίγα μισοκατεστραμμένα πλοῖα. Τὰ περισσότερα εἶχαν βυθιστῆ, ἢ ἐξακολουθοῦσαν νὰ κολιῶνται. Ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ κανένα δὲν βυθίστηκε. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας ἔδωσε μεγάλη χαρὰ στὸν πολυβασανισμένο ἑλληνικὸ λαό.

2. Ὁ Ἰμπραὴμ διώχεται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου τάραξε τοὺς Τούρκους ἀλλὰ δὲν τοὺς ἔκαμε ν' ἀλλάξουν γνώμη κι ὁ Σουλτάνος μάλιστα διάταξε νὰ γίνῃ νέα ἐκστρατεία, ζητοῦσε ἀποζημίωση γιὰ τὸ στόλο του καὶ ἰκανοποίηση γιὰ τὴν προσβολὴ πού ἔπαθε.

Ὁ συμμαχικὸς ὁμως στόλος δὲν ἔδωσε καμμία σημασία κι ἐξακολουθοῦσε τὸ ἔργο του.

Οἱ πρεσβευτὲς τῶν δυνάμεων, ἔπειτ' ἀπὸ συζητήσεις πού δὲν κατάληξαν σὲ κανένα ἀποτέλεσμα, διατάχθηκαν νὰ φύγουν ἀπὸ

τὴν Κωνσταντινούπολη κι ἡ Ρωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ μπήκε στὶς 7 Μαΐου 1828 στὴ Μολδαυία.

Τρεῖς μῆνες ἀργότερα ἡ Γαλλία ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο τὸ στρατηγὸ Μαιζών μὲ δεκατέσσερες χιλιάδες πεζοὺς καὶ τριακόσιους ἵππους γιὰ νὰ λευτερώσουν τὸν Πελοποννησιακὸ λαὸ ἀπὸ τὰ βασιανιστήρια τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Μαιζών μὲ τὸ στρατό του βγήκε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1828 στὸ Πεταλίδι τῆς Μεσσηνίας.

Τὸν ἴδιον καιρὸ ἡ Ἀγγλία ἔστειλε στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ ναύαρχο Κόδρικτων ὁ ὁποῖος ἀνάγκασε τὸ Μεχμέτ — Ἀλῆ νὰ διατάξῃ τὸν Ἰμπραὴμ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Ἐτσι ὁ Ἰμπραὴμ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1828 παραδίδοντας τὰ φρούρια σὲ μικρὲς τουρκικὲς φρουρὲς, οἱ ὁποῖες χωρὶς νὰ προβάλουν ἀντίσταση τὰ παράδωσαν στοὺς Γάλλους.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις.

- 1) Ποιὲς μεγάλες Δυνάμεις ἔδειξαν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πότε καὶ πῶς ;
- 2) Ποιοὶ στόλοι ἐναυμάχησαν στὸ Ναυαρίνο ;
- 3) Πῶς ἐδιώχτηκε ὁ Ἰμπραὴμ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο ;

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

1. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ι. Καποδίστρια.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ἀναφέραμε γιὰ πρώτη φορά ὅταν μιλήσαμε γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Ἐπίσης εἴπαμε σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι ἡ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευση τῶν Ἑλλήνων ἐδιάλεξε γιὰ κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας τὸν Ἰ. Καποδίστρια.

Ὁ Ἰ. Καποδίστριας γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα στὰ 1776 καὶ σπούδασε γιατρός στὴν Ἰταλία. Ἦταν ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος μὲ μόρφωση μεγάλη, γι' αὐτὸ ὁ αὐτοκράτορας τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος, ἐκτιμώντας τὰ μεγάλα του χαρίσματα τὸν ἐκάλεσε στὴν Πετρούπολη καὶ τοῦ ἀνάθεσε διπλωματικὲς ὑπηρεσίες.

Οἱ ὑπηρεσίες πού προσέφερε στὸν Τσάρο ἐκτιμήθηκαν κι' ὅταν αὐτὸς τοῦ πρότεινε νὰ ἀναλάβῃ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσσίας ὁ Καποδίστριας ἐδέχθηκε, ἀφοῦ πρῶτα ἔλαβε τὴν ἀδεια νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Στὶς παραμονὲς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης ἕνας ἀπὸ τοὺς

Ιδρυτές τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὁ Ξάνθος, τοῦ πρότεινε νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας, ἀλλ' ὅπως εἶπαμε δὲν ἐδέχθηκε, γιατί σὰν Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας ἤξερε τίς διαθέσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀπέναντι σὲ κάθε ἀπόπειρα ἐπανάστασης.

Ἐγνώριζε λοιπὸν ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη θὰ ἔπαιρναν ἐχθρική στάση ἀπέναντι μιᾶς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας. Γι' αὐτὸ τοῦ ἔδωσε τὴ συμβουλή νὰ ἀναβληθῆ γιὰ μερικὰ χρόνια ἡ ἐπανάσταση.

Ὅταν τὸ Πάσχα τοῦ 1821 ἐκρέμασαν οἱ Τούρκοι τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε', ὁ Καποδίστριας προσπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Τσάρο νὰ διαμαρτυρηθῆ στοὺς Τούρκους γιὰ τὸ κυνήγημα τῶν Χριστιανῶν κι' ὅταν εἶδε ὅτι δὲν ἐπέτυχε ὁ σκοπὸς του, παραιτήθηκε ἀπὸ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας κι' ἔφυγε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1822 γιὰ τὴ Γενεύη τῆς Ἑλβετίας.

Ἐκεῖ ἐργάστηκε μὲ ζῆλο γιὰ τὴν πατρίδα. Ἐμάζεψε χρήματα ἀπὸ τοὺς Φιλέλληνες καὶ τὰ ἔστειλε στὴν Ἑλληνική κυβέρνησι. Ἐπίσης ἐργάστηκε μὲ κάθε τρόπο γιὰ νὰ δημιουργηθῆ φιλελληνικὸ ρεῦμα στὶς Εὐρωπαϊκὰς χώρας.

37.—Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας.

Τὴν ἐκλογή του γιὰ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδας τὴν ἐδέχθηκε ἀν καὶ γνώριζε ὅτι στὴν ἀγωνιζόμενη πατρίδα τὸν ἐπερίμεναν μεγάλες δυσκολίες. Ἀμέσως πῆγε στὶς πρωτεύουσες τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ὑποστήριξή τους γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐμάζεψε ἀπὸ ἔρανο ἐξήντα χιλιάδες λίρες, ἀγόρασε πολλὰ τρόφιμα γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1828 βγήκε στὸ Νάυπλιο.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ χώρα δὲν βρισκόταν σὲ καλὴ κατάσταση. Τὰ χωριά εἶχαν καταστραφῆ. Τὰ χωράφια ἔμεναν ἀκαλλιέργητα. Οὔτε ζῶα ὑπῆρχαν, οὔτε ἄλλα μηχανήματα γιὰ νὰ καλλιεργήσουν τὸν τόπο. Πεῖνα, δυστυχία, κλεισιὰ καὶ ληστεία ἐπικρατοῦσε στὴ χώρα. Τὸ κρατικὸ ταμεῖο ἦταν ἄδειο.

“Ομως ὁ Καποδίστριας δὲν ἀπελπίστηκε. Κατῶρθωσε νὰ δημιουργήσῃ σιγὰ σιγὰ καὶ νὰ ὀργανώσῃ τὸ κράτος του. Τὸν ἴδιο μῆνα (Ἰανουάριο 1828) πῆγε στὴν Αἴγινα ποῦ βρισκόταν ἡ κυβέρνησις, ὄρκιστηκε κι ἀμέσως ἄρχισε τὸ δύσκολο ἔργο του.”

Ἐποθέτισε τὰ κτήματά του στὴν Κέρκυρα καὶ μ' ὅσα ἄλλα χρήματα εἶχε φέρει μαζί του, ἀγόρασε τρόφιμα γιὰ τὸ στρατό, ἵδρυσεν τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα, κανόνισε δίκαια τοὺς φόρους περιώρισε τὴν ληστεία, προστάτεψε τὴ γεωργία καὶ τὴ κτηνοτροφία. Ἰδρυσεν γεωργικὴ σχολὴ στὴν Τίρυνθα κι' ἀγόρασε τελειοποιημένα ἄροτρα ἀπὸ τὸ Βέλγιο. Ἄνοιξε σχολεῖα ἐφρόντισε γιὰ τὴν ἀναδάσωση τῆς χώρας.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του δὲν ἄργησαν νὰ φανοῦν. Ὁ κόσμος ἐπιδόθηκε στὶς ἐργασίες του. Ὁ στρατὸς ἔδιωξε τοὺς Τούρκους, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ παρακάτω κεφάλαιο, ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα κι οἱ κατοικοὶ ἐνοιώσαν τὴ δύναμη τῶν νόμων κι ἠσύχασαν.

Ὅλ' αὐτὰ ὅμως ἐδημιούργησαν δυνατὴ ἀντίδραση ἐκ μέρους τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν πολιτικῶν τῆς χώρας, οἱ ὅποιοι δὲν ἄργησαν νὰ ἐκδηλώσουν ἀνταρσία.

Τότε πιάστηκαν στὸ Ναύπλιο μερικοὶ ὀπλαρχηγοὶ κι ἄλλα μεγάλα πρόσωπα, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους κι ὁ Πετρόμπεης. Ἄλλ' ὁ ἀδελφός κι ὁ γιὸς τοῦ Πετρόμπεη νοιώθοντας προσβολὴ ἐδολοφόνησαν τὸν Καποδίστρια στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1831 ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα, στὸ Ναύπλιο.

Ἡ Ἑλλάδα βυθίστηκε πάλι σὲ φοβερὴ ἀναρχία. Ὁ Κωλλέτης μὲ τὸ Ρουμελιώτικο στρατό του μπῆκε στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν ἐρήμωσε ὡς νὰ ἦταν χώρα ἐχθρική.

2. Μάχη στὴν Πέτρα Δημ. Ὑψηλάντης.

Τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Ἰμπραὴμ ἔφευγε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο κι ἐνῶ ἐξακολουθοῦσε ὁ Ρωσσο—Τουρκικὸς πόλεμος, διάφορα στρατεύματα μὲ ἀρχηγούς τὸν Ἀγγλο στρατηγὸ Τζώρτζ, τὸ Δημήτριον Ὑψηλάντην κι ἄλλους ἔμπαιναν στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα κι ἐλευτέρωναν τίς ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τίς τουρκικὰς φρουρὰς.

Τὸν ἴδιον καιρὸ ἔμενε στὴ Λαμία ὁ Μαχμοῦτ πασῆς, ὁ ὅποιος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1829 ἔκαμε αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στὴ Βοιωτία, ἀλλ' ἀφοῦ ἔπαθε καταστροφὴ, ξαναγύρισε ντροπισασμένος στὴ Λαμία.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1829 παραδόθηκαν στοὺς Ἑλληνας ἡ Ναύπακτος, ἡ Βόνιτσα καὶ τὸ Μεσολλόγγι. Ὅταν ὁ κυβερνήτης Ἰ. Καποδίστριας ἔμαθε ὅτι στὸ ἡρωϊκὸ Μεσολλόγγι κυμάτιζε καὶ πάλι ἡ Ἑλληνικὴ σημαία, ἔκαμε γιορτὴ στὴν Αἴγινα καὶ ἐτόνισε στὸν κόσμον ὅτι «ὀφείλουσαν νὰ προσευχηθοῦν γιὰ τὶς ψυχὰς τῶν δοξασμένων ἡρώων καὶ ὅτι πρέπει νὰ μαζευτοῦν τὰ κόκκαλα τῶν ἱερῶν ἀγωνιστῶν, νὰ γίνῃ μνημεῖο καὶ κάθε χρόνον ἡ πατρίδα νὰ κἀνῃ μνημόσυνον στὴ μνήμη τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ποὺ ἐμαρτύρησαν γιὰ τὴ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς».

Στὰ χέρια τῶν Τούρκων ἔμεναν ἀκόμα ἡ Ἀθήνα, ἡ Λαμία, ἡ Ἠθήβα καὶ ἡ Εὐβοία. Ἀπὸ τὶς τρεῖς πρῶτες πόλεις δύσκολα ἔβγαιναν οἱ Τούρκοι ἔξω. Μόνον ὁ Ὁμὲρ πασᾶς τῆς Καρύστου ἐξακολουθοῦσε νὰ κυριαρχῆ στὴν Εὐβοία καὶ νὰ κἀνῃ ἀκόμα λεηλασίες.

Γιὰ νὰ λευτερωθοῦν αὐτὰ τὰ μέρη ἀγωνίστηκαν κατὰ καιροὺς καὶ μέχρι τὸ φθινόπωρον τοῦ 1829 διάφορα τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μὲ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς Κριεζώτη, Δυοβουνιώτη καὶ ἄλλους.

Ἡ σπουδαιότερη μάχη αὐτῆς τῆς περιόδου ἔγινε στὶς 12 Σεπτεμβρίου 1829 στὴν Πέτρα τῆς Βοιωτίας, ὅπου ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης μὲ τρεῖς χιλιάδες στρατὸ ἐνίκησε τὸν Ὁμὲρ πασᾶ τῆς Καρύστου μὲ ἑπτὰ χιλιάδες στρατὸ.

Ἐπει' ἀπ' αὐτὴ τὴ μάχη οἱ Τούρκοι ἤλθαν σὲ συμφωνία μὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἔφυγαν μὲ τὰ ὄπλα τους.

Ἡ μάχη τῆς Πέτρας ἦταν ἡ τελευταία μάχη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης. Οἱ Ἑλληνας, ἔπειτ' ἀπὸ ἀγῶνες ἐννέα χρόνων ποὺ ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ θυσίες καὶ ἀφθαστους ἠρωϊσμούς, ἐπέτυχαν τὴν ἀπελευθέρωση ἑνὸς μικροῦ ἑλληνικοῦ μέρους, τὸ ὁποῖο στὰ 1830 ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὶς μεγάλες δυνάμεις ὡς ἀνεξάρτητο ἑλληνικὸ κράτος.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις.

- 1) Σὲ ποιά κατάσταση παρέλαβε τὴ χώρα ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ πῶς τὴν ὀργάνωσε ; Ποιά ἦταν τότε πρωτεύουσα τοῦ κράτους ;
- 2) Ἀπὸ ποιούς βρῆκε ἀντίδραση ὁ Κυβερνήτης καὶ ποῖό ἦταν τὸ τέλος του ;
- 3) Ποιά ἦταν ἡ τελευταία μάχη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ τί ἀπέγιναν οἱ τελευταῖοι Τούρκοι ;

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

1. Ἡ βασιλεία τοῦ Ὀθωνα.

Ὁ Ρωσσο-Τουρκικὸς πόλεμος ἐτέλειωσε μὲ τὴ νίκη τῆς Ρωσίας. Ἡ Τουρκία μὲ τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης, πού ὑπογράφηκε ἀπὸ τὰ δύο κράτη στὶς 14 Σεπτεμβρίου 1829, ἀναγκάστηκε ν'

ἀναγνώριση τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας, ἡ ὁποία περιλάβαινε τὴν Πελοπόννησο, Στερεὰ Ἑλλάδα, Εὐβοία καὶ Κυκλάδες.

Ἐπειτ' ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια οἱ τρεῖς δυνάμεις ἐδιάλεξαν γιὰ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας τὸ νεαρὸ γιοῦ τοῦ φιλέλληνα βασιλιά τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, Ὀθωνα.

Ὁ Ὀθωνας ἤλθει στὴν Ἑλλάδα φέρνοντας μαζί του καὶ πολλοὺς Βαυαροὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ὑπαλλήλους καὶ βγῆκε στὸ Νάυπλιο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1833. Ὁ λαὸς τὸν ὑποδέχθηκε μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό.

38. — Ὁ Ὀθωνας μὲ ἐλληνικὴν ἐνδυμασία.

Ἐπειδὴ ὁμως ἦταν ἀνήλικος, ἀνάλαβαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἑλλάδα τρεῖς Βαυαροὶ οἱ ὁποῖοι ἀπέτελεσαν τὴ λεγομένη ἀντιβασιλεία. Οἱ τρεῖς Βαυαροὶ, καταπίαστηκαν μὲ ζῆλο νὰ τακτοποιήσουν ὅλα τὰ ἐλληνικὰ ζητήματα καὶ νὰ κάμουν τὴν Ἑλλάδα ὅπως τ' ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ κράτη. Ἡ ἀπότομη ὁμως συμπεριφορά τους ἐδημιούργησε παρεξηγήσεις. Ἐνῆναν ἀνταρσίες κι οἱ ὄπλαρχηγοὶ Κολοκοτρώνης καὶ Πλαπούτας καταδικάστηκαν σὲ θάνατο.

Εὐτυχῶς στὰ 1835 ἀνάλαβε ὁ ἴδιος ὁ Ὀθωνας τὴν κυβέρνησις τῆς χώρας κι ἡσύχασε ὁ τόπος. Ἡ πρώτη πράξις του ἦταν νὰ δώσῃ χάρη στὸν Κολοκοτρώνη καὶ στοὺς ἄλλους.

Τὸν ἴδιο χρόνον ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἡ Ἀθήνα. Στὰ 1836 ὁ Ὀθωνας παντρεύτηκε τὴν γερμανίδα πριγκίπισσα Ἀμαλία κι ἐγκαταστάθηκε στὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα. Στὰ 1837 ἄρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Ὀθωνας διοικούσε μὲ μεγάλην αὐστηρότητα κι ἔτσι δημιουργήθηκε μὲ τὸν καιρὸ γερὴ ἀντίδρασις ἐναντίον του, ἡ ὁποία κατὰ ληξε σὲ στάση.

Δύο ἀξιωματικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Καλλέργης κι ὁ Μακρυγιάννης, περικύκλωσαν μὲ στρατὸ καὶ λαὸ τ' ἀνάκτορα, τὰ ξημερώματα στὶς 3 Σεπτεμβρίου 1843 κι ὑποχρέωσαν τὸν Ὀθωνα νὰ υπογράψῃ διάταγμα ὅτι παραχωρεῖ Σύνταγμα στὸ λαό.

Ὁ χαρακτήρας ὅμως τοῦ Ὀθωνα ἦταν τέτοιος ὥστε πολλὰς φορὲς παραβίασε τὸ Σύνταγμα, γι' αὐτὸ κι ὁ λαὸς ἦταν δυσαρεστημένος μαζί του.

Μόνο στὴ διάρκεια τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὁ λαὸς ἔδειξε κάποιον ἐνθουσιασμὸ μαζί του.

Στὰ 1853 κηρύχτηκε μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας πόλεμος. Στὸν πόλεμο αὐτὸν πῆραν μέρος ἡ Γαλλία κι ἡ Ἀγγλία σὰν σύμμαχοι τῆς Τουρκίας.

Ὁ Ὀθωνας ἐτάχθηκε μὲ τὸ μέρος τῆς Ρωσσίας. Οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ εἶχαν τὴ γνώμη νὰ κηρυχτῇ πόλεμος ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ τὰ ἔμαθαν αὐτὰ οἱ Ἀγγλο—Γάλλοι, ἔβγαλαν στρατεύματα στὸν Πειραιᾶ κι ἐμπόδισαν τὴν Ἑλλάδα νὰ βγῇ στὸν πόλεμο. Οἱ Ἀγγλο—Γάλλοι κι οἱ Τοῦρκοι ἐνίκησαν στὰ 1856 τὴ Ρωσσία στὴν Κριμαία, γι' αὐτὸ κι ὁ πόλεμος ὠνομάστηκε Κριμαϊκός.

Μετὰ τὸν πόλεμο ἄρχισαν πάλι οἱ ἀντιπάθειες τοῦ λαοῦ ἐναντίον τοῦ Ὀθωνα. Κι ὅταν κάποτε ἔκαμε περιοδεία γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ λαὸ του καὶ ν' ἀποκτήσῃ πάλι τὴ συμπάθειά του, ἐπαναστάτησαν τὸ Μεσολόγγι, ἡ Πάτρα, ἡ Βόνιτσα κι αὐτὴ ἡ Ἀθήνα.

Τότε ὁ Ὀθωνας—ἦταν Ὀκτώβριος τοῦ 1862—ξαναγύρισε μὲ τὸ πλοῖο του στὸν Πειραιᾶ κι ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ βγῇ ἔξω ἔφυγε γιὰ τὴν πατρίδα του ὅπου πέθανε στὰ 1867.

2. Ἡ Βασιλεία Γεωργίου τοῦ Α΄.

Μὲ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ὄθωνα ἄρχισαν πάλι οἱ ταραχὲς στὴ χώρα, οἱ ὁποῖες ἐσταμάτησαν ὅταν ἦλθε ὁ νέος βασιλιάς, Γεώργιος ὁ Α΄, τὸν ὁποῖον ὑπέδειξαν οἱ δυνάμεις.

Ὁ Γεώργιος καταγόταν ἀπὸ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Δανίας. Ἦλθε στὴν Ἑλλάδα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1863. Στὸ μεταξὺ ἡ Ἀγγλία παραχώρησε τὰ Ἐπτάνησα στὴν Ἑλλάδα κι ὅλος ὁ κόσμος πανηγύρισε γιὰ τὸ εὐχάριστο γεγονός. Στὰ 1867 παντρεύτηκε τὴ

39. — Ὁ Βασιλιάς Γεώργιος Α΄.

Ρωσίδα πριγκήπισσα, Ὀλγα, ἡ ὁποία σ' ὄλα τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ ἀνδρός τῆς ἀφοσιώθηκε στὴν ἀνακούφιση τῶν δυστυχησμένων.

Ὁ Γεώργιος Α΄ ἐβασίλευσε πενήντα ὀλόκληρα χρόνια κι ἐκυβέρνησε τὴ χώρα μὲ μεγάλη ἰκανότητα. Εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ γνωρίσῃ τὴν Ἑλλάδα μεγάλη, μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη, στὴν ὁποία μῆκε νικητὴς στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1913 ὁ γιὸς του Κωνσταντῖνος.

Ἀλλὰ ὅταν κι ὁ ἴδιος ἐπῆγε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ γιὰ νὰ δεῖξῃ μ' αὐτὸ ὅτι ἡ Θεσσαλονικὴ εἶναι

καὶ θὰ μείνῃ ἑλληνικὴ, δολοφονήθηκε στὶς 5 Μαρτίου 1913 ἀπὸ ἕνα Ἑλληνα ἀνισόρροπο.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀγάπησε τὸ Γεώργιο Α΄ γιὰ τὰ ἐξαιρετικὰ του χαρίσματα κι ἔκλαψε πικρὰ στὸ θάνατό του.

Τὰ σπουδαιότερα πολεμικὰ γεγονότα στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄ εἶναι τὰ παρακάτω.

3. Ἡ Κρητικὴ ἐπανάσταση στὰ 1866.

Ἡ Κρήτη εἶχε ἐπαναστατήσει κι αὐτὴ, ὅπως ξέρουμε, στὰ 1821, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ συμπεριληφθῇ κι αὐτὴ στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος. Οἱ Κρήτες, ὅμως, δὲν ἔσταμάτησαν τοὺς ἀγῶνες τους καὶ στὰ 1866, ὅταν πιά ἡ ζωὴ τους εἶχε καταντήσει μαρτυρική, ξεσήκωσαν νέα ἐπανάσταση καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης μετὰ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Πολλοὶ Ἑλληνες ἔφυγαν γιὰ τὴν Κρήτη, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὰ ἀγωνιζόμενα ἀδελφία. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, παρ' ὅλη τὴν ἐπιθυμία της καὶ τὸν κρυφὸ της πόθο, δὲν μποροῦσε φανερὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐπαναστάτες, γιὰτὶ αὐτὸ ἰσοδυναμοῦσε μετὰ κήρυξη πολέμου.

Οἱ Τοῦρκοι στὴν ἀρχή, ἐπάθαιναν μεγάλες συμφορές, ἀλλὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1866 ἔβγαλαν πολλὰ τουρκοαγυπτιακὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα ἄρχισαν τὶς μάχες.

Τὰ γυναικόπαιδα, ἡ ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κρήτης καὶ πολλοὶ ἐπαναστάτες μαζεύτηκαν στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρκαδιοῦ. Οἱ Τοῦρκοι τὸ περιζῶσαν κι ἐπειδὴ οἱ ἐπαναστάτες δὲν ἐδέχθησαν νὰ παραδοθοῦν, ἄρχισαν φοβερὸ κανονιοβολισμὸ. Πολλές μέρες ἐκράτησε ἡ μάχη κι ὅταν πιά τὰ τεῖχη εἶχαν γκρεμιστῆ κι οἱ ἔχθροὶ ἔμπαιναν μέσα, ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ Γαβριήλ, ἔβαλε φωτιά στὴν μπαρουταποθήκη καὶ ἀνατινάχθηκαν τὰ γυναικόπαιδα, μαζί με τοὺς ἔχθρους, στὸν ἄερα.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀρκαδιοῦ παρομοιάζεται μετὰ τὴ θυσία τοῦ Σαμουὴλ στὸ Κοῦγκι, τοῦ Ὀλύμπιου στὸ μοναστήρι τοῦ Σέκκου, καὶ τοῦ Καψάλη στὸ Μεσολόγγι.

Τὴ θυσία τοῦ Ἀρκαδιοῦ, ἐπειδὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἡρωϊκώτερες σελίδες τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς ἱστορίας, θὰ τὴν περιγράψουμε μετὰ περισσότερες λεπτομέρειες ἀμέσως παρακάτω.

4. Ἡ θυσία τοῦ Ἀρκαδιοῦ.

Εἶναι ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη στὰ 1866. Ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς στέλνει ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο γράμμα πρὸς τὸ Συμβούλιον τοῦ Μοναστηριοῦ νὰ διώξῃ τὴν ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ, ἀπειλώνοντας πὼς ἂν δὲν γίνῃ αὐτό, θὰ καταστρέψῃ τὸ Ἀρκάδι. Στὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Πασᾶ δὲ δόθηκε καμμιά ἀπάντησις.

Ὁ Πασᾶς θυμωμένος στέλνει στρατεύματα, τὰ ὁποῖα σὲ μιὰ

φοβερή μάχη, με τούς Κρήτες έπαναστάτες, στην τοποθεσία Βαφέ—
'Αποκορώνου, παθαίνουν πανωλεθρία κι ο Μουσταφά νικημένος και
ντροπιασμένος ξαναγυρίζει στο Ρέθυμνο. 'Αλλά οι φοβέρες του δε
σταματούν. Καινούργιο γράμμα στέλνει στο μοναστήρι με την άπαι-
τηση να παραδοθούν τὰ όπλα. 'Ο ήγούμενος Γαβριήλ, άπαντὰ.

«'Ο όρκος και τὸ σύνθημά μας είναι ή 'Ένωση τῆς Κρήτης με
τὴν 'Ελλάδα, ή ὁ θάνατος και πέρ' άπ' αυτό δε θέλουμε ν' άκούσου-
με τίποτ' άλλο».

'Ο Μουσταφά πασάς, τότε, με είκοσι χιλιάδες στρατό, έκστρα-
τεύει έναντιον τοῦ 'Αρκαδιοῦ, που τὸ υπεράσπιζαν μόνο τριακόσιοι
πολεμιστές, άνάμεσα στους όποιους και μερικοί άξιοματικοί και
όπλιτες, έθελοντές τοῦ έλληνικοῦ στρατοῦ, καθώς κι οι σαρανταπέν-
τε καλόγεροι τοῦ μοναστηριοῦ.

Στις 6 Νοεμβρίου οι έχθροι έχουν πιάσει τὰ ύψώματα, δυτικά
τοῦ μοναστηριοῦ κι από κει με τὸ πεζικό και τὰ ὄρειβατικά πυρο-
βόλα, αρχίζουν τὴν έπιθεση, ή ὁποία τὴν πρώτη μέρα άποκρούεται
και τὰ έχθρικά πυροβόλα σχεδόν άχρηστεύονται.

'Αλλά για κακή τύχη τῶν πολιορκουμένων, βροχή άδιάκοπη και
ραγδαία, έμποδίζει τούς έπαναστάτες από τις γύρω έπαρχίες νὰ
βοηθήσουν, γιατί τὰ όπλα τους, που ἦσαν κατασκευασμένα από πυ-
ριτόλιθο, άχρηστεύονταν από τὴν ύγρασία. "Έτσι και τὸ σχέδιο, που
είχαν καταστρώσει οι άρχηγοί, δέν εφαρμόστηκε. Είχαν δηλαδή σκε-
φθῆ, άν ὁ Πασάς έπέμενε στην πολιορκία τοῦ μοναστηριοῦ, ένα μέ-
ρος τῶν έπαναστατῶν νὰ μείνη και νὰ πολεμά γύρω άπ' αυτό κι
οι υπόλοιποι νὰ έπιτεθούν κατά τοῦ Ρεθύμνου κι έτσι νὰ εξαναγκά-
σουν τὸν Πασά νὰ λύση τὴν πολιορκία. 'Αλλά οι βροχές γίνονται
χιονοθύελλες κι έτσι ματαιώνεται έντελῶς τὸ σχέδιο τῶν έπαναστα-
τῶν. 'Ο Πασάς βλέποντας ὅτι άπ' έξω δέν έχει νὰ φοβηθῆ τίποτε,
κάνει πρὸς τούς πολιορκουμένους νέες προτάσεις νὰ παραδοθούν,
τις όποιες και πάλι περιφρονούν οι έπαναστάτες.

'Η δευτέρα μέρα τῆς πολιορκίας είναι μιὰ άδιάκοπη μάχη. "Ο-
λος ὁ στρατός τοῦ Πασά βρίσκεται οὐ κίνηση. Οι άπ' έξω έπανα-
στάτες δέν μπορούν νὰ βοηθήσουν έξ ατίας τῆς μεγάλης κακοκαι-
ρίας. 'Ακόμα οι Τουρκοί φέρουν από τὸ Ρέθυμνο νέα μεγάλα πυρο-
βόλα, που οι ὀβιδες τους έφθαναν μακριά.

Είναι καταφάνερο πιά, ὅτι τὰ άδύνατα τείχη τοῦ μοναστηριοῦ
δε θάντέξουν στα πυροβόλα αυτά. 'Από τῶρα λοιπόν οι πολιορκη-
μένοι βλέπουν βέβαιη τὴν αίχμαλωση τοῦ μοναστηριοῦ, αλλά με

χαρά άντικρύζουν τὸ θάνατο κι ἐπιθυμοῦν μοναχᾶ νὰ χορτάσουν τὸν πῦθο τῆς ἐκδίκησης, σκοτώνοντας ὅσο μποροῦν περισσότερους ἐχθρούς. Ψάλλουν οἱ καλόγεροι θρησκευτικούς ὕμνους κι οἱ πολεμιστὲς πολέμικὰ καὶ πατριωτικὰ τραγοῦδια, ἀστειεύονται μὲ τοὺς ἀντιπάλους, ἀπευθύνοντάς τους λόγια πειραχτικά. Ἔτσι κι ἡ δευτέρη μέρο τῆς πολιορκίας περνάει μὲ τὴν ἀπόκρουση καὶ πάλι ὄλων τῶν ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων, παρ' ὄλη τὴν πίεση τῆς πολιορκίας, παρὰ τὸ πλησίασμα τῶν Τούρκων καὶ τ' ἀνοίγματα πού προξενοῦν τὰ πυροβόλα καὶ τὰ ὅποια κλείνουν μὲ ὅ,τι πρόχειρο βρίσκουν οἱ πολιορκημένοι. Κι ἐνῶ τὸ ἀπόγεμα, χαλαρώνει ἐπίτηδες ὁ Πασᾶς τὴν πολιορκία γιὰ νὰ φύγουν, ἂν θέλουν, οἱ πολιορκημένοι, κανένας δὲ σκέφτεται τέτοιο πράγμα. Τὴν ἴδια νύχτα παίρνουν τὴ μεγάλη ἀπόφαση, νὰ πεθάνουν ὄλοι γιὰ τὴν πατρίδα. Τὴν ἀπόφασή τους αὐτὴ τὴν ἀναγγέλλουν στίς γύρω ἐπαρχίες, μὲ τρεῖς πολεμιστὲς, μεταμφιεσμένους σὲ Τούρκους. Κι ἐνῶ οἱ ἄντρες αὐτοὶ φέρνουν τὴν εἶδηση στίς ἐπαρχίες, ὁ ἠγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ Γαβριήλ, καλεῖ τοὺς πολιορκημένους στὴν ἐκκλησία, νὰ προσευχηθοῦν.

Ἡ σκηνὴ εἶναι ἀφάνταστα δραματικὴ. Θυμίζει τὴ λειτουργία στοῦ Κοῦγκι μὲ τὸ Σαμουήλ. Ὅλοι γονατιστοί, ἄλλοι μὲ δάκρυα στὰ μάτια κι ἄλλοι μὲ βουβὴ συγκίνηση, μεταλαβαίνουν. Ὁ ἠγούμενος δίνει θάρρος στον κόσμο καὶ τοὺς συσταίνει νὰ μὴ δειλιάσουν, ἂν χρειαστῆ νὰ πεθάνουν γιὰ τὴν Πίστη καὶ γιὰ τὴν Πατρίδα, γιατί τέτοιος θάνατος ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀθανασία.

Ἡ ὀγδὴ Νοεμβρίου εἶναι ἡ τελευταία μέρα τοῦ ἄνισου ἀγῶνα. Οἱ ἐχθροὶ ἔχουν περικυκλώσει στενὰ τὸ μοναστήρι κι ἔχουν ἀνοίξει μὲ τὰ δυνατὰ τους πυροβόλα, τ' ἀδύνατα τελεχη. Καὶ νά, ἀπὸ ἓνα ρήγμα ἀρκετὰ ἀνοιχτό, μπαίνουν οἱ πρῶτοι ἐχθροί. Σὲ λίγο ὁ περίβολος τοῦ μοναστηριοῦ γεμίζει καὶ μεταβάλλεται σὲ ἀπέραντο σφαγεῖο, γιατί ἡ μάχη γίνεται μόνο μὲ τὰ μαχαίρια, ἐνῶ τὸ μεγάλο πυροβόλο, πού βρίσκεται ἀπέναντι, χτυπάει ἀδιάκοπα, ἀνοίγοντας καινούργια ρήγματα.

Δὲν εἶναι καιρὸς πιά νὰ περιμένουν. Ἐφτασε ἡ στιγμή τῆς μεγάλης θυσίας. Κάτω στὰ ὑπόγεια τοῦ μοναστηριοῦ, ὑπάρχουν δύο ὑπόνομοι γεμάτοι μπαροῦτι, ἡ μιὰ στὴ δυτικὴ εἴσοδο τοῦ μοναστηριοῦ κι ἡ ἄλλη στὴν ἀνατολική.

Ὁ ἠγούμενος παίρνει μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ δαυλὶ καὶ μὲ τ' ἄλλο τὴν πιστόλα του, ἐνῶ οἱ πολεμιστὲς λιγοστεύουν τοὺς πυροβολισμοὺς στὰ δυὸ αὐτὰ μέρη, πού ἦσαν οἱ ὑπόνομοι, γιὰ νὰ μποῦν ἀπὸ κεῖ

ὅσο τὸ δυνατό περισσότεροι ἔχθροί. Ξαφνικὰ βρίσκεται περικυκλωμένος καὶ κινδυνεύει νὰ πιασθῇ. Πυροβολεῖ τὸν πρῶτον Τοῦρκο, τὸν σκοτώνει καὶ κατόπι αὐτοκτονεῖ. Οἱ ἔχθροί τοῦ κόβουν τὸ κεφάλι καὶ τοῦ γυμνώνουν τὸ σῶμα. Ἄλλὰ ἡ θυσία ἔχει ἀποφασισθῆ. Σὰν ἀστραπὴ μπαίνει στὰ κελλιά, ὅπου ἔμεναν τὰ γυναικόπαιδα, ὁ ἀτρόμητος πολεμιστὴς Κωνσταντῖνος Γιαμπουδάκης, κρατώντας μιὰ πιστόλα καὶ ρωτᾷ τὰ γυναικόπαιδα, ἂν προτιμοῦν νὰ παραδοθοῦν καὶ ν' ἀτιμαστοῦν, ἢ νὰ πεθάνουν τίμια καὶ δοξασμένα. Μιὰ δυνατὴ φωνὴ ποῦ ἔβγαине μέσ' ἀπὸ τὰ σπλάχνα, ὄλων μαζί, ἀκούσθηκε.

— «Ἐμπρὸς φωτιά!»

Τὴν ἴδιαν στιγμήν ὁ Γιαμπουδάκης πυροβολεῖ στὸ μπαρούτι. Τὸ μοναστήρι τινάζεται στὸν ἀέρα κι ὄλοι μαζί, πολιορκητὲς καὶ πολιορκημένοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, γίνονται μέσα σὲ πέτρες, σκόνη, καπνοὺς καὶ φλόγες, μιὰ ἄμορφη μάζα, ἀπὸ σάρκες καὶ αἵματα.

Ὁ θάνατος τρομακτικὸς ἔχει θερίσει τὰ πάντα. Δὲν διακρίνονται πιὰ, παρὰ μόνον οἱ καπνοὶ κι οἱ φλόγες κι ἀνάμεσά τους ἡ δόξα, ποῦ μὲ τὸ φωτοστέφανο σκεπάζει τὸ μπαρουτοκαπνισμένον μοναστήρι.

Αὕτῃ εἶναι ἡ μεγάλη πατριωτικὴ θυσία, ποῦ ἔγινε στὸ Ἀρκαδί τῆς Κρήτης καὶ ἡ ὁποία, ὅπως κι οἱ ἄλλες τοῦ Σουλίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου, θὰ προκαλοῦν τὸν αἰώνιον θαυμασμό καὶ τὴν παντοτεινὴν εὐγνωμοσύνη τῶν νέων Ἑλλήνων.

Τὰ κόκκαλα τῶν ἡρώων τῆς μεγάλης αὐτῆς θυσίας, φυλάγονται μέχρι σήμερα σὲ μιὰ ἰδιαιτέρη κρύπτη καὶ τιμῶνται σὰν ἱερὰ λείψανα, γιὰ νὰ θυμίζουσι παντοτινά, τὴ φιλοπατρία καὶ τὴν αὐταπάρνηση τῶν δοξασμένων μας προγόνων.

5. Ὁ Ρωσσο—Τουρκικὸς πόλεμος στὰ 1877.

Στὰ 1870 οἱ Βούλγαροι, οἱ ὅποιοι ἦσαν Χριστιανοί, ἔπαψαν πιά νὰ υπάγωνται στὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως κι ἵδρυσαν δική τους αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, τὴ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία. Ἄλλὰ τὸν ἴδιον καιρὸν, ἄρχισαν νὰ κινοῦνται γιὰ ν' ἀποκτήσουσι καὶ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία. Ἰδρυσαν ἐπαναστατικὰς ἐταιρεῖες, τὰ κομμάτια ὅπως τ' ἄλλοι, καὶ στὰ 1875 ἔκαμαν τὴν ἐξέγερσίν τους.

Ὁ Σουλτάνος γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Βουλγάρους ἔστειλε ἐναντίον τους ἄτακτους στρατιῶτες, οἱ ὅποιοι ἔσφαξαν χιλιάδες γυναικό-

παιδα. Ἡ Ρωσσία ὑπερασπίζοντας τοὺς Βουλγάρους Χριστιανοὺς, ἐκήρυξε, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1877, τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἐμπήκε στὴ Βαλκανικὴ κι ἔφτασε στὸ προάστειο τῆς Πόλης τὸν Ἅγιο Στέφανο.

Μόλις κηρύχθηκε ὁ ρωσσο-τουρκικὸς πόλεμος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐτάχθηκε μὲ τὸ μέρος τῆς Ρωσσίας καὶ ζήτησε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση νὰ διατάξῃ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ νὰ μῆ στῆν Κρήτη, στῆν Ἡπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία.

Οἱ Ἄγγλοι ὅμως δὲν ἄφησαν τὴν Κυβέρνηση νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀργότερα, ἄλλη κυβέρνησις ἀναγκάστηκε νὰ στείλῃ στρατὸ, ὁ ὁποῖος ἔφτασε μέχρι τὸ Δομοκὸ. Στὸ μεταξὺ ὅμως ὑπογράφηκε ἡ ρωσσο-τουρκικὴ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, στὰ 1878 κι ἔτσι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ξαναγύρισαν πίσω.

Ἀργότερα ὅλες οἱ δυνάμεις μαζί κανόνισαν, πῶς θὰ μοιραστοῦν τὰ ἐδάφη τῆς Βαλκανικῆς. Στὴν Ἑλλάδα ἐπιδικάστηκε ἡ Ἡπειρος κι ἡ Θεσσαλία, στίς ὁποῖες μῆκε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὰ 1881.

6. Ὁ Ἑλληνο—Τουρκικὸς πόλεμος στὰ 1897.

Στὰ 1878 οἱ μεγάλες δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει νὰ δώσουν στὴν Κρήτη αὐτονομία. Οἱ Τούρκοι ὅμως πάντοτε ἐνοχλοῦσαν τοὺς Κρήτες καὶ στὰ 1896 ἔκαψαν τὴν ἑλληνικὴ συνοικία στὰ Χανιά κι ἔσφαξαν πολλοὺς Ἑλληνας. Οἱ Κρήτες ἐπανεστάτησαν πάλι κι ἐκήρυξαν, γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα.

Ὁ λαὸς τῆς Ἀθήνας ὅταν ἔμαθε τις σφαγὰς τῶν Κρητῶν, ἄρχισε τις διαδηλώσεις κι ἐπέριξε τὴν κυβέρνησις νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἡ κυβέρνησις, γνωρίζοντας τὴν ἀδυναμία τοῦ στρατοῦ, ἐδίσταζε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξερέθιζε τὸν κόσμον καὶ τὸν παρακινούσε σὲ νέες διαδηλώσεις. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, πιστεύοντας ὅτι πάλι θὰ ἐπέμβουν οἱ Μεγάλες δυνάμεις καὶ θὰ συμβιβάσουν τὰ δύο κράτη, ἔκαμε δηλώσεις ὅτι θὰ ἔμπαινε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, στὰ τουρκικὰ ἐδάφη.

Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1897 ὁ συνταγματάρχης Τιμολέων Βάσσος ἐβγήκε, μὲ στρατὸ, στὰ Χανιά, κι ἐκήρυξε τὴν ἔνωση τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἦταν πολὺ ἀνώτερος καὶ καλύτερα ὀπλισμένος, ἐφωδιασμένος καὶ γυμνασμένος ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν. Στὴν ἀρχὴ ὁ Σουλτάνος περιωρίστηκε μόνον σὲ διαμαρτυρίες, ἀλλὰ μὲ τὴν παρακίνηση τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γερμανίας ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας καὶ στὶς 5 Ἀπριλίου 1897 διέταξε τὸν ἀρχιστράτηγον Ἐτέμ πασᾶ νὰ μῆ στῆ Θεσσαλία. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, ἀφοῦ κράτησε μερικὲς μέρες στὰ σύνορα, ὀπισθοχώρησε μέχρι τῆ Λαμίας.

Τότε ἡ Κυβέρνηση ἀναγκάστηκε νὰ ὑπογράψῃ, στὶς 7 Μαΐου, ἀνακωχὴν, ἀφοῦ πρῶτα ἔφυγε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπὸ τὴ Κρήτη. Στὶς 22 Νοεμβρίου 1897 ὑπογράφηκε ὀριστικὴ εἰρήνη. Οἱ Τοῦρκοι ἄδειασαν τὴ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἑλλάδα ὑποχρεώθηκε νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωση ἑκατὸ ἑκατομμύρια χρυσὲς δραχμῆς.

Ἐπειτα οἱ Δυνάμεις ἐκήρυξαν τὴν Κρήτη αὐτόνομη ἡγεμονία καὶ διώρισαν ὕπατον ἀρμοστήν (ἀνώτατο διοικητὴ) τὸν δεῦτερον γιὸν τοῦ βασιλεῦς, πρίγκηπα Γεώργιον.

7. Ὁ Μακεδονικὸς ἀγῶνας. Παῦλος Μελάς.

Εἴπαμε σὲ προηγούμενον κεφάλαιον ὅτι οἱ Βούλγαροι ἀπόκτησαν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, τὴ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία. Σκέφτηκαν λοιπὸν νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἐξαρχίας ὄλους τοὺς χριστιανοὺς καὶ οἰκοὺς τῆς Μακεδονίας, μὲ τὸ καλὸ ἢ μὲ τὴ βία.

Τὴν προσπάθειά τους αὐτὴ τὴν ἀνέχονταν καὶ οἱ Τοῦρκοι, γιατί, στρεφόμενοι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 οἱ Βούλγαροι προσπάθησαν ἀκόμα περισσότερο νὰ ἐπιτύχουν τὸ σχέδιόν τους καὶ ἄρχισαν τὴν ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας. Πολλὲς συμμορίαι κομιτατζήδων ἐσκόρπιζαν τὸν τρόμον καὶ τὴν καταστροφὴν. Ἐσκότωναν προὔχοντες, δασκάλους καὶ παπάδες. Ἐκαίγαν χωριά, ἔρπαζαν κοπάδια, κατέστρεφαν περιουσίες καὶ γενικὰ μεταχειρίζονταν κάθε τρομοκρατία γιὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Μακεδονίας νὰ γίνουν Βούλγαροι.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας δὲν ἔμειναν μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια μπροστὰ στὴν καταστροφὴν, ποὺ ἐξαπέλυσαν οἱ Βούλγαροι. Ἐσχημάτισαν ἀντιταρτικὰ σώματα καὶ ἐπροστάτευαν ὠρισμένες περιοχὰς ἀπὸ τὴ μανία τῶν κομιτατζήδων.

Στὰ 1904 κινήθηκε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἀνάθεσε

σὲ ἀξιωματικούς νὰ συστηματοποιήσουν τὸ μακεδονικὸν ἀγῶνα. Πολλοὶ ἰδιώτες κι ἀξιωματικοὶ ἔφευγαν ἀπὸ κάθε ἑλληνικὴ γωνιά καὶ πήγαιναν νὰ καταταχθοῦν στὰ ἀνταρτικὰ σώματα τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἄντρες αὐτοὶ ὠνομάστηκαν Μακεδονομάχοι.

Ἐνάντια στους πρώτους ἀρχηγούς ἀνταρτικῶν σωμάτων ποὺ πέρασαν στὴ Μακεδονία ἦταν κι ὁ νεαρὸς ἀνθυπολοχαγὸς Παῦλος Μελάς, παιδί μεγάλης κι εὐγενικῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε σὲ συμπλοκὴ μὲ τοὺς Τούρκους, στὴ Στάτιστα τῆς Φλωρίνης, στίς 13 Ὀκτωβρίου 1904 ἀφοῦ πολέμησε σὰν ἥρωας.

Ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά ἐτόνωσε τὸ μακεδονικὸν ἀγῶνα καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὸ στρατὸ γιὰ νὰ πᾶνε νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ ἔργο του.

Ὁ ντόπιος ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἔδωσε στους Μακεδονομάχους κάθε συνδρομὴ καὶ τοὺς βοήθησε στὸ δύσκολο ἔργο τους.

Στὸ τέλος οἱ Βούλγαροι ἐλύγισαν. Τὸ σχέδιό τους νὰ κάνουν τὴ Μακεδονία βουλγαρικὴ δὲν ἐπέτυχε. Ἡ Μακεδονία ἔμεινε ἑλληνικὴ μέχρι καὶ τὸ πιὸ ἀπομακρυσμένον τῆς χωριουδάκι.

8. Τὸ Κρητικὸ ζήτημα κι ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1909

Στὰ 1908 πολλοὶ μορφωμένοι Τούρκοι ἀξιωματικοί, οἱ λεγόμενοι Νεότουρκοι, θέλοντας νὰ καλυτερέψουν τὴ διοίκηση τῆς χώρας τους, ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, τὸν ὁποῖο στὸ τέλος ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ θρόνον.

Πολλὰ κράτη ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴ τουρκικὴ ταραχὴ ὅπως ἡ Αὐστρία κι ἡ Βουλγαρία, ἡ ὁποία κηρύχθηκε ἀνεξάρτητο βασίλειο.

Τότε κι ἡ Κρήτη ἐκήρυξε τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ βοηθήσῃ τὴν Κρήτη. Οἱ Κρητικὲς ἐπέμεναν στὴν ἀπόφασί τους κι οἱ Νεότουρκοι ἐξαγριωμένοι φοβέριζαν τὴν κυβέρνησις.

Οἱ ταπεινώσεις κι οἱ ἐξευτελισμοί, ποὺ δεχόταν τότε ἡ Ἑλλάδα, ἐπλήγωσαν τὸ ἐθνικὸ φιλότιμον πολλῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι μαζεύτηκαν στὸ Γουδί, στίς 15 Αὐγούστου 1909 καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν συνταγματάρχην Ζορμπᾶ, ἵδρυσαν τὸ Στρατιωτικὸ Σύνδεσμον, ὁ ὁποῖος ἀνάγκασε τὴν κυβέρνησις νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ γίνῃ νέα.

Κι ἡ νέα κυβέρνησις παραιτήθηκε, ὥσπου ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἐκάλεσε ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Ἀθήνα τὸν Ἐλευθέριον Βενι-

ζέλο, γνωστόν ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες του στὴν Κρήτη, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε μεγάλος πολιτικός ἄνδρας, προικισμένος μὲ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα.

Ὁ Βενιζέλος ἀνάλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911.

9. Βαλκανο-Τουρκικός κι Ἑλληνο-Βουλγαρικός πόλεμος στὰ 1912 καὶ 1913

Οἱ Νεότουρκοι, ὅταν ἀνάλαβαν τὴν Κυβέρνησιν τῆς Τουρκίας, ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ δώσουν σ' ὅλες τὶς φυλὰς τοῦ κράτους πολιτικὴ ἰσότητα. Ὅλος ὁ κόσμος ἐχάρηκε γι' αὐτό, ἀλλὰ οἱ Νεότουρκοι δὲν ἐκράτησαν τὸ λόγο τους. Σὲ λίγα χρόνια ἔρχισαν πάλι νὰ καταπιέζουν τοὺς Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς.

Αὐτὸ ἀνάγκασε τοὺς Σέρβους, Μαυροβουνίους, Βουλγάρους κι Ἑλληνας νὰ συνεννοηθοῦν καὶ νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Πρῶτα ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τὸ Μαυροβούνιον, στὶς 25 Σεπτεμβρίου 1912, ἔπειτα ἡ Σερβία κι ἡ Βουλγαρία στὶς 4 Ὀκτωβρίου καὶ στὶς 5 Ὀκτωβρίου ἡ Ἑλλάδα. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, μ' ἓνα διάγγελμα τοῦ γεμάτου πατριωτισμοῦ καλοῦσε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν νὰ πολεμῇ μὲ ὅλην τὴν ὁρμὴν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν σκλαβωμένων του ἀδελφῶν.

Ἀρχιστράτηγος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὸ στρατόν του ἀπὸ τὴν μιὰ λαμπρὴν νίκη στὴν ἄλλη.

Σὲ λίγον καιρὸν οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἡ Κρήτη καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου εἶχαν ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν τουρκικὴν σκλαβίαν. Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὁμορφὴ νύμφη τοῦ Θερμαϊκοῦ, παραδόθηκε, στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1912 κι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐμπήκε νικητὴς κι ἀπελευθερωτὴς στὴν πόλιν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ πολιούχου της, Ἀγίου Δημητρίου.

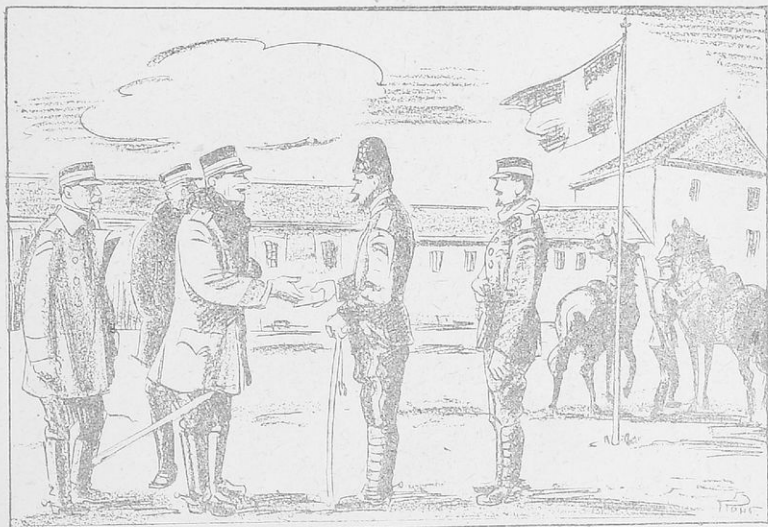
Τὰ Γιάννενα παραδόθηκαν στὶς 21 Φεβρουαρίου 1913.

Τὸ θρυλικὸν θωρηκτὸ «Ἀβέρωφ» ἐπρωτοστάτησε στὸ Αἶγαϊον κι ὁ ὑπόλοιπος ἑλληνικὸς στόλος βγάζοντας στρατὸ ἀπελευθερώσει ὅλα τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ ἡρωϊκὴ Κρήτη εἶχε πιά ἐνωθῆ ἐπίσημα μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα ἀπὸ τὶς 4 Ὀκτωβρίου 1912.

Τὸν ἴδιο καιρὸ κι οἱ ἄλλοι βαλκανικοὶ λαοὶ ἐνίκησαν στὰ διάφορα μέρη τοὺς Τούρκους. Ὅπως ἔγραφε ἡ βαλκανικὴ συμφωνία, κάθε κράτος θὰ κρατοῦσε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ὅσα μέρη θὰ ἐλευθέρωνε ὁ στρατὸς του.

Οἱ Βούλγαροι ὁμως, μετὰ τὴ νίκη τῶν συμμάχων, εἶχαν τὴν

40.— Ἡ παράδοση τῶν Ἰωαννίνων.

ἀπαίτηση νὰ πάρουν και μέρη, τὰ ὁποῖα ἐλευθέρωσαν οἱ ἄλλοι σύμμαχοι στρατοὶ Ἄπο τὴν Ἑλλάδα ζητοῦσαν τὴ Θεσσαλονίκη.

Ἐξ αἰτίας τῆς παράλογης αὐτῆς ἀπαίτησης ἐκήρυξαν οἱ Βούλγαροι τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Σερβίας, στίς 16 Ἰουνίου 1913.

Ὁ Κωνσταντῖνος, πού ἔγινε βασιλεὺς μετὰ τὸ φόνο τοῦ πατέρα του, ὠδήγησε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ κι ἔδωσε ξακουσμένες μάχες ἐναντίον τῶν Βουλγάρων στὸ Κιλκίς, στὸ Λαχανᾶ, στὴ Δοϊράνη, στὴ Στρώμνιτσα, στὸ Δεμίρ-Ἰσάρ, στὸ Πετριτσι καὶ τὴν πιὸ δοξασιμένη του μάχη στὰ στενὰ τῆς Κρέσνας.

Ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κυνηγημένος ἀπὸ παντοῦ φεύγει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Βουλγαρίας, ὥσπου ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἀναγκάστηκε νὰ ὑπογράψῃ εἰρήνη, στίς 18 Ἰουλίου 1913.

41.—Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος και ο Πρωθυπουργός Έλ. Βενιζέλος.

Ἡ Ἑλλάδα κράτησε τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονία, μέχρι τὸ Νέστο ποταμό, τὴν Ἠπειρο καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ ὑπογραφή τῆς εἰρήνης ἔφερε χαρὰ μεγάλη στὸν ἑλληνικὸν λαόν. Ὅταν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος μαζί με τὸν πρωθυπουργὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλο, κατέβηκαν εἰς τὴν Ἀθήνα, ὁ λαὸς τοῦς ὑποδέχθηκε με ἀκράτητο ἐνθουσιασμό.

10. Α' Παγκόσμιος πόλεμος στὰ 1914—1918.

Στὰ 1914 τὰ περισσότερα Εὐρωπαϊκὰ κράτη πιάστηκαν σὲ πόλεμο παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν δολοφονία τοῦ διαδόχου τῆς Αὐστρίας, ἀπὸ κάποιον φοιτητὴν, στὸ Σεράγεβο τῆς Βοσνίας. Στὸν πόλεμον ἔλαβαν μέρος ἀργότερα καὶ οἱ Ἠνωμένους Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἔτσι ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐξελίχθηκε σὲ παγκόσμιον, ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασίαν Πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Τὰ βαθύτερα ὅμως αἷτια τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου ἦσαν οἰκονομικά. Καὶ οἱ δύο ἀντίπαλες μερίδες, ὅπως παρατάχθηκαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολέμου, ἤθελαν νὰ βροῦν ἀγορὰς γιὰ τὴ διάθεσιν τῶν βιομηχανικῶν κλπ. προϊόντων τοῦς. Ἀφοῦ δόθηκε λοιπὸν ἡ ἀφορμὴ τῆς δολοφονίας τοῦ διαδόχου τῆς Αὐστρίας, τὴν ἐκμεταλλεύθηκαν.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν, ἡ Αὐστρία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Σερβίας. Μετὰ τὸ μέρος τῆς Αὐστρίας στάθηκαν ἡ Γερμανία, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Βουλγαρία, ἐνῶ μετὰ τὸ μέρος τῆς Σερβίας στάθηκαν ἡ Ρωσσία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία.

Ἡ Ἑλλάδα εἰς τὴν ἀρχὴν κράτησε οὐδέτερον στάσιν, οἱ Ἀγγλο-Γάλλοι ὅμως ἐπέμεναν νὰ βγῆ στὸν πόλεμον. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς χωρίστηκε σὲ δύο μερίδας. Ἡ πρώτη μερίδα, μετὰ ἐπικεφαλῆς τὸ βασιλεὺς Κωνσταντῖνον, ἐπέμενε εἰς τὴν οὐδετερότητα, ἐνῶ ἡ δευτέρα μερίδα μετὰ ἐπικεφαλῆς τὸν Βενιζέλον ἐπέμενε νὰ βγοῦν εἰς τὸν πόλεμον μετὰ τὸ μέρος τῶν συμμάχων τῆς Σερβίας.

Στὰ 1916 ὁ Βενιζέλος πῆγε εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἔκαμε ἄλλην κυβέρνησιν. Τὸν ἴδιον καιρὸν βγῆκε καὶ Ἀγγλικὸς καὶ Γαλλικὸς στρατός, καὶ ὅλοι μαζί πολέμησαν μετὰ ἡρώισμον καὶ πέτυχαν νὰ καταρρεύσῃ τὸ μέτωπον.

Γι' αὐτὸ οἱ νικητὲς μετὰ τὸν πόλεμον, ἔδωσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὀλόκληρον τὴν Θράκην καὶ ἕνα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ Ἑλλάδα κατέλαβε αὐτὰ τὰ μέρη, ἀλλὰ εἰς τὴν Τουρκίαν ἐγένετο ἐπανάστασις καὶ ὁ Μουσταφᾶ Κεμάλ, ἀφοῦ διοργάνωσε τὸ στρατόν

του, προσπάθησε νάντισταθῆ στίς ἀποφάσεις τῶν συμμάχων.

Ἔτσι ἐξακολούθησε ὁ πόλεμος μεταξύ Ἑλλάδας καί Τουρκίας, ὁ ὁποῖος κατάληξε στά 1922, στή μεγάλη καταστροφή τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καί τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας.

Τότε οἱ Μεγάλες δυνάμεις ἐκάλεσαν συνδιάσκεψη στή Λωζάννη τῆς Ἑλβετίας κι ἔπειτ' ἀπό πολλές συζητήσεις, ὑπογράφηκε εἰρήνη μεταξύ Ἑλλάδας καί Τουρκίας στίς 24 Ἰουλίου 1923.

42.— Ὁ Βασιλιάς Γεώργιος Β΄

Σύμφωνα μέ τήν εἰρήνη αὐτή, ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας ὅσοι εἶχαν μείνει ἀκόμα στή Μ. Ἀσία, ἀνταλλάσσονταν μέ τοὺς Τούρκους, ποὺ ἔμεναν στήν Ἑλλάδα. Τά σύνορα τῶν δύο κρατῶν ὠρίστηκαν στὸν ποταμὸ Ἐβρο.

Μετὰ τὴ μικρασιατική καταστροφή καί τὴ συνθήκη τῆς Λωζάννης, ἡ Ἑλλάδα προσπάθησε νά κλείσῃ ὅλες τίς πληγές, ποὺ τῆς ἄφησε ὁ πόλεμος. Ἀποκατέστησε τὸν προσφυγικὸ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ κι ἐτιδόθηκε σέ ἔργα εἰρηνικά.

11. Ὁ βασιλιάς Γεώργιος Β΄.

Ἐπειτ' ἀπό τὴ Μικρασιατική καταστροφή ὁ ἑλληνικὸς λαός, μέ δημοψήφισμα ἀποφάσισε νά φέρῃ τὴ Δημοκρατία. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἀναγκάστηκε τότε νά φύγῃ στὸ ἐξωτερικόν. Ἀλλὰ στά 1935 ἐγίνε νέο δημοψήφισμα κι ὁ βασιλιάς Γεώργιος Β΄, γιὸς τοῦ Κωνσταντίνου κι ἐγγονός τοῦ Γεωργίου Α΄, ξαναγύρισε στήν Ἑλλάδα, στὸ θρόνον του.

Ἐκ τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης προσπάθησε νὰ ὀδηγήσῃ τὴ χώρα μας στὴν πρόοδο καὶ στὴν ἀνάπτυξη.

Κατάρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ καὶ πάλι τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Οἱ περιοδεῖες, ποὺ ἔκανε γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ λαὸ Του καὶ νὰ μάθῃ ἀπὸ τὸ στόμα τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ποιῆς εἶναι οἱ ἀνάγκες καὶ οἱ ἐπιθυμίες τῶν ἐργατῶν, τῶν γεωργῶν, τῶν ὑπαλλήλων καὶ γενικὰ ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ, ἐδημιούργησαν στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἕνα βαθὺ αἴσθημα ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ γιὰ τὸ λατρεμένο τους βασιλιά.

Ἔτσι ὁ Γεώργιος Β' ἔγινε τὸ σύμβολο τῆς ἐνότητος ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἦταν ἀπεριόριστη. Αὐτὸ τὸ ἀπέδειξε σ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του καὶ ἰδιαίτερα στὰ δύσκολα χρόνια τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου, ὅπως θὰ διηγηθοῦμε παρακάτω.

12. Β' Παγκόσμιος πόλεμος.

Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1939 ἡ Γερμανία κήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Πολωνίας. Μὲ τὸ μέρος τῆς Γερμανίας ἐτάχθησαν ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰαπωνία, ἐνῶ μὲ τὸ μέρος τῆς Πολωνίας ἐτάχθησαν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία. Ἀργότερα βγήκαν στὸν πόλεμον μὲ τὸ μέρος τῆς Πολωνίας καὶ οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς.

Κι ὅταν ἡ Γερμανία κήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ρωσίας, οἱ Ἀγγλο-Ἀμερικάνοι καὶ οἱ Ρῶσοι κατέστρωσαν τὰ σχέδια γιὰ τὴ συντριβὴ τῆς Γερμανίας.

Ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε κανένα πρόγραμμα νὰ βγῆ στὸν πόλεμον. Ἀλλὰ στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940, τῆς ἐπιτέθηκε ἐντελῶς ἄδικα καὶ ὕπουλα ἡ Ἰταλία.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

- 1) Ποιὸς ἐξελέγη πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδας καὶ πότε ; Ποιά τμήματα τῆς χώρας ἀποτελέσαν τὸ Ἑλληνικὸ βασίλειον ;
- 2) Πῶς κυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα ὁ Ὀθωνας καὶ γιὰτι ἔχασε τὸ θρόνον του ;
- 3) Ποιὸν βασιλεὺς ὑπέδειξαν οἱ Δυνάμεις μετὰ τὸν Ὀθωνα καὶ πῶς αὐτὸς ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα ;
- 4) Πότε ἐνώθησαν τὰ Ἴονια νησιά μετὰ τὴν Ἑλλάδα ; Πότε προσετέθηκαν ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία ;
- 5) Περιγράψετε τὴ θυσία τοῦ Ἀρκαδιοῦ.

6) Γιατί κηρύχτηκε ό 'Ελληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897 καί γιατί εἶχε άποτυχία ;

7) Ποιό ἦταν τὸ σχέδιο τῶν Βουλγάρων καί πῶς τὸ ἀντιμετώπισε ἡ 'Ελλάδα ;

8) Τί γνωρίζετε γιά τόν Παῦλο Μελά ;

9) Πότε ἀνέλαβε τήν Κυβέρνηση τοῦ κράτους ὁ Βενιζέλος ;

10) Ποιές Βαλκανικές χῶρες κήρυξαν τόν πόλεμο τῆς Τουρκίας στά 1912 καί ποιός ἦταν ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ 'Ελληνικοῦ στρατοῦ ;

11) Ποιές πόλεις ἐλευθερώθηκαν καί μέ ποιές μάχες ;

12) Τί ζητοῦσαν οἱ Βούλγαροι μετά τόν Βαλκανοτουρκικό πόλεμο καί τί ἔκαναν ;

13) Ἀνάφερατε ποιές μάχες ἔγιναν τὸ 1913 καί πῶς τακτοποιήθηκε τελικά τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ;

14) Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου, πότε ἄρχισε, πότε τελείωσε καί ποιές χῶρες ἔλαβαν μέρος ;

15) Ποιά στάση κράτησε ἡ 'Ελλάδα στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου αὐτοῦ καί γιατί ;

16) Ποιό ἦταν τὸ τέλος τοῦ Παγκοσμίου πολέμου σχετικὰ μέ τὴν 'Ελλάδα καί ποῦ κατέληξαν οἱ σχέσεις 'Ελλάδας καί Τουρκίας ;

17) Μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ ποιό πολίτευμα ἔφερε ὁ λαός στὴν 'Ελλάδα ;

18) Πότε ἔγινε ἑνάς βασιλεία στὴν 'Ελλάδα, ποιός ἔγινε βασιλιάς καί πῶς αὐτός ἐκυβέρνησε τὴ χώρα ;

ΕΛΛΗΝΟ - ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. 28ῆ Ὀκτωβρίου 1940. Τὸ ἱστορικὸ «ΟΧΙ»

Ὁ 'Ελληνικὸς λαός, ὅπως εἶπαμε, μέ ἐπὶ κεφαλῆς τὸ βασιλιά του Γεώργιο Β', δὲν ἔδειξε καμμία διάθεση γιά νὰ ἀνακατευθῆ στὸν νέο αὐτὸ πόλεμο. Οἱ Ἕλληνες ἐκοίταζαν μόνο τίς ἐργασίες τους, ἀλλὰ πάντα εἶχαν τὸ νοῦ τους.

Οἱ Γερμανοὶ στὴν ἀρχὴ ἐνίκησαν τὴν Πολωνία κι ἔπειτα στράφηκαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας τὴν ὁποία ἐνίκησαν τὸ Μάιο τοῦ 1940. Τίς τελευταίες ἡμέρες τῶν μαχῶν ἐναντίον τῆς Γαλλίας ἐκήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον της καί ἡ Ἴταλία.

Ἡ ἔξοδος τῆς Ἴταλίας στὸν πόλεμο ἀνησύχησε τὸν βασιλιά καί τὴν τότε ἐλληνικὴ κυβέρνηση Μεταξά, γιατί ἡ 'Ελλάδα εἶχε συνορέψει μέ τὴν Ἴταλία ἀπὸ τότε ποῦ οἱ Ἴταλοὶ κατέλαβαν τὴν Ἀλβανία.

Ἔτσι ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ φόβο μήπως δεχθῆ καμμιά

ξαφνική επίθεση, ἄρχισε τις προετοιμασίες της. Κι ἐνῶ κανένας δὲν τὸ περίμενε τόσο σύν.ομα, ἦλθε τὸ φοβερὸ μήνυμα.

Τὰ ξημερώματα στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940 ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας στὴν Ἀθήνα, Γκράτσι, εἰδοποίησε τὸν πρωθυπουργὸ Μεταξᾶ ὅτι ἡ Ἰταλία ζητεῖ τὴν παράδοση τῆς Ἑλλάδας, γιατί ἂν ἀρνηθῆ, ἀπὸ τὴν ἴδια ἐκείνη στιγμή τῆς κηρύσσεται ὁ πόλεμος.

Ἡ εἰρηνικὴ Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ δώσῃ καμμιά ἀφορμὴ δεχόταν ἔτσι ξαφνικά, τὸ δολοφονικὸ κτύπημα. Ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀγαπημένου της βασιλιᾶ Γεωργίου Β' ἀντήχησε ἡ ἀρνηση, ποῦ ἦταν ἀρνηση κι ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

— OXI ! Δὲν σᾶς παραδίδουμε τὴν ἀγίασμένη αὐτὴ Γῆ, τὴν κληρονομιά τῶν προγόνων μας, τὴν αἵματοποτισμένη μὲ τὸ αἷμα χιλιάδων ἡρωϊκῶν παιδιῶν της. Γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ θὰ βροντοφωνήσωμε στὰ πέρατα τῆς Γῆς, ὅτι «οἱ Ἕλληνες μονιασμένοι, ἀγαπημένοι, ἀδελφωμένοι κι ἐνωμένοι σὰν ἓνας ἄνθρωπος, θὰ σταθοῦμε ἀκλόνητοι βράχοι κι ὑπερασπιστὲς τῆς ἐλευθερίας τῆς δικῆς μας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν ὅλου τοῦ κόσμου».

Τὴν ἴδια στιγμή ἀπὸ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ Ἀθηνῶν μεταδόθηκε τὸ παρακάτω διάγγελμα τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Β' πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πληροφορήθηκε ὁ κόσμος τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου.

Διάγγελμα τοῦ βασιλέως Γεωργίου Β'

Πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως σᾶς ἀνήγγειλε πρὸ ὀλίγου ὑπὸ πολὺς ὄρους ἠναγκάσθημεν νὰ κατέλθωμεν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἰταλίας, ἐπιβουλευθείσης τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν στιγμήν, εἶμαι βέβαιος ὅτι κάθε Ἕλληνας καὶ κάθε Ἑλληνίς, θὰ ἐκτελέσουν τὸ καθήκον των μέχρι τέλους καὶ θὰ φανοῦν ἀντάξιοι τῆς ἐνδόξου ἡμῶν ἱστορίας.

Μὲ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ πεπερωμένα τῆς Φυλῆς, τὸ Ἔθνος σύσσωμον καὶ πειθαρχοῦν, ὡς εἷς ἄνθρωπος, θὰ ἀγωνισθῆ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, μέχρι τελικῆς νίκης.

Ἐν Ἀνακτόροις τῶν Ἀθηνῶν τῆ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

2. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς σύσσωμος ξεσηκώνεται νὰ διώξῃ τὸν καινούργιο εἰσβολέα.

Τὸ διάγγελμα τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου Β' ἔγινε δεκτὸ ἀπὸ τὸν

έλληνικό λαό με ήρεμία και πίστη για την έκτέλεση του νέου καθήκοντος προς την πατρίδα. Οί νεώτεροι Έλληνες γνήσιοι απόγονοι των προγόνων τους, που έπολέμησαν τους Πέρσες στο Μαραθώνα, στη Σαλαμίνα, στις Θερμοπύλες και στις Πλαταιές, γνήσιοι απόγονοι των ήρωϊκών Βυζαντινομάχων, που έπολέμησαν τους Πέρσες, τους Άβάρους, τους Άραβες, τους Σελτζούκους και Όθωμανούς Τούρκους, γνήσιοι απόγονοι των αγωνιστών του 1821, των ήρωϊκών Μακεδονομάχων, γνήσια παιδιά των πολεμιστών του 1912-1913, φέροντας στους ώμους μια βρειά κληρονομιά, ξεσηκώθηκαν δλοι μαζί και στάθηκαν στο πλευρό του βασιλιά.

Οί νέοι έτρεξαν άμέσως στην προσταγή της πατρίδας να ντυθουν την τιμημένη στολή του Έλληνα στρατιώτη. Άπό την Άθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, από τις μικρότερες πολιτείες, από τὰ έλληνικά χωριά κι από τη μικρότερη και πιο ταπεινή καλύβα ξεσηκώθηκε ή άλύγιστη έλληνική ψυχή, όταν άκουσε τό διάγγελμα Αυτό του που συμβόλιζε την έθνική ένότητα και βροντοφωνώντας κι αύτη «ΟΧΙ» άπάντησε στα βασιλικά λόγια «ΠΑΡΩΝ».

Οί νεώτεροι Έλληνες, έγκαταλείποντας τις δουλειές τους, άποχαιρετώντας γονείς, άδελφια, σφιχταγκαλιάζοντας τὰ μικρά τους παιδιά, φεύγουν τραγουδώντας, για κεί πάνω, που τό ίερόν καθήκον τους καλεϊ, για τ' Άλβανικά σύνορα.

Όσοι μένουν πίσω, άντρες γυναίκες και παιδιά, νέοι και γέροι, ύσους ή πατρίδα δέ χρειάζεται να κρατούν τ' όπλο στο χέρι, δέ στέκουν με σταυρωμένα τὰ χέρια προσφέρουν τις ύπηρεσίες τους στα μετόπισθεν.

Οί στρατώνες πλημμυρίζουν από έφένδρους. Αυτόκίνητα, σιδηρόδρομοι, πλοϊα, μεταφέρουν την έλληνική νεολαία στον τόπο της τιμής.

Έτσι ό έλληνικός λαός κάτω από την άρχηγία του άγαπημένου του βασιλιά, του βασιλιά της ΝΙΚΗΣ, μονιασμένος, ένωμένος κι άδελφωμένος, έδημιούργησε τό νέο θαύμα, τον ύπέροχο άγώνα της Άλβανίας, όπως θα δοϋμε παρακάτω, για τον όποιο δοξάστηκε ή Έλλάδα άπ' όλα τὰ ξένα κράτη.

3. Προσωρινές έπιτυχίες των Ίταλών.

Την ίδια στιγμή, που ό Ίταλός πρεσβευτής Γκράτσι, έδινε τό τελεσίγραφο της Ίταλικής Κυβέρνησης, για παράδοση της Έλλά-

δας κι Ξπαιρνε τήν άπάντηση «OXI», ό Ιταλικός στρατός διατάχθηκε άπό τούς άρχηγούς του νά περάση τ' Άλβανικά σύνορα και νά προχωρήσει στο έλληνικό Έδαφος.

Ή δύναμη του Ίταλικού στρατού, που βρισκόταν στην Άλβανία, ήταν πάνω άπό έκατό χιλιάδες, ενώ ή δύναμη του έλληνικού στρατού, που φρουρούσε τά Άλβανικά σύνορα, ήταν μόλις δώδεκα χιλιάδες. Σ' άναλογία δηλαδή οι Έλληνες είχαν νά παλέψουν με με έπτά φορές περισσότερο στρατό.

Δέν ήταν μόνο ό μεγάλος άριθμός του Ίταλικού στρατού, με τόν όποιο είχε νά παλέψη ό μικρός αλλά γενναίος έλληνικός στρατός. Ήσαν ακόμα τά μηχανοκίνητα μέσα, τάνκς, θωρακισμένα αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες, φορητά αυτοκίνητα, τά νέα πυροβόλα μικρά και μεγάλα, οι μικροί και μεγάλοι όλμοι, τ' αυτόματα όπλα, τ' άντιτοπιλικά, θωρηκτά και ύποβρύχια πλοία και πάνω άπ' όλα ή πολύαριθμη Ιταλική άεροπορία, πολεμικά μέσα με τά όποια ήταν έφωδιασμένος ό στρατός αυτός.

Τις πρώτες μέρες οι Ίταλοι κατόρθωσαν νά καταλάβουν αρκετά χωριά και πολιτείες έλληνικές, που βρίσκονταν κοντά στ' Άλβανικά σύνορα. Οι προσωρινές αυτές έπιτυχίες τών Ίταλών τούς έκαμαν νά περηφανεύονται και νά διακηρύττουν άπό τούς Ιταλικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς, ότι γι' αυτούς ή κατάκτηση τής Ελλάδας δέν είναι παρά ένας στρατιωτικός περίπατος κι ότι ό άρχηγός τους Μουσσολίνι σε λίγο καιρό θά πιη τόν κάφφέ του σ' ένα άπό τά καφενεία τής πλατείας Συντάγματος στην Άθήνα.

Όλοι οι άλλοι ξένοι λαοί είχαν βγάλει άπό τις πρώτες μέρες τό συμπέρασμα ότι ή Ελλάδα θά λύγιζε. Κανένας δέν μπορούσε νά φαντασθή ότι μιá φούχτα Έλλήνων θά μπορούσε ν' άντισταθή στον Ιταλικό χείμαρρο.

4. Ή όρμή του Έλληνα στρατιώτη κάνει τό θαύμα της.

Ό,τι όμως δέν μπορεί νά έπιτύχη ό άνθρωπος, όκόμα κι άν χρησιμοποιήση τά μεγαλύτερα και τά δυνατότερα πολεμικά μέσα, μπορεί νά τό έπιτύχη ή ανθρώπινη ψυχή, όταν ξυπνήσει μέσα της ή άγάπη για τήν πατρίδα, ή άγάπη για τή λευτεριά.

Αυτό έγινε με τόν Έλληνα φαντάρο. Οι άξιοι άρχηγοί του, βασιλιάς, κυβέρνηση κι άξιωματικοί, έξύπνησαν, στον Έλληνα στρατιώτη τόν πόθο ν' άγωνισθή για τή λευτεριά τής δοξασμένης αυτής

γῆς καὶ νὰ πέση γι' αὐτήν, ὑπερασπίζοντας ἔτσι τὴ θρησκεία του, τὴν πατρίδα του, τὴν οἰκογένειά του, τὸ κτῆμα του, τὸ χωράφι του, τὸ μαγαζὶ του, τὸ φτωχικὸ του σπιτάκι.

Ὅταν συμπληρώθηκε ἡ ἐπιστράτευση, ὅταν ἔφτασαν οἱ πρῶτοι ἔφεδροι στὴν πρώτη γραμμὴ κι ὅταν συναντήθηκαν μὲ τοὺς πρῶτους Ἴταλοὺς στρατιῶτες, ὁ Ἕλληνας στρατιώτης ἀσυγκράτητος ρίχτηκε στὴ μάχη καὶ κατώρθωσε, ἔπειτ' ἀπὸ εἴκοσι πέντε μέρες κι ἀκριβῶς στὴς 22 Νοεμβρίου 1940, ν' ἀναγκάσῃ τοὺς Ἴταλοὺς νὰ ὀπισθοχωρήσουν, νὰ μπῆ στὴν Ἀλβανία καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ «Βόρειος Ἡπειρος», ἀπελευθερώνοντας τὴν ἴδια μέρα τὴν ἑλληνικώτατη πόλη Κορυτσᾶ.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πανηγυρίζει μὲ μεγάλη χαρὰ κι ἐνθουσιασμό τὴν πρώτη αὐτὴ νίκη τοῦ γενναίου του στρατοῦ καὶ μὲ δοξολογίες εὐχαριστεῖ τὴ Μεγαλόχαρη γιὰ τὴν προστασία τῆς στοῦ μαχόμενου Ἔθνους.

Ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς οἱ πρῶτοι ποὺ στάθηκαν πλάϊ στὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα ἦσαν οἱ Ἄγγλοι. Ἄν καὶ πολεμοῦσαν κι αὐτοὶ μὲ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Ἴταλοὺς, δέχτηκαν πρόθυμα νὰ μᾶς ἐνισχύσουν ὅσο μποροῦσαν μὲ στρατό, μὲ ὄπλα, μὲ στρατιωτικὰ ἐφόδια.

Οἱ ὑπόλοιποι λαοὶ τοῦ κόσμου μαθαίνοντας τὴν πρώτη αὐτὴ νίκη τῆς μικρῆς Ἑλλάδας τρίβουν τὰ μάτια τους.

— Εἶν' ἀλήθεια ὅτι αὐτὸς ὁ μικρὸς λαὸς συντρίβει ἐπάνω στὰ Ἀλβανικὰ βουνὰ τὸ στρατὸ τοῦ Μουσσολίνι; Εἶν' ἀλήθεια λοιπὸν ὅτι κάτω ἀπὸ τὴ μάσκα τοῦ Ἰταλικοῦ λιονταριοῦ, κρύβονται δειλῆς καρδιές;

Οἱ Γάλλοι, ποὺ πρὶν ἀπὸ μερικὸς μῆνες εἶχαν σκλαβωθῆ στοὺς Γερμανοὺς καὶ Ἴταλοὺς, χαίρονται κρυφὰ γιὰ τὴς ἑλληνικὲς νίκες καὶ λυποῦνται γιὰ τὴ δική τους κατάντια.

Οἱ σύμμαχοί μας Ἄγγλοι, διαλαλοῦν στὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τοῦ Λονδίνου, τὴν ἑλληνικὴ νίκη καὶ καλοῦν ὄλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδας καὶ νὰ κτυπήσουν τοὺς νέους ἐχθροὺς τῆς ἀνθρωπότητας, Γερμανοὺς κι Ἴταλοὺς.

Πολωνοί, Γάλλοι, Βέλγοι, Ὀλλανδοί, Νορβηγοί, Τσεχοσλοβάκοι, λαοὶ ποὺ στεναίνουν κάτω ἀπὸ τὴ γερμανικὴ σκλαβιά, ξαναποκτοῦν τὸ θάρρος τους, σκέφτονται καὶ πάλι τὴ χαμένη τους λευτεριά,

κι οργανώνουν σιγά σιγά την έσωτερική τους αντίσταση έναντι των κατακτητών.

Οι ελεύθεροι λαοί κι ιδιαίτερα οι κάτοικοι των Ήνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, έξυμνούν τη γενναιότητα του ελληνικού λαού και στρατού. Η Ελλάδα, χάρη στη φιλοπατρία των παιδιών της και στην όρμη του Έλληνα στρατιώτη, αποκτά δόξα μεγάλη. Ο αγώνας της είναι κι αγώνας όλων των ελευθέρων λαών.

5. Έπάνω στ' Αλβανικά βουνά.

Από την ημέρα που ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε την Κορυτσά, ο Ιταλικός άρχισε την όπισθοχώρησή. Οι Έλληνες απελευθερώνουν με τη σειρά πολλές πόλεις της Βορείου Ήπειρου: Τη Μοσχόπολη, την Έρσέκα, το Λεσκοβίκι, το Μπόγραδετς, το Δέλβινο, το Άργυρόκαστρο, τους Αγίους Σαράντα, τη Χειμάρρα.

Οι περισσότερες απ' αυτές τις πόλεις κατοικούνταν από Έλληνες, οι όποιοι υποδέχονταν με μεγάλο ένθουσιασμό τον απελευθερωτή ελληνικό στρατό, που τους ελευθέρωνε από την Ιταλική και την Αλβανική σκλαβιά.

Η ελληνική σημαία στήθηκε πάνω στ' άπατητα αλβανικά βουνά, τά τόσο άφιλόξενα, κι ο Έλληνας στρατιώτης στάθηκε κεί φρουρός ακόιμητος της λευτεριάς του.

Ολόκληρος ο χειμώνας του 1940—41 ήταν πολύ βαρύς με χιόνια άφθονα και κρύα διαπεραστικά. Όμως ούτε στιγμή δέν πέρασε από το μυαλό όλων των αγωνιζομένων να υποχωρήσουν, ή έστω και να κατέβουν στις πολιτείες. "Εμειναν έπάνω κεί στ' Αλβανικά βουνά, υποφέροντας όλες τις κακουχίες του πολέμου.

Άλλά κι οι Έλληνοποδλες, δέν έμειναν τότε αδιάφορες. Νύχτα μέρα έπλεκαν κάλτσες, πουλόβερ, φανέλλες, γάντια και κουκούλες για τον Έλληνα πολεμιστή, άνοιξαν τά μπαούλα με τις προίκες κι έβγαλαν από μέσα ό,τι διαλεχτό είχαν, κουβέρτα, ή πάπλωμα, ή σεντόνι, ή μαξιλάρι και τά έστειλαν όλα, να ζεστάνουν τους ήρωικούς μας στρατιώτες, που πολεμούσαν γι' αυτές και για όλους τους άλλους που έμειναν πίσω στην Πατρίδα.

Έκείνη την έποχή, οι σκέψεις και τά έργα όλων των Έλλήνων, από τον ταπεινότερο χωρικό μέχρι τον άνώτατο άρχοντα, τó βασιλιά, σ' ένα πράμα απέβλεπαν, στη ΝΙΚΗ. Καμμιά άλλη σκέψη, καμμιά άλλη όμιλία.

Ὁ χειμώνας ἐκεῖνος τοῦ πολέμου δὲν πέρασε ἔτσι χωρὶς ἐπιχειρήσεις. Οἱ Ἴταλοί ἔπειτ' ἀπὸ τὸ πρῶτο ρεζίλημα ποῦ εἶχαν πάθει καὶ ποῦ παρὰ λίγο, ἂν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε τὰ μέσα, θὰ τοὺς ἔρριχνε στὴ θάλασσα, διατάχθηκαν ἀπὸ τὸν ἀρχηγό τους, Μουσσολῖνι νὰ σταματήσουν τὴν ὀπισθοχώρησιν καὶ ν' ἀρχίσουν καὶ πάλι τὴν προέλασιν.

Νέες ἰταλικὲς δυνάμεις βγήκαν στὴν Ἀλβανία κι ἄρχισε τότε ἕνας πεισματικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν ἐπάνω στ' Ἀλβανικὰ βουνά. Ὅλα τὰ σύγχρονα πολεμικὰ μέσα χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς μὲ ἀφθονία, γιὰ νὰ ὑποχρεώσουν τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Οἱ ἰταλικὲς ἐπιθέσεις γίνονται μὲ μεγάλη λύσσα καὶ πείσμα, ἀλλὰ δὲν φέρουν γι' αὐτοὺς κανένα ἀποτέλεσμα, γιὰτὶ ὁ Ἕλληνας στρατιώτης ἔχει τὸ δίκιο μὲ τὸ μέρος του καὶ πολεμᾷ μὲ ἀφθαστο ἡρωϊσμό. Δὲν δειλιάζει μπροστὰ στὴν ἀφθονία τῶν πολεμικῶν μέσων, οὔτε στὸ μεγάλον ἀριθμὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ.

Ἔτσι τὰ βουνά, Πίνδος, Ἰβάν, Μοράβα, Τρεμπεσίνα, Τεπελένι, Κλεισουρά, θὰ μένουν αἰώνια σύμβολα ἡρωϊσμοῦ καὶ αὐτοθυσίας τοῦ γενναίου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ ποιητὴς Στ. Σπεράντζας ἀφιέρωσε στὴν Πίνδο τὸ παρακάτω ποίημα.

*Τῶν προγόνων βλαστοί, μ' ἀτσαλένια κορμιὰ
τοῦ πολέμου περνώντας τὴ φρίκη,
τῆς καρδιᾶς μας τὴ φλόγα τὴ φέραμε μιὰ
ὡς ἐκεῖ, ποῦ μᾶς πρόσμενε ἡ Νίκη.*

*Μὲ τὴ λόγην χαράξαμε ἀδρὸ στὰ βουνὰ
τ' ὄνομά μας—γαλάζιο λουλούδι—
νὰ τὸ πάρῃ ὡς τὰ πέρατα ὁ θροῦλος ξανά,
στοὺς λαοὺς νὰ τὸ κἀνῃ τραγοῦδι.*

*Προσταγὴ στὴ φυλὴ μας, σὰν νόμος βαρείᾳ,
τὸ παλιὸ ν' ἀναστήσωμε θᾶμα.*

*Νᾶναι αἰώνια σὲ τούτῃ τὴ γῆ ἢ Δευτεριὰ
κάποιας μοίρας ὀρίζει τὸ τάμα.*

*Μάννα Ἑλλάδα, δικὴ σου μιὰ σάλπιγγα ἤχεῖ
λὲς ἀκόμα στῆς Πίνδου μιὰ κώχη,
στοὺς λαοὺς νὰ θυμῖξῃ γεμᾶτο ψυχὴ
τὸ τραγὸ ποῦ ξεστόμισες <ΟΧΙ>.*

Τὸ ρεζιλεμα τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ στὴν Ἀλβανία ἀνάγκασε τὸ Μουσσολίνι νὰ διευθύνῃ ὁ ἴδιος, τὸν Μάρτιο τοῦ 1941, τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ στρατοῦ του. Τρεῖς μέρες συνέχεια ὄλα τὰ Ἰταλικά κανόνια κι ὄλη ἡ Ἰταλικὴ ἀεροπορία σφυροκοποῦν τὶς ἑλληνικὲς θέσεις. Σωστὴ κόλαση φωτιάς.

Ὁ Μουσσολίνι ἱκανοποιημένος καὶ πιστεύοντας ὅτι στὰ ἑλληνικὰ χαρακώματα δὲν θάμενε οὔτ' ἓνας ζωντανὸς στρατιώτης, διέταξε τὸ στρατό του νὰ προχωρήσῃ. Ἀλλὰ τί ἦταν αὐτὸ ποῦ τὸν περίμενε ; Ὅχι μόνο δὲν ἐπροχώρησαν οἱ Ἰταλοὶ στρατιῶτες, ἀλλ' ἀντίθετα ἡ ὁρμὴ τοῦ ἑλληνα φαντάρου ἐθαυματούργησε καὶ πάλι κι ἔτριψε σὲ φυγὴ τοὺς ἐχθρούς.

Ὁ Μουσσολίνι ντροπιασμένος ξαναγυρίζει στὴν Ἰταλία. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀποδείχθηκε ἀνίκητος. Ἀλλὰ τὰ σχέδια τῶν Γερμανο Ἰταλῶν ἦσαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα μὲ κάθε τρόπο ἔπρεπε νὰ πέσῃ στὰ χέρια τους κι ἀποφάσισαν νὰ κτυπήσουν τὴν Ἑλλάδα κι οἱ Γερμανοί.

6. Ἑλληνο-Γερμανικὸς πόλεμος.

Τὸν καιρὸ ποῦ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς θριάμβευε στὴν Ἀλβανία, συντρίβοντας τὶς Ἰταλικὲς ἐπιθέσεις, τὸν ἴδιο καιρὸ ποῦ οἱ σύμμαχοί μας Ἀγγλοὶ, κυνηγοῦσαν κι αὐτοὶ τοὺς Ἰταλοὺς στὴ Λιβύη τῆς Ἀφρικῆς, τὸν ἴδιον αὐτὸν καιρὸ οἱ Γερμανοὶ μᾶς ἐκήρυτταν τὸν πόλεμο.

Ὅπως οἱ Ἰταλοὶ ἔτσι κι οἱ Γερμανοὶ, χωρὶς καμμία ἀφορμὴ, τὰ ξημερώματα στὶς 6 Ἀπριλίου 1941 διέταξαν τὸ μηχανοκίνητο στρατό τους νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὴ Βουλγαρία πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τῶν Μακεδονικῶν ὀχυρῶν δὲν ὑστέρησε σὲ ἡρωϊσμό. Οἱ Γερμανοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ρίξουν στὴ μάχη μεγάλες δυνάμεις. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γερμανῶν Χίτλερ ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι στὰ Μακεδονικὰ ὀχυρά, ἔχασε τρεῖς μεραρχίες διαλεκτὸ στρατό. Ἀναγκάζεται ἀκόμα νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀνδρεία τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν.

Τὸν ἴδιον καιρὸ ποῦ γίνονταν οἱ φοβερὲς αὐτὲς γιγαντομαχίες μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἀνέλαβαν μεγάλη ἐπίθεση κι οἱ Ἰταλοὶ στὴν Ἀλβανία. Νέες Ἰταλικὲς δυνάμεις ποῦ μόλις εἶχαν φτάσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ρίχτηκαν στὴ μάχη. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀντέχει γερὰ καὶ στὰ δύο μέτωπα.

Όλοκληρη ή πολιτισμένη ανθρωπότητα κρατάει την αναπνοή της μπροστά στη θυσία και στον ήρωισμό της μικρής Ελλάδας. Με δυο αυτοκρατορίες παλεύει τώρα και στις δυο άντιστέκεται γενναία.

Οι Γερμανοί βλέποντας ότι άρχισαν κι αυτοί να ρεζιλεύονται, έκηρυξαν ξαφνικά τόν πόλεμο έναντίον της Σερβίας, διάλυσαν τόν στρατό της και μπήκαν, από τά εκεί σύνορά μας, πού έμεναν άνυπεράσπιστα, μέσα στην Ελλάδα.

Μιά γερμανική στρατιά έτράβηξε για τ' Αλβανικό μέτωπο κι άλλη για τόν Μακεδονικό. Ο ήρωϊκός ελληνικός στρατός χτυπιέται τώρα και στα δύο μέτωπα και από τά νάτα. Μπορούσε ν' άνθέξει; Όχι για πολύ. Έτσι σε λίγες ήμέρες έγινε ή κατάρρευση και τών δύο μετώπων. Οι άρχηγοί του στρατού μας αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν με τόν Γερμανικό έπιτελετο, ένω ή Κυβέρνηση στην Αθήνα κι ό βασιλιάς ώργάνωσαν, μαζί με τούς συμμάχους μας Άγγλους, θέσεις για άμυνα στον Όλυμπο, στην Πίνδο, στον Παρνασσό.

7. Οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την Ελλάδα.

Από τή στιγμή πού τά δύο μέτωπα συνθηκολόγησαν, άρχισε ή προέλαση του Γερμανικού στρατού. Η Γερμανική άεροπορία άρχισε τούς βομβαρδισμούς της σ' όλα τά ελληνικά άεροδρόμια και τά λιμάνια. Τό λιμάνι του Πειραιά δέχθηκε τόν ξέσπασμα της γερμανικής λύσσας.

Οι λίγοι Έλληνες στρατιώτες τών μετόπισθεν κι ό λίγος άγγλικός στρατός, πού βρισκόταν στην Ελλάδα κι ό όποιος άπετελείτο από Άγγλους, Αύστραλούς και Νεοζηλανδούς, προσπαθούν να σταματήσουν τόν γερμανικό χείμαρρο. Αμύνονται, χτυπούν τόν έχθρό αλλά συνεχώς όπισθοχωρούν.

Η ελληνική κυβέρνηση, ό βασιλιάς, όλοκληρη ή βασιλική οίκογένεια και άρκετός στρατός αναγκάζονται να φύγουν για τήν Κρήτη. Οι Γερμανοί συνεχώς προχωρούν, φτάνουν στην Αθήνα, καταλαμβάνουν τήν Πελοπόννησο.

Στήν Κρήτη όμως ή ελληνική κυβέρνηση κι οι σύμμαχοι μας όχυρώνουν βιαστικά τόν νησί. Θέλουν να τήν κρατήσουν έλεύθερη. Αλλά τόν γερμανικό σχέδιο ήταν να καταληφθή με κάθε τρόπο και με κάθε θυσία.

Γι' αυτό στις 21 Μαΐου 1941 πυκνοί γερμανικοί άεροπορικοί στόλοι πετούν πάνω από τήν Κρήτη και ρίχνουν άλεξιπτωτιστές.

“Έλληνες και ξένοι, στρατιώτες και πολίτες, άντρες, γυναίκες και παιδιά πολεμούν με λύσσα τόν έχθρό. “Εξαιρετική έντύπωση κάνει σ’ όλο τόν κόσμο ή στάση τής Κρητικοπούλας. Ζωσμένη τó σελάχι και ντυμένη με τή χιλιοτραγουδημένη Κρητική βράκα, πολεμάει παλληκαρίσια με τ’ όπλο στό χέρι. “Ο Χίτλερ μαθαίνει ότι στην Κρήτη πολεμούν τó στρατό του κι οι γυναίκες. Δίνει άμέσως έντολή, όσες Κρητικοπούλες ώπλισμένες πιαστούν, νά σταλούν άεροπορικώς στη Γερμανία.

Σε λίγες μέρες ό βασιλιάς, ή βασιλική οικογένεια, ή ελληνική κυβέρνηση και λίγος στρατός έμπαιναν στα καράβια κι έγκατέλειπαν τó νησί. Οι Γερμανοί, ρίχνοντας μεγάλες δυνάμεις, κατέλαβαν τήν ήρωϊκή Κρήτη.

“Η κατάληψη όλόκληρης τής “Ελλάδας συμπληρώθηκε στις άρχές “Ιουνίου 1941. Οι Γερμανοί έφεραν μαζί τους και τούς “Ιταλούς και τούς Βουλγάρους, στούς όποιους παραχώρησαν τή Μακεδονία.

“Από τήν έποχή εκείνη απλώθηκε πάνω άπό τή δοξασμένη “Ελλάδα, ένα μαυρο σάβανο, τó σάβανο τής κατοχής. “Όλα τά καλά τού τόπου μας άρπάχτηκαν άπό τούς νέους βαρβάρους. “Η πείνα κι ή έξαθλίωση άρχισαν νά βασανίζουν τόν ελληνικό λαό. Χιλιάδες “Έλληνες και προπαντός μικρά παιδιά πέθαναν άπό τήν πείνα τó χειμώνα τού 1941—42.

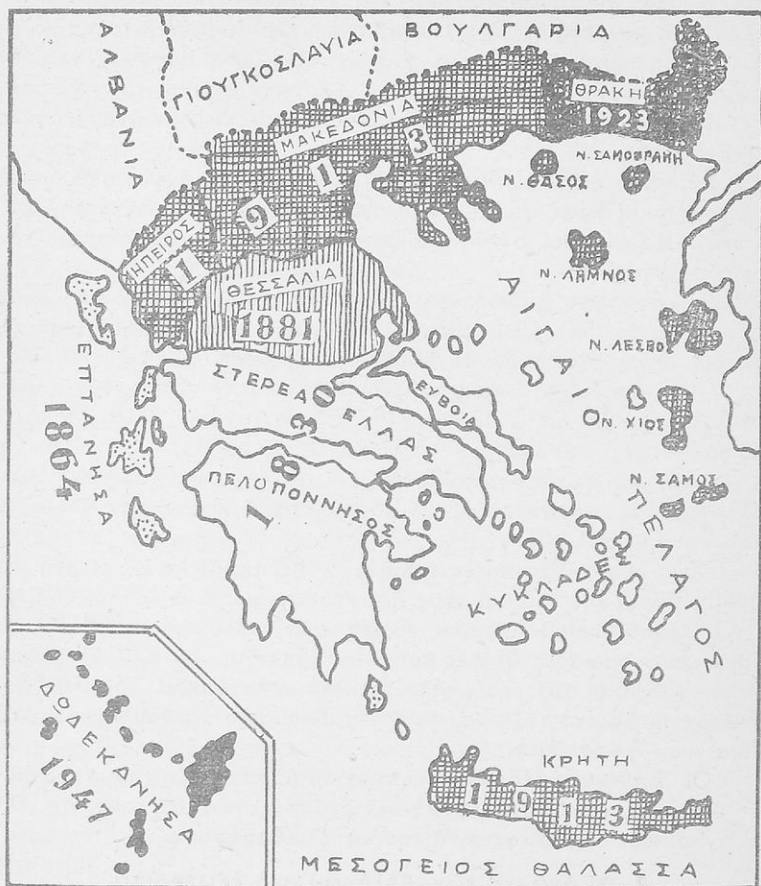
Τους νέους κατακτητές έμίσησε ό ελληνικός λαός με όλη τή δύναμη τής ψυχής του και τούς άντιστάθηκε με κάθε τρόπο. Οι Γερμανοί, “Ιταλοί και Βούλγαροι έβασάνισαν πολύ τόν ελληνικό λαό. “Εσκότωσαν χιλιάδες άνδρες και γυναικόπαιδα, έκαψαν όλόκληρα χωριά, έκλεισαν άμέτρητες χιλιάδες στα στρατόπεδα και στις φυλακές, ένώ άλλους τούς έστειλαν στη Γερμανία νά δουλέψουν στα γερμανικά εργοστάσια.

Οι “Έλληνες υπέφεραν όλ’ αυτά τά βασανιστήρια με άπεριόριστη ύπομονή, γιατί ούτε στιγμή δέν έχασαν τήν πίστη τους, ότι θά ξεναγουρίσουν οι σύμμαχοι νά τούς άπελευθερώσουν.

8. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ “ΕΛΛΗΓΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ.

“Ο βασιλιάς Γεώργιος Β’ κι ή ελληνική κυβέρνηση έγκαταστάθηκαν στο Κάιρο τής Αιγύπτου. “Από τήν πρώτη στιγμή σκέφτηκαν νά οργανώσουν τó λίγο στρατό πού είχαν μαζί τους και νά καλέσουν όσους άλλους “Έλληνες έμεναν σε ξένες χώρες, καθώς κι όσους μπορούσαν νά ξεφύγουν άπό τά γερμανικά χέρια.

Ἔτσι σὲ λίγους μῆνες σχηματίστηκε ἐκεῖ κάτω ἓνας ἀξιόμαχος ἑλληνικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος ὤπλισθη ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας

Εἰκ. 43. Χάρτης τῶν κατὰ καιροὺς ἀπελευθερωθέντων Ἑλληνικῶν τμημάτων.

κι ἔλαβε μέρος στὶς συμμαχικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς Λιβύης.

Ἰδιαιτέρη ἀνδρεία ἔδειξε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὶς μάχες τοῦ Ἑλ - Ἀλαμείν. Ἡ ὁρμή κι ἡ μαχητικότητά του θαυμάστηκαν γιὰ

μιά ακόμα φορά κι ο Άγγλος αρχιστράτηγος της Μέσης Ανατολής εξέφραζε το θαυμασμό του για τους Έλληνες.

Όταν ήλθε ο καιρός της συμμαχικής εισβολής στην Ευρώπη, ο ελληνικός στρατός ακολούθησε τους συμμάχους Άγγλους στην Ιταλία, όπου έδειξε αφάνταστο ήρωϊσμό στις μάχες του Ρίμινι της Ιταλίας έναντι των Γερμανών.

Η ώρα της απελευθέρωσης για τον πολυβασανισμένο ελληνικό λαό είχε φθάσει. Οι Γερμανοί, έχοντας το φόβο μήπως αποκλεισθούν από τους συμμάχους, έγκατέλειψαν την Ελλάδα και, στις 12 Οκτωβρίου 1944, οι σύμμαχοί μας Άγγλοι ξαναγύριζαν στην Αθήνα.

Σε λίγον καιρό ήλθε κι η Έλληνική κυβέρνηση και μετά το δημοψήφισμα που έγινε την 1η Σεπτεμβρίου 1946 για την επαναφορά του βασιλιά, ξαναγύριζε στην πατρίδα του ο δοξασμένος βασιλιάς, ο βασιλιάς της Νίκης, Γεώργιος Β', με τον διάδοχο Παύλο, την πριγκίπισσα Φρειδερίκη και τη βασιλική οικογένεια.

9. Τα Δωδεκάνησα γίνονται ελληνικά.

Οι ελληνικοί αγώνες στο διάστημα του Β' Παγκοσμίου πολέμου στο πλευρό των συμμάχων έδωξαν στην Ελλάδα και της έδωσαν μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους άλλους λαούς.

Οι σύμμαχοί μας Άγγλοι, Ρώσοι, Γάλλοι κι Αμερικανοί, αφού διέλυσαν τους στρατούς της Ιταλίας, Ιαπωνίας και Γερμανίας, κατέλαβαν τις χώρες αυτές και προσπάθησαν να λύσουν όλα τα δύσκολα προβλήματα που άφησε πίσω του αυτός ο πόλεμος με τα επακόλουθά του.

Πενήντα δύο κράτη, στην αρχή, αποτέλεσαν ένα οργανισμό, που ωνομάστηκε Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.). Εκεί μαζεύονται κάθε χρόνο αντιπρόσωποι απ' όλα τα κράτη και συζητούν για ό,τι ενδιαφέρει την ειρήνη του κόσμου.

Η Ελλάδα έζητησε από τους αντιπροσώπους όλων των κρατών και ιδιαίτερα από τους μεγάλους της συμμάχους να της αποδώσουν όλα τα έδαφη που κατοικούνται από Έλληνες. Οι σύμμαχοι αναγνωρίζοντας τους ελληνικούς αγώνες, παραχώρησαν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα, τα όποια σύμφωνα με το Νόμο 5181/48 θεωρούνται προσαρτημένα στο Ελληνικό Κράτος από τις 28 Οκτωβρίου 1947.

Αλλά δυστυχώς έσωτερικός εμφύλιος πόλεμος, υποκινούμενος από ξένους, εξάντλησε την Ελλάδα. Η πατρίδα μας ήσυχασμένη

σήμερα, προσπαθεί κάτω από την καθοδήγηση του λατρεμένου της Βασιλιά Παύλου Α' και τις Βασίλισσας Φρειδερίκης να ξαναφτιάξει

Εικ. 44. 'Ο Βασιλιάς Παύλος Α' και η Βασίλισσα Φρειδερίκη.

ὅτι κατεστραμμένο ἄφησε πίσω του ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος κι ὁ ἐμφύλιος μὲ τὰ ἐπακόλουθά τους.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις.

- 1) Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου καὶ πῶς ἔλαβε μέρος καὶ ἡ Ἑλλάδα ;
- 2) Ποιό ἦταν τὸ διάγγελμα τοῦ βασιλιά Γεωργίου Β' πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ Ἱταλοελληνικοῦ πολέμου ;
- 3) Πῶς ἀντιμετώπισαν οἱ Ἕλληνες τὸ μεγάλον εἰσβολέα ;
- 4) Τί ἐντύπωση ἔκαμε σ' ὅλον τὸν κόσμον ἡ ἀντίσταση τῆς Ἑλλάδας ;
- 5) Γιὰ ποιὸ λόγο δὲν μπόρεσαν οἱ Ἕλληνες ὡς τὸ τέλος νὰ ἀντισταθοῦν ;
- 6) Ποιό ἦταν τὸ τέλος τοῦ Ἑλληνογερμανικοῦ πολέμου ;
- 7) Τί ἔκαμε τότε ἡ Κυβέρνηση μὲ τὸ βασιλιά καὶ μὲ λίγα ἀπομεινάρια στρατοῦ ;
- 8) Πῶς ἀγωνίστηκε ἡ Ἑλλάδα ἐσωτερικὰ ἐναντίον τῶν κατακτητῶν Γερμανῶν, Ἱταλῶν καὶ Βουλγάρων ;
- 9) Στὸ ἐξωτερικὸ ἡ Ἑλλάδα πῶς βοήθησε τὸ συμμαχικὸν ἀγῶνα ;
- 10) Πῶς ἔγινε ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ;

11) 'Αναγνωρίσθηκαν από τους Συμμάχους οι άγωνες των 'Ελλήνων κατά τόν Β' Παγκόσμιο πόλεμο ; Πώς ;

ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΜΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

'Από τὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς ἱστορίας τῶν νεωτέρων χρόνων μέχρι τὸ τέλος μιλήσαμε γιά τὰ ἡρωϊκά παιδιὰ τῆς, πού μέ τήν παλληκαριά τους ἐδόξασαν τήν πατρίδα, κτυπώντας μέ τὰ ὅπλα τους ἐχθρούς πού κάθε φορά παρουσιάζονταν. 'Όλους αὐτούς τούς ἄνδρες ἡ 'Ελλάδα τούς ἐτοποθέτησε στό πάνθεον τῶν ἡρώων καί τούς τιμᾶ σάν τὰ πιό τιμημένα παιδιὰ τῆς.

'Εκτός ὅμως ἀπό τούς ἥρωες αὐτούς, ὑπῆρξαν κι ἄλλοι 'Ελληνες, πού ἐχάρησαν στήν πατρίδα τίς περιουσίες τους, ἤ ἔκτισαν μεγαλοπρεπή δημόσια κτίρια. 'Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν κι ὠρισμένες φυσιογνωμίες ἡρώων τοῦ 1821.

Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ὠνομάστηκαν ἐθνικοὶ εὐεργέτες καί τιμῶνται ὅπως κι οἱ ἥρωες τοῦ πολέμου, γιατί κι αὐτοὶ ἐδόξασαν τήν πατρίδα μέ τὰ εἰρηνικά τους ἔργα.

Τῆ ζωῆ αὐτῶν θά ἐξετάσωμε στὰ παρακάτω κεφάλαια.

1. Γεώργιος 'Αβέρωφ.

'Ο Γεώργιος 'Αβέρωφ γεννήθηκε στό Μέτσοβο τῆς 'Ηπείρου τόν Αὐγουστο τοῦ 1818. 'Η πατρίδα τότε ἐστέναζε κάτω ἀπό τήν τουρκική σκλαβιά, γι' αὐτό οἱ περισσότεροὶ πατριῶτες ἔπαιρναν τίς οἰκογένειές τους κι ἔφευγαν σέ ξένες χώρες. Τό ἴδιο ἔγινε καί μέ τους γονεῖς τοῦ 'Αβέρωφ.

'Ετσι ἀπό μικρὸ παιδάκι ἐγκαταστάθηκε ὁ Γ. 'Αβέρωφ στήν 'Αλεξάνδρεια, ὅπου μέ τήν τιμιότητά του καί τήν ἐργατικότητα του ἔγινε μεγάλος ἔμπορος. Τό χρυσάφι ἔτρεχε στὰ χέρια του.

'Αλλά προικισμένος μέ εὐγενικά αἰσθήματα ἀπέναντι τῆς πατρίδας καί τῶν πατριῶτων 'Ελλήνων, ἐσκέφθηκε ὅτι πρέπει νά βοηθήσῃ τῆ χώρα, ἡ ὁποία μόλις ἐκεῖνο τόν καιρὸ ἔβγαине μέσ' ἀπὸ τήν τουρκική σκλαβιά, ἐρειπωμένη καί ρημαγμένη.

Στήν 'Αλεξάνδρεια, ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένοι κι ἄλλοι 'Ελληνες, ἴδρυσε μέ χρήματα δικά του Νοσοκομεῖο, Παρθεναγωγεῖο καί Γυμνάσιο. 'Εδωσε χρήματα καί ἀποτελεῖωσε τὸ Μετσόβειο Πολυτεχνεῖο, πού εἶχαν ἀρχίσει σέ προηγούμενα χρόνια ἄλλοι συμπα-

τριώτες του. Με δικά του χρήματα έγιναν οι άδριάντες του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' και του Ρήγα Φεραίου και στήθηκαν μπροστά στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών. Επίσης με χρήματα δικά του έκτιστηκαν οι φυλακές Αβέρωφ για τ' ανήλικα παιδιά και η Σχολή Ευελπίδων.

Το Παναθηναϊκό Στάδιο, όπου σήμερα γίνονται οι αθλητικοί αγώνες, οι όρκομωσίες του στρατού, οι διάφορες έθνικές γιορτές, είχε διορθωθεί και τελειοποιηθεί με τὰ ύμορφα μάρμαρά του, με χρήματα του Γ. Αβέρωφ. Γι' αυτό στην είσοδο του Σταδίου υπάρχει τὸ ἄγαλμά του.

Με τὴ διαθήκη πού ἔγραψε προτοῦ πεθάνει, ἄφηνε μεγάλα χρηματικά ποσά στην πατρίδα του Μέτσοβο, στο Πολυτεχνεῖο, στην ἑλληνική κοινότητα Ἀλεξάνδρειας, στο Ὁδεῖο Ἀθηνῶν, στη Γεωργική σχολή Λαρίσης και χρήματα νάποτελειώση τὸ Παναθηναϊκό Στάδιο.

Ἡ σπουδαιότερη δωρεά του ἦταν στο ταμεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Με τὰ χρήματα αὐτά ἀγοράστηκε τὸ πρῶτο ἑλληνικό θωρηκτὸ πού ὠνομάστηκε «Γεώργιος Ἀβέρωφ» και τὸ ὅποιο ἔνκησε πολλές φορές τὸν τουρκικό στόλο.

Ὁ Γ. Ἀβέρωφ ἀπέθανε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1899. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση ἀναγνωρίζοντας τίς μεγάλες του εὐεργεσίες, τὸν ὠνόμασε ἔθνικὸν εὐεργέτη.

2. Ἀνδρέας Συγγρός.

Γεννήθηκε στὴ Χίο, όπου ἔμαθε και τὰ πρῶτα γράμματα. Ὅταν τελείωσε τὸ Γυμνάσιο, κατάφερε τὸν πατέρα του, πού ἦταν γιατρός και ὁ ὅποιος εἶχε τὴν ἐπιθυμία νά κάμῃ και τὸ παιδί του γιατρό, νά τὸν στείλῃ στην Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Ἀνδρέας Συγγρός ἦταν μυαλό ἐμπορικό. Ἐμαθε ξένες γλώσσες, ἀγγλικά, γαλλικά, ἰταλικά και τουρκικά και σὲ ἡλικία δεκαεπτὰ χρόνων ἔγινε ὑποδιευθυντὴς στο ὑποκατάστημα τῆς μεγάλης ἐταιρείας τοῦ Δαμιανοῦ.

Μέσα σὲ λίγα χρόνια κατάρθωσε νά δημιουργήσῃ σεβαστὴ περιουσία. Κι ὅταν ἀπέθανε ὁ Δαμιανός, ἔγινε διευθυντὴς τοῦ γραφείου ὁ Συγγρός. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νά ἐργάζεται με ζῆλο και σὲ λίγα χρόνια ἔγινε πολυεκατομμυριοῦχος χάρη στην ἐξυπνάδα, στὴ θέληση και στην ἐργατικότητα του.

Τότε ήρθε κι ο καιρός νά θυμηθῆ τὴν πατρίδα. Ἔδωσε χρήματα καὶ κτίσθηκαν σὲ πολλὰ μέρη τῆς πατρίδας σχολεῖα, τὰ ὁποῖα σώζονται μέχρι σήμερα ἀκόμα.

Οἱ φυλακὲς Συγγροῦ, τὸ νοσοκομεῖο Συγγροῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὸ ἐργαστήριο ἀπόρων γυναικῶν, τὰ μουσεῖα Δελφῶν καὶ Ὀλυμπίας, ἡ δωρεὰ γιὰ τὸν πλουτισμὸ τοῦ Μετοχικοῦ Ταμείου τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων κι ἄλλα ἔργα, μαρτυροῦν γιὰ τ' ἀνώτερα αἰσθήματα καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔθνικοῦ εὐεργέτη.

Ὁ Ἄνδρέας Συγγρός ἀπέθανε στὰ 1899.

3. Ἰωάννης Βαρβάκης.

Ὁ Ἰωάννης Βαρβάκης ἡ Λεοντίδης γεννήθηκε στὰ Ψαρὰ στὰ 1748. Στὸν Ρωσο—Τουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1770, ὅπως εἶπαμε στὸ σχετικὸ κεφάλαιο, ἔλαβαν μέρος κι οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Βαρβάκης εἶχε ἕνα ἐμπορικὸ πλοῖο, μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδευε, μεταφέροντας ἐμπορεύματα στὰ λιμάνια τῆς Μεσογείου. Ὄταν κηρύχθηκε ὁ Ρωσο—Τουρκικὸς πόλεμος, ἀγόρασε καὶ δεῦτερο πλοῖο, ἔβαλε καὶ στὰ δύο κανόνια κι ἄρχισε, πλέοντας στὰ Μακεδονικὰ καὶ Μικρασιατικὰ παράλια, νὰ κυνηγᾷ τὰ τουρκικὰ πλοῖα.

Ὁ Βαρβάκης ἔγινε ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν Τούρκων ναυτικῶν.

Ὄταν ὑπογράφηκε εἰρήνη μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων ὁ Βαρβάκης ἐξακολούθησε τὰ ἐμπορία του. Φθάνοντας ὅμως κάποτε μὲ τὸ πλοῖο του στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν κατάγγειλαν στὴν Τουρκικὴ κυβέρνησις ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ κυνηγᾷ τὰ τουρκικὰ πλοῖα. Γιὰ νὰ σωθῆ πῆγε στὴν Ρωσικὴ πρεσβεῖα κι ἀφοῦ τοῦ πήραν οἱ Τούρκοι τὸ πλοῖο, ἀναγκάστηκε νὰ πάη στὴν Πετροῦπολη, κάνοντας τὸν περισσότερο δρόμο πεζὸς καὶ νὰ παρουσιασθῆ στὴν Αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη, ζητώντας τὴν προστασίαν της.

Ἡ αὐτοκράτειρα τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ ψαρεύῃ χωρὶς φόρο στὴν Κασπία θάλασσα. Μέσα σὲ λίγα χρόνια ὁ Βαρβάκης ἔγινε πλούσιος, στέλλοντας τὸ μαῦρο χαβιάρι σ' ὅλες τις χῶρες τῆς Εὐρώπης.

Ἔκτισε σχολεῖα στὸ Ταϊγάνι τῆς Ρωσσίας γιὰ νὰ σπουδάζουν

τά παιδιά των Ἑλλήνων, πού ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ. Βοήθησε μὲ χρήματα τὰ φτωχὰ Ἑλληνόπουλα πού σπούδαζαν στὴ Βιέννη. Ἐχάρισε χρήματα στὸ νοσοκομεῖο καὶ στὸ σχολεῖο τῆς Χίου.

Ὅταν κηρύχθηκε ἡ ἐπανάσταση ἔστειλε ἀφθονα χρήματα στὸν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν Ἑλληνες σίχμαλωτοι. Στὴν πατρίδα του, Ψαρά, πολλές φορές κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπανάστασης, ἔστειλε ὀλόκληρα καράβια μὲ πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα. Κι ὅταν μάλιστα ἔμαθε τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα φέρνοντας ὅ,τι μποροῦσε σὲ τρόφιμα καὶ ρουχισμό, τὰ ὁποῖα μοίρασε ὁ ἴδιος στοὺς Ἑλληνες.

Ἐκτίσε τὴ νέα πόλη τῶν Ψαρῶν, ἴδρυσε σχολεῖο στὴν πατρίδα του καὶ τὸ Βαρβάκειο Λύκειο στὴν Ἀθήνα. Ὁ Βαρβάκης ἀπέθανε ἀπὸ ξαφνικὸ θάνατο στὰ 1825 στὴ Ζάκυνθο. Ἡ πατρίδα τιμώντας τὸ διαλεχτὸ παιδί τῆς τὸν ὠνόμασε Ἐθνικὸ εὐεργέτη κι ἔστησε τὸν ἀδριάντα του στὸν κήπο τοῦ Ζαπτείου.

4. Βαγγέλης καὶ Κωνσταντῖνος Ζάππας.

Ὁ Βαγγέλης καὶ Κωνσταντῖνος Ζάππας, ἐξαδέλφια, γεννήθηκαν στὸ Λάμποβο τῆς Ἡπείρου. Ὁ Βαγγέλης ἦταν ἡρωικὸ παλληκάρι καὶ πολέμησε στὰ χρόνια τῆς ἐπανάστασης μὲ ἀφθαστο ἡρωϊσμό μαζί μὲ τὸ ξακουσμένο σουλιώτικο σῶμα τοῦ Μπότσαρη.

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ πρώτου ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους, στὸ ὁποῖο δυστυχῶς δὲν εἶχε συμπεριληφθῆ καὶ ἡ Ἡπειρος, ὁ Βαγγέλης ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ γιὰ τὴ Ρουμανία, ἂν καὶ ἡ Κυβέρνηση ἐκτιμῶντας τὴς ὑπηρεσίες πού προσέφερε στὴν πατρίδα, τὸν ὠνόμασε Ταξίσορχο καὶ τοῦ ἔδωσε ἐθνικὰ χωράφια νὰ τὰ καλλιεργήῃ.

Στὴν Ρουμανία ἀγόρασε ἕνα κτῆμα, τὸ Βροσθέني, τὸ ὁποῖο μέσα σὲ λίγα χρόνια μετέτρεψε σὲ κτῆμα μεγάλης ἀξίας. Ἀγοράζοντας συνεχῶς νέα κτῆματα κι ἐφαρμόζοντας νέες καλλιεργητικὲς μεθόδους, κατῶρθωσε ν' αὐξήσῃ τὰ εἰσοδήματά του καὶ νὰ γίνῃ πολυεκατομμυριοχος.

Τότε ἔκαμε μὲ ἔξοδα δικὰ του τὴν πρώτη ἔκθεση γεωργικῶν προϊόντων στὴν Ἀθήνα κι ἔκτισε τὸ Ζάππειο μέγισρο. Σ' ἕνα τοῖχο τοῦ Ζαπτείου ὑπάρχει κτισμένη ἡ κεφαλὴ τοῦ Βαγγέλη Ζάππα.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ζάππας ἦταν βοηθὸς τοῦ ἐξαδέλφου του στὸ Βροσθέني. Ἐπλούτισε κι αὐτὸς κι ἐχάρισε ὀλόκληρη τὴν περιου-

σία του στο "Έθνος". Ίδρυσε σχολεία στο Λάμποβο και στην Άδρια-ιούπολη, και στην Κωνσταντινούπολη Ίδρυσε το όνομαστό Ζάππειο Παρθηναγωγείο, από το οποίο εκατοντάδες δασκάλες αποφοίτησαν κι έδιδαν τα ελληνικά γράμματα στα Έλληνόπουλα.

Ο Κωνσταντίνος Ζάππας απέθανε στα 1892.

Η ελληνική κυβέρνηση ώνόμασε τα δύο ξαδέρφια Έθνικούς Ευεργέτες.

5. Απόστολος Αρσάκης.

Γεννήθηκε στη Βόρειο Ήπειρο στα 1792. Από μικρός έζησε στη Ρουμανία κονιά σε κάποιον θετό του γιατρό, ο οποίος τον έσπούδασε κι αυτόν γιατρό. Όλη του τη ζωή-την έζησε στη Ρουμανία, αλλ' έγινε γνωστός στην Ελλάδα με τη μεγάλη δωρεά, που έκαμε κι έκτίστηκε στην Αθήνα το Αρσάκειο Παρθηναγωγείο, από το οποίο αποφοίτησαν και αποφοιτούν κάθε χρόνο δασκάλες για τα ελληνικά δημοτικά σχολεία.

6. Οι άδελφοί Βαλλιάνοι.

Κατάγονταν από τις Κεραμίες της Κεφαλληνίας κι ήσαν έμποροι έγκατεστημένοι στο έξωτερικό. Ο ένας, ο Παναγής στο Λονδίνο, ο άλλος, ο Μαρής, στο Ταϊγάνι της Ρωσίας κι ο τρίτος, ο Ανδρέας, στη Μασσαλία.

Με χρήματα που προσέφερε ο Παναγής, ιδρύθηκαν στην Κεφαλληνία διάφορα φιλανθρωπικά καταστήματα.

Με χρήματα όμως και των τριών αδελφών και περισσότερο του Μαρή και Παναγή έκτίστηκε στην Αθήνα ή Έθνική Βιβλιοθήκη, ή οποία πήρε το όνομα Βαλλιάνειος βιβλιοθήκη. Στο μεγαρο αυτό πηγαίνουν όσοι άνθρωποι θέλουν να μελετήσουν και προ παντός οι φτωχοί φοιτητές και βρίσκουν κάθε είδος βιβλίου να διαβάσουν.

Οι δύο άδελφοί ώνομάστηκαν Έθνικοί Ευεργέτες.

7. Σίμων Σίνας.

Γεννήθηκε στη Βιέννη, στα 1810. Η οικογένειά του καταγόταν από τη Μακεδονία. Ο παππούς του ήταν έμπορος κι είχε πλουτίσει. Ο πατέρας του διατηρούσε Τράπεζα στη Βιέννη. Με έξοδα δικά του ιδρύθηκε το Άστεροσκοπείο στην Αθήνα. Ο Σίμων Σίνας έξακολούθησε τις δωρεές του πατέρα του και στα 1856 έδωσε όλα

Σπ. Δ. Ράλλη, κλπ. *Ίστορία Νεωτ. Ελλάδος*

9

τά έξοδα γιά νά κτισθῆ ἡ Ἀκαδημία. Πέθανε στά 1876. Ὄνομά στηκε κι αὐτός Ἐθνικός Εὐεργέτης.

8. Γρηγόριος Μαρασλῆς.

Ὁ Γρηγόριος Μαρασλῆς καταγόταν ἀπό ἓνα χωριό τῆς Θράκης κοντά στή Φιλίππουπολη, ὀνομαζόμενο Μαραζ (ἐξ οὗ καί τὸ ἐπώνυμο Μαρασλῆς), ἐγεννήθηκε δὲ στήν Ὁδησσό τῆς Ρωσίας στά 1831.

Ἀπό τὰ 1850, ἀφοῦ τέλειωσε ἀνώτερες σπουδές σὸ Παρίσι, διωρίστηκε στήν Ὀδυσσό σὲ διάφορες δημόσιες θέσεις καί γρήγορα ὀνομάστηκε μουσικοσὺμβουλος τοῦ Ρώσσου αὐτοκράτορα. Στά 1878 ἐξελέγη δήμαρχος τῆς Ὀδησσοῦ, τὴν ὁποία μετέτρεψε σὲ πολιτισμένη πόλη, μὲ τροchioδρόμους, ἠλεκτρικὸ σταθμὸ, δημοτικὸ θέατρο, νέο σύστημα ὕδραγωγείων, παιδικὸν κῆπο, αἴθουσες δημοσίων ἀναγνωσμάτων, κλπ.

Γιὰ νά γίνουν ὄλ' αὐτὰ τὰ ἔργα, ὁ Μαρασλῆς διέθεσε καί πολλὰ χρήματα δικὰ του.

Μὲ κάθε τρόπο εὐεργέτησε ἐπίσης καί τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Ὀδησσοῦ μὲ διάφορες δωρεές καί ἴδρυση γηροκομείου.

Δὲν ἐξέχασσε ὅμως καί τὴ μεγάλη ἑλληνικὴ πατριδα.

Μὲ δικὰ του χρήματα ἱδρύθηκαν στή Φιλίππουπολη, στήν Κωνσταντινούπολη, στήν Κέρκυρα, στήν Ἀθήνα καί ἄλλοῦ, ἐκπαιδευτικά καί φιλανθρωπικά ἱδρύματα.

Ἐπίσης ἴδρυσε τὴν ὀνομαστὴ «Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ» καί μὲ χρήματα δικὰ του ἐκυκλοφόρησαν 118 συγγράμματα ἐπιστημονικά καί λογογραφικά Ἑλλήνων καί ξένων συγγραφέων.

Ἡ σημερινὴ Μαρσάλειος Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου σπουδάζουν ὄσοι θέλουν νά γίνουν δασκάλοι, κτίστηκε μὲ χρήματα τοῦ Γρηγορίου Μαρασλῆ. Πολλὰ συγγράμματα τῆς ξακουστῆς βιβλιοθήκης Μαρασλῆ βρίσκονται σήμερα στή βιβλιοθήκη τῆς παραπάνω Ἀκαδημίας. Ὁ Γρηγόριος Μαρασλῆς ἀπέθανε στά 1907 καί τάφηκε σὲ ἰδιαίτερο παρεκκλήσιο στήν αὐλὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος στήν Ὀδησσό τῆς Ρωσίας.

9. Νεώτεροι ἔθνικοί εὐεργέτες.

Ἡ Ἑλλάδα, ἡ δοξασμένη αὐτὴ χώρα, δὲν ἔπαψε νά γεννᾷ ἄνδρες, πού ποθοῦσαν νά τῆ δοῦν νά προσδεύῃ στὸν πολιτισμό. Καί

στά νεώτερα χρόνια δὲν εἶναι λίγοι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ποὺ διέθεσαν τὶς περιουσίες τους, ἢ μέρος ἀπ' αὐτές, γιὰ νὰ προικιστῇ ἡ χώρα μὲ δημόσια καταστήματα, μὲ σχολές, νοσοκομεῖα κλπ.

Ὁ *Χατζηκώστας* ἴδρυσε στὴν Ἀθήνα τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Χατζηκώστα.

Ὁ *Τζαννῆς* ἴδρυσε στὸν Πειραιᾶ τὸ Τζάννειον Νοσοκομεῖον.

Ἡ *οἰκογένεια Ζαννῆ* ἴδρυσε ἐπίσης στὸν Πειραιᾶ τὸ Ζάννειον Ὀρφανοτροφεῖον.

Ὁ *Μάνιαρης* στὴν ἰδιαιτέρη του πατρίδα, στ' Ἀμπελάκια τῆς Λαρίσης, ἴδρυσε σχολὴ κι ἄφηγε χρήματα στὴν Τράπεζα, γιὰ νὰ πληρώνωνται οἱ δασκάλοι, ποὺ διδάσκουν στὴ Σχολὴ αὐτῇ, νὰ σπουδάζουν δωρεὰν τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ του καὶ νὰ ἀνανεώνεται συνεχῶς τὸ διδακτήριό τῆς σχολῆς.

Οἱ *ἀδελφοὶ Σιβιτανίδη* ἴδρυσαν στὴν Καλλιθέα τῆς Ἀθήνας τὴν Σιβιτανίδειο σχολὴ τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων, γιὰ νὰ ἐκπαιδεύωνται οἱ νέοι σὲ πρακτικὲς τέχνες.

Ἡ *Ἑλενα Ἐλ. Βενιζέλου* ἔκτισε στὴν Ἀθήνα, ἓνα ἀπὸ τὰ τελειότερα νοσοκομεῖα—μαιευτήρια, πλουτισμένα μὲ τὰ καλύτερα καὶ τελειότερα ὄργανα. Ἐπίσης μὲ ἐξοδὰ τῆς ἐκτίστηκε τὸ συγκρότημα τῶν Σχολείων τῆς Καισαριανῆς, ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένα τὰ Α' καὶ Β' Δημ. Σχολεῖα.

Ὁ *Παπαστράτος* ἴδρυσε τὴν Παπαστράτειο τεχνικὴ σχολὴ.

Καὶ πλῆθος ἄλλων ἀνδρῶν διαθέτουν μικρὰ ἢ μεγάλα ποσὰ γιὰ νὰ γίνουν ἔργα κοινῆς ὠφελείας.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνδρες εἶναι ἀντάξιοι τῶν ἀγωνιστῶν, ποὺ μὲ τ' ὄπλο στὸ χέρι ὑπεράσπισαν τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀγαπημένης μας πατρίδας.

Ἀνακεφαλαιωτικὲς ἐρωτήσεις

- 1) Ἀναφέρατε ποιοὶ ἄνδρες ἐδόξασαν τὴν πατρίδα μὲ τὰ εἰρηνικὰ τους ἔργα.
- 2) Ποιὰ εἶναι τὰ ἔργα ποὺ χτίστηκαν μὲ χρήματα τῶν εὐεργετῶν;

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δύο χιλιάδες χρόνια, προτοῦ γεννηθῇ ὁ Χριστός, σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο, ποὺ κατοικοῦμε καὶ μεῖς σήμερα, κατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ πρόγονοί μας, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Οί πρόγονοί μας έδημιούργησαν ξακουσμένο πολιτισμό, κι έπειδή δέν μπορούσαν νά ζήσουν όλοι στον ίδιο αϊτόν τόπο, ξενητεύτηαν μέ τά καράβια τους κι έδημιούργησαν σέ ξένα μέρη έλληνικές άποικίες.

Στά παλιά τά χρόνια δέν ήσαν όλοι ένωμένοι σ' ένα κράτος. Κάθε πολιτεία άποτελοϋσε ιδιαίτερο κράτος, μέ δικούς του νόμους κι άρχοντες.

Οί σπουδαιότερες πολιτείες τής άρχαίας Έλλάδας ήσαν ή Σπάρτη, ή Κόρινθος, ή Άθήνα, ή Θήβα και άλλες.

Όταν όμως έφάνηκαν οί Πέρσες, όλες οί Έλληνικές πολιτείες ένώθηκαν κι ένίκησαν τους έχθρους στις Θερμοπύλες, στο Μαραθώνα, στη Σαλαμίνα, στις Πλαταιές κι έδωξαν άφθαστο ήρωϊσμό κι αγάπη στην πατρίδα.

Άλλ' άργότερα πίστηκαν σέ πολέμους μεταξύ τους κι ένινδύνεψαν νά καταστραφούν. Εύτυχώς την έποχή εκείνη φάνηκε ο Φίλιππος, ο βασιλιάς τής Μακεδονίας, και κατόπι ο γιός του Άλέξανδρος, ο όποιος ένωσε όλους τους Έλληνες σ' ένα κράτος και κατάκτησε τό Περσικό κράτος, στο όποιο μετέφερε τον έλληνικό πολιτισμό και τά έλληνικά γράμματα.

Οί διάδοχοι του Μ. Άλεξάνδρου έμοίρασαν τό κράτος του σέ μικρότερα τμήματα κι έτσι χωρισμένους και άσυνεννόητους τους βρήκαν οί νέοι έχθροί, οί Ρωμαίοι, οί όπιοι, μαζί μέ τάλλα κράτη τής Εύρώπης, τής Άσίας και τής Άφρικής, έσκόλαβωσαν και την Έλλάδα.

Ό έλληνικός πολιτισμός έκαμε έντύπωση στους Ρωμαίους, οί όποιοι έπήραν τις έλληνικές συνήθειες, έδιάβαζαν τά βιβλία των σοφών τής Έλλάδος κι έπαιρναν στα σπίτια τους έλληνες δασκάλους κι άλλους μορφωμένους, για νά μορφώνονται κι αϋτοί και τό παιδιά τους.

Την έποχή που ήσαν κοσμοκράτορες οί Ρωμαίοι, γεννήθηκε στη Βηθλεέμ τής Ιουδαίας ο Κύριος Ήμών Ήσους Χριστός, ο όποιος έδιδασκε στους ανθρώπους τη νέα θρησκεία, που ώνομάστηκε Χριστιανισμός.

Στο διάστημα τής ύποταγής στους Ρωμαίους, οί Έλληνες έξακολούθησαν νά καλλιεργούν τά γράμματα και τον πολιτισμό στις χώρες τής Άνατολής.

Τριακόσια χρόνια μετά τη γέννηση του Χριστού, ο αυτοκράτορας του Ρωμαϊκού Κράτους Μέγας Κωνσταντίνος έγκατέλειψε την παλαιά πρωτεύουσα τής αυτοκρατορίας τη Ρώμη, κι έκτισε μια νέα πρωτεύουσα, που ο λαός την ώνόμασε Κωνσταντινούπολη.

Οί διάδοχοι του έχάρισαν την αυτοκρατορία σέ άνατολικό και δυτικό κράτος. Το δυτικό διαλύθηκε από διάφορους βάρβαρους λαούς, ένώ τό άνατολικό κράτος, σαν κράτος καθαρά έλληνικό, έδημιούργησε τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, ή όποια έπί χίλια και περισσότερα χρόνια άντιστάθηκε στους έπικίνδυνους άσιατικούς έχθρους κι έσωσε την Εύρώπη από τη σκλαβιά.

Στά 1453 ή Κωνσταντινούπολη έπεσε στα χέρια των Τούρκων.

Πολλοί σοφοί ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κι ἐγκατεστάθηκαν στὶς Εὐρωπαϊκὲς πόλεις, ὅπου μετέδωσαν τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ κι ἔδωσαν νέα ζωὴ στὸς τόπους ἐκεῖνους καὶ νέα κίνηση. Ἡ κίνηση αὐτὴ ὠνομάστηκε Ἐναγέννηση.

Τὸν ἴδιον καιρὸ, ποὺ οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδας ξυπνοῦσαν μὲ τὴ διδασκαλία τους τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδας ἐστέναζαν κάτω ἀπὸ τὴν πιὸ μαύρη σκλαβιά, τὴν τουρκικὴ.

Τὰ βουρζουζιστῆρια, οἱ ἐξευτελισμοὶ κι οἱ ταπεινώσεις, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ πάρουν τὰ βουνά καὶ νὰ ξεσηκωθοῦν, στὰ 1821, σ' ἐπανάσταση.

Ἡ ἐπανάσταση κράτησε ἑννιά χρόνια. Οἱ Ἕλληνες ἐπέτυχαν, χάρη στὶς θυσίες, στὴ φιλοπατρία καὶ στὴν ἀγάπη τους γιὰ τὴ λευτεριά, νὰ ἀποκτήσουν καὶ πάλι κράτος, ἔστω καὶ περιωρισμένο σὲ ἕκταση.

Ὁ πόθος ὅμως νὰ χαρίσουν τὴ λευτεριά καὶ στ' ἄλλα σκλαβωμένα τους ἀδέλφια, τοὺς ἔφερε σὲ νέους πολέμους μὲ τοὺς Τούρκους.

Στὰ 1922 ἡ Ἑλλάδα πῆρε ἑλληνικὰ ἐδάφη μέχρι τὸν Ἐβρο ποταμὸ. Στὰ 1940 ἐπειθήθηκαν στὴν πατρίδα μας οἱ Ἴταλοί, οἱ ὁποῖοι ἐνίκηθηκαν στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, ἀλλὰ κατόπι ἐπέτεθηκαν καὶ οἱ Γερμανοί. Ὁ ἑλληνικὸς στρατός, μὴ μπορώντας ν' ἀντισταθῆ, ὑποχώρησε, διαλύθηκε κι ἡ Ἑλλάδα ὑποδουλώθηκε στοὺς νέους ἐχθρούς.

Στὰ 1944 μὲ τὴ βοήθεια τῶν συμμάχων, ἐλευθερώθηκε καὶ πάλι ἡ δοξασμένη αὐτὴ γῆ. Γιὰ τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Γερμανῶν, οἱ σύμμαχοι ξανάδωσαν στὴν Ἑλλάδα τὰ Δωδεκάνησα, ποὺ τὰ εἶχαν πρῶτα οἱ Ἴταλοί, καὶ τὰ ὁποῖα στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1947 ἐνώθηκαν ὀριστικὰ μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα.

Ἔτσι βλέπομε ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ πρωτοφάνηκαν οἱ Ἕλληνες μέχρι σήμερα, πάντα ἀγωνίστηκαν γιὰ τὰ ἴδια ἰδανικά, ἔχοντας τὴν ἴδια ἔθνικὴ συνείδηση, τὴν ἴδια γλῶσσα, καὶ πιστεύοντας στὴν ἴδια θρησκεία.

Ὁ Ἕλληνας σήμερα δὲν ποθεῖ τίποτ' ἄλλο παρὰ τὴν ἡσυχία καὶ τὴν εἰρήνη. Ὑπάρχουν κι ἄλλοι σκλαβωμένοι ἀδελφοί μας, οἱ ὁποῖοι μὲ διαμορτυρίες, ζητοῦν τὴν ἔνωση μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα.

Ἄς εὐχηθοῦμε ὅπως ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά τῶν ἀρχηγῶν τῶν μεγάλων κρατῶν, ποὺ διευθύνουν τὶς τύχες τῶν λαῶν τοῦ κόσμου, στραφοῦν καὶ πρὸς τὰ σκλαβωμένα μας ἀδέλφια καὶ τοὺς ἱκανοποιήσουν τὸν πόθο τους, τὸν πόθο νὰ φυσηθῆ καὶ σ' αὐτοὺς γρήγορα ὁ ζωογόνος ἀέρας τῆς λευτεριάς καὶ νὰ φωνάξουν κι αὐτοὶ ἐλεύθεροι, μὲ φωνὴ ποὺ νάκουσῆ στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης :

— Ζήτω ἡ Ἑλλάδα, ἡ μεγάλη μας μάνα ἡ γεννήτρα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς λευτεριάς.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδες
Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	
1. Τα Εύρωπαϊκά κράτη	3
2. Πόλεμοι τής 'Οθωμανικής αυτοκρατορίας έναντιόν Αυστρια- κών, Ένετών και Ρώσων	4
Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	
1. Βασανιστήρια και ταπεινώσεις τών 'Ελλήνων	7
2. Θρησκευτικά και πολιτικά προνόμια. Κοινότητες	9
3. Μανιάτες, Σουλιώτες, Σφακιανοί	11
4. 'Αρματωλοί και Κλέφτες	12
5. Ναυτικά δυνάμεις. 'Ελληνικά νησιά	14
6. 'Η μόρφωση τών 'Ελλήνων στά χρόνια τής σκλαβιάς	15
7. ΟΙ διδάσκαλοι του γένους, Βούλγαρης, Θεοτόκης και Κοραΐς	17
8. Φαναριώτες. Μεγάλοι διερμηνείς και ήγεμόνες	17
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ	
1. 'Η επανάσταση του 1770	19
2. Λάμπρος Κατσώνης και Γεώργιος 'Ανδροῦτσος	20
ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ	
1. 'Η Γαλλική επανάσταση	22
2. Ρήγας Φεραίος	24
3. Σουλιώτες και 'Αλη Πασάς	26
4. Φιλική 'Εταιρία	31
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	
1. 'Ο 'Αλέξ. 'Υψηλάντης κηρύσσει τήν επανάσταση στη Μολδο- βλαχία	33
2. 'Η επανάσταση στην Πελοπόννησο	37
3. 'Η επανάσταση στη Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεά 'Ελλάδα	40
4. 'Η επανάσταση στά νησιά	43
5. Σκληρά μέτρα τών Τούρκων έναντιόν τών 'Ελλήνων. 'Απαγ- χιοσμός του Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε'	44
ΟΙ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΑ 1821	
1. Θ. Κολοκοτρώνης και Π. Μαυρομιχάλης	47
2. Βαλέτσι, Βέρβαινα, Δολιανά	48
3. 'Η Τρίπολη πέφτει στά χέρια τών 'Ελλήνων	50
4. 'Η μάχη στην 'Αλαμάνα. 'Ηρωϊσμός και θάνατος του Διάκου	51
5. Τò χάνι τής Γραβιάς κι' ό 'Ανδροῦτσος	53

6. Ἡ μάχη στὰ Βασιλικά 55
7. Ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου 56
8. Οἱ Ἑλληνεῖς ὀργανώνουν τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ μέρος. Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευση στὴν Ἐπίδαυρο 58

ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΡΧΙΖΟΥΝ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Χίου κι ἡ καταστροφή τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους 60
2. Ὁ Κων)τίνος Κανάρης ἐκδικεῖται τὴν καταστροφή τῆς Χίου 61
3. Τὸ σχέδιο τῶν Τούρκων. Ἡ ἐκστρατεία κι ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλης 63
4. Οἱ Σουλιῶτες κι ὁ Μάρκος Μπότσαρης. Ἡ μάχη τοῦ Πέτα. 66
5. Πρῶτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Θάνατος τοῦ Μ. Μπότσαρη 68
6. Οἱ Φιλέλληνες. Ὁ λόρδος Μπάϋρον (Βύρων) 69
7. Ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων 71

ΤΟΥΡΚΟΙ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ ΜΑΖΙ ΠΡΟΣΠΑΘΟΥΝ ΝΑ ΠΝΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Τὸ πολεμικὸ τους σχέδιο 73
2. Ὑποταγὴ τῆς Κρήτης. Καταστροφή τῆς Κάσσου καὶ τῶν Ψαρῶν 74
3. Ἡ μεγάλη ναυμαχία τοῦ Γέροντα 76
4. Ὁ Ἰμπραήμ βγαίνει στὴν Πελοπόννησο 78
5. Μάχη στὸ Μανιάκι. Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα. 79

ΟΙ ΔΥΟ ΗΡΩΪΚΟΙ ΠΡΟΜΑΧΩΝΕΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΙΑΣ, ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

1. Δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου 81
2. Ὁ Κιουταχῆς ὑποτάσσει τὴ Στερεὰ καὶ πολιορκεῖ τὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας 85
3. Ποιὸς ἦταν ὁ Καραϊσκάκης 86
4. Πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης. Μάχη τοῦ Φαλήρου καὶ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη 87

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΕΜΒΑΙΝΟΥΝ

1. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου 89
2. Ὁ Ἰμπραήμ διώχνεται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο 91

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

1. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰ. Καποδίστρια 92
2. Ἡ μάχη στὴν Πέτρα. Δημ. Ὑψηλάντης 94

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

1. Ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνα 96

2. 'Η βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄	98
3. 'Η Κρητικὴ ἐπανάσταση στὰ 1866	99
4. 'Η θυσία τοῦ Ἀρκαδίου	99
5. 'Ο Ῥωσσο-Τουρκικὸς πόλεμος στὰ 1877	102
6. 'Ο Ἑλληνο-Τουρκικὸς πόλεμος στὰ 1897	103
7. 'Ο Μακεδονικὸς ἀγῶνας. Παῦλος Μελάς	104
8. Τὸ Κρητικὸ ζήτημα κι ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1909	105
9. Βαλκανο-Τουρκικὸς κι Ἑλληνο-Βουλγαρικὸς πόλεμος στὰ 1912 καὶ 1913	106
10. Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος στὰ 1914-1918	109
11. 'Ο βασιλεὺς Γεώργιος Β΄	110
12. Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος	111

ΕΛΛΗΝΟ - ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. 28η Ὀκτωβρίου 1940. Τὸ ἱστορικὸ «ΟΧΙ»	112
2. 'Ο Ἑλληνικὸς λαὸς ἀσύσσωμος ξεσηκώνεται νὰ διώξῃ τὸν καινούργιο εἰσβολέα	113
3. Προσωρινὲς ἐπιτυχίαι τῶν Ἰταλῶν	114
4. 'Η ὁρμὴ τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη κάνει τὸ θαῦμα της.	115
5. Ἐπάνω στ' Ἀλβανικὰ βουνά.	117
6. Ἑλληνο - Γερμανικὸς πόλεμος	119
7. Οἱ Γερμανοὶ καταλαμβάνουν τὴν Ἑλλάδα	120
8. Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων στὸ ἐξωτερικόν.	121
9. Τὰ Δωδεκάνησα γίνονται ἑλληνικά.	123

ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΜΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

1. Γεώργιος Ἀβέρωφ	125
2. Ἀνδρέας Συγγρός	126
3. Ἰωάννης Βορβάκης	127
4. Βαγγέλης καὶ Κωνσταντῖνος Ζάππας	128
5. Ἀπόστολος Ἀρσάκης	129
6. Οἱ ἀδελφοὶ Βαλλιάνοι	129
7. Σίμων Σίνας	129
8. Γρηγόριος Μαρασλῆς	130
9. Νεώτεροι Ἐθνικοὶ Εὐεργέτες.	130

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ	131
---------------------------------------	-----

